

DIAGNOZA SEKTORA EKONOMII SPOŁECZNEJ WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Spis treści

Wykaz skrótów.....	2
Wstęp.....	3
Wybrane informacje społeczno-gospodarcze dla województwa podkarpackiego.....	4
Relacje wieku produkcyjnego.....	8
Miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze	10
Potrzeby społeczne mieszkańców województwa podkarpackiego.....	11
Osoby niepełnosprawne w województwie	12
Placówki stacjonarnej pomocy społecznej – ich mieszkańcy	13
Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej	19
Przedsiębiorczość społeczna	22
Spółdzielnie socjalne	22
Przedsiębiorstwa społeczne	22
Kondycja finansowa przedsiębiorstw społecznych	23
Ekonomia solidarna w województwie	29
Zakłady aktywności zawodowej	29
Warsztaty Terapii Zajęciowej	32
Centra/Kluby Integracji Społecznej	35
Zakłady pracy chronionej, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych	40
Jednostki samorządu terytorialnego a ekonomia społeczna	41
Ekonomia społeczna w dokumentach strategicznych.....	41
Zlecanie zadań	42
Pozostałe formy wsparcia	46
Kreacja ekonomii społecznej.....	47
Otoczenie ekonomii społecznej	48
Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej	48
Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie	49
Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej	50
Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego – Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie	51
Instytucja Pośrednicząca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego – Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie	52
Jednostki samorządu terytorialnego.....	53
Instytucje pomocy i integracji społecznej	53
Instytucje rynku pracy.....	54
Wnioski z diagnozy.....	54
Sytuacja społeczno-gospodarcza i potrzeby mieszkańców województwa podkarpackiego.....	55
Ekonomia solidarna w ujęciu podmiotów o charakterze reintegracyjnym.....	56
Zakłady aktywności zawodowej.....	56
Warsztaty terapii zajęciowej.....	57
Centra/Kluby Integracji Społecznej	58
Wnioski ogólne.....	59
Przedsiębiorczość społeczna	61
Współpraca samorządów terytorialnych z sektorem ekonomii społecznej.....	62
Otoczenie ekonomii społecznej	63
Spis rysunków	65
Spis tabel.....	65
Spis wykresów	66

Wykaz skrótów

AKSES	System Akredytacji i Standardów Działania Instytucji Wsparcia Ekonomii Społecznej
BDL GUS	Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
BUR	Baza Usług Rozwojowych
CIS	centrum integracji społecznej
CUS	centrum usług społecznych
DES	Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w MRiPS
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
ES	ekonomia społeczna
UE	Unia Europejska
FP	Fundusz Pracy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOES	instytucja otoczenia ekonomii społecznej
IP RPO	Instytucja Pośrednicząca Regionalnym Programem Operacyjnym
IRP	instytucja rynku pracy
IZ RPO	Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym
JOPS	jednostka organizacyjna pomocy społecznej
JST	Jednostki samorządu terytorialnego
KFS	Krajowy Fundusz Szkoleniowy
KIS	klub integracji społecznej
KPO	Krajowy Program Odbudowy
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej (aktualizacja KPRES)
MRiPS	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej
MŚP	sektor małych i średnich przedsiębiorstw
NGO	organizacja pozarządowa
OPS	ośrodek pomocy społecznej
OWES	ośrodek wsparcia ekonomii społecznej
OZPS	Ocena zasobów pomocy społecznej
PCPR	powiatowe centrum pomocy rodzinie
PES	podmiot ekonomii społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PKRES	Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej
PPRES	Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
Proces DI	proces deinstytucjonalizacji
PS	przedsiębiorstwo społeczne
PUP	powiatowy urząd pracy
PZS	podmiot zatrudnienia socjalnego
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO	Regionalny Program Operacyjny
SRW	Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030
WTZ	warsztat terapii zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie
Wytyczne CT 9	Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020
ZAZ	zakład aktywności zawodowej

Wstęp

Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej 2021-2024 to dokument ujmujący problematykę sektora ekonomii społecznej jako istotny element rozwoju województwa oraz wyznaczający kierunki działań Regionu w tym zakresie. Ma na celu skoordynowanie regionalnej polityki wobec ekonomii społecznej finansowanej z funduszy strukturalnych, środków budżetu państwa, jednostek samorządów terytorialnych i innych jednostek działających w obszarze ekonomii społecznej. Pierwszym wojewódzkim dokumentem o charakterze rozwojowym w zakresie ekonomii społecznej był - przyjęty w 2012 r. - Regionalny Plan Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podkarpackim na lata 2012-2020. Przyjęcie w 2016 r. Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej spowodowało konieczność przekształcenia regionalnych planów w regionalne programy rozwoju ekonomii społecznej - Sejmik Województwa Podkarpackiego przyjął Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2016-2020. Pierwsze prace mające na celu aktualizację PPRES 2016-2020 podjęto w 2019 roku, jednak pandemia Covid-19 zahamowała te prace, które wznowiono w 2021 r.

Diagnoza do niniejszego Programu w zdecydowanej większości została przygotowana w oparciu o dane pozyskane od podmiotów ekonomii społecznej oraz od funkcjonujących w województwie podkarpackim OWES. W zebraniu danych aktywnie uczestniczyły podkarpackie sieci kooperacji ZAZ, WTZ, CIS/KIS, które przygotowały własne opracowania w zakresie wyzwań, potrzeb oraz rekomendacji właściwych dla ich rodzaju PES. W zakresie kondycji podkarpackich PS oraz sektora przedsiębiorczości społecznej bazowano na danych przekazanych przez OWES, które pozwoliły dokonać analizy głównie w zakresie kondycji finansowej oraz stanu zatrudnienia w PS. Pozyskane dane zostały wzbogacone o dane zastane i rejestrowe, które stanowią nie tylko uzupełnienie, ale również wzmocnienie informacji uzyskanych od PES oraz OWES.

W diagnozie skupiono się na następujących obszarach:

1. sytuacja społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego jako tła dla pozostałych obszarów,
2. przedsiębiorczość społeczna,
3. ekonomia solidarna w województwie,
4. jednostki samorządu terytorialnego a ekonomia społeczna,
5. otoczenie ekonomii społecznej.

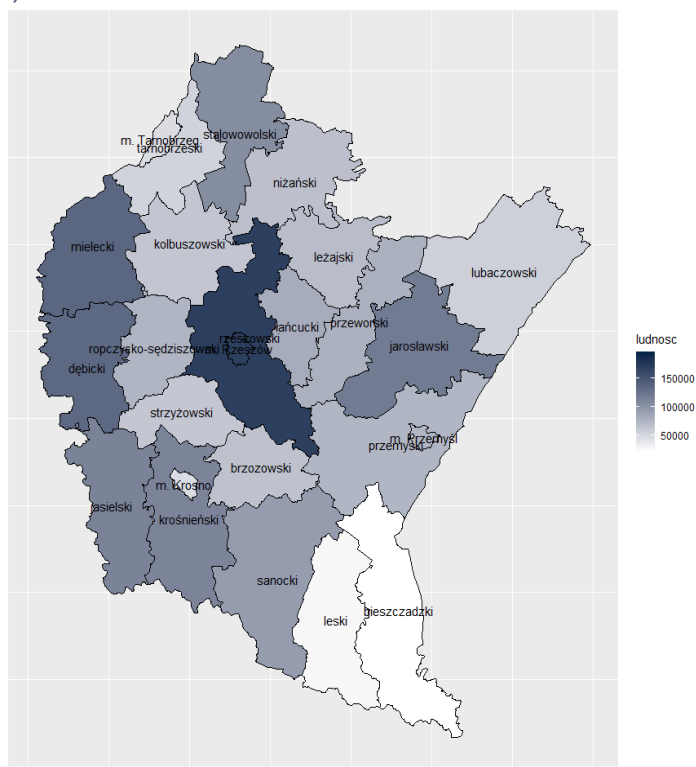
Pogłębieniem Diagnozy jest dokonana Analiza SWOT z tabelą krzyżową jej elementów, która wskazuje na rodzaj najlepszej strategii dla sektora ES.

Kolejnym etapem po opracowaniu niniejszej Diagnozy było sformułowanie celów Programu (głównego oraz szczegółowych), następnie określenie kierunków interwencji oraz działań w obrębie każdego z nich. Działania, kierunki interwencji są ściśle powiązane z celami Programu, jak również są odpowiedzią na wyzwania oraz problemy sektora określone w diagnozie stanu sektora w Regionie. Prace nad Diagnozą przypadły na dynamiczny okres występowania pandemii Covid-19, pomimo tego zachowano partycypacyjny charakter prac, dzięki czemu w proces włączono szeroką grupę reprezentantów PES, OWES, IZ/IP oraz ROPS. Spotkania robocze realizowane były w formule online.

Wybrane informacje społeczno-gospodarcze dla województwa podkarpackiego

Pod względem powierzchni terytorialnej województwie podkarpackie zajmuje 11 lokatę w kraju (17,8 tys. km² co stanowi 5,7% powierzchni kraju), a średnia gęstość zaludnienia wynosi 119 os. na km². W województwie podkarpackim znajduje się 21 powiatów i 4 miasta na prawach powiatu. Ogółem w województwie w roku 2019 znajdowało się 51 miast oraz 160 gmin, w tym 16 gmin miejskich, 109 gmin wiejskich oraz 35 gmin miejsko-wiejskich. Na koniec 2019 roku Podkarpacie zamieszkiwało 2 127 200 osób¹.

Rysunek 1. Rozmieszczenie ludności w roku 2020

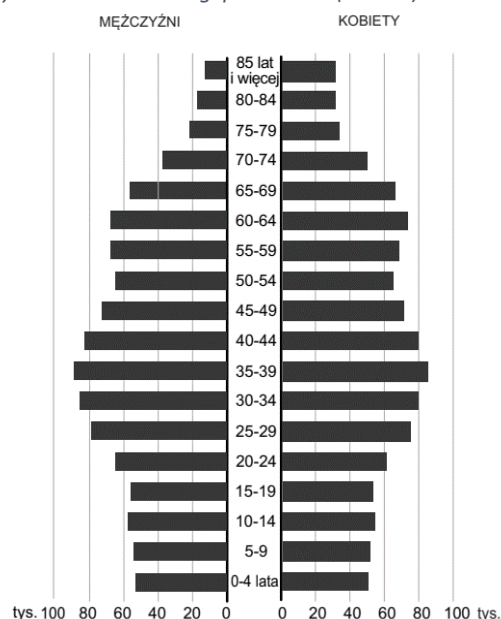

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Według GUS przeciętne trwanie życia dla kobiet (dane dla roku 2019) wynosiło na Podkarpaciu 83,2 lata, natomiast dla mężczyzn było to 75,4 lata. Mediana wieku w województwie podkarpackim wyniosła 38,9 lat dla mężczyzn i 41,9 lat dla kobiet. W roku 2019 urodziło się 20,6 tys. dzieci natomiast zmarło 20,0 tys. osób (przyrost naturalny wyniósł 584 osoby). Należy zaznaczyć, że dane te dla roku 2020 i 2021 mogą ulec znaczącej zmianie, ze względu na negatywne efekty związane z epidemią jaka miała miejsce w tym czasie. Na strukturę ludności w województwie podkarpackim wpłynęło również negatywne saldo migracji (w roku 2019 -2,9 tys. osób). Najczęściej województwo opuszczali osoby w wieku produkcyjnym (-3,2 tys. osób); w 2019 r. zanotowano przy tym napływ ludności z zagranicy wynoszący 0,5 tys. osób.

¹ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego 2020, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2020,

Rysunek 2. Ludność wg. płci i wieku (2019 r.)

Źródło: GUS

Pod względem zarejestrowanych w rejestrze REGON podmiotów gospodarki narodowej – w województwie podkarpackim największy odsetek stanowił w 2019 r. handel i naprawa pojazdów samochodowych (41,5 tys.), następnie budownictwo (26,5 tys.) oraz przetwórstwo przemysłowe (17,2 tys.). Najmniej podmiotów działało zaś w sekcji finansowej i ubezpieczeniowej (4,0 tys.).

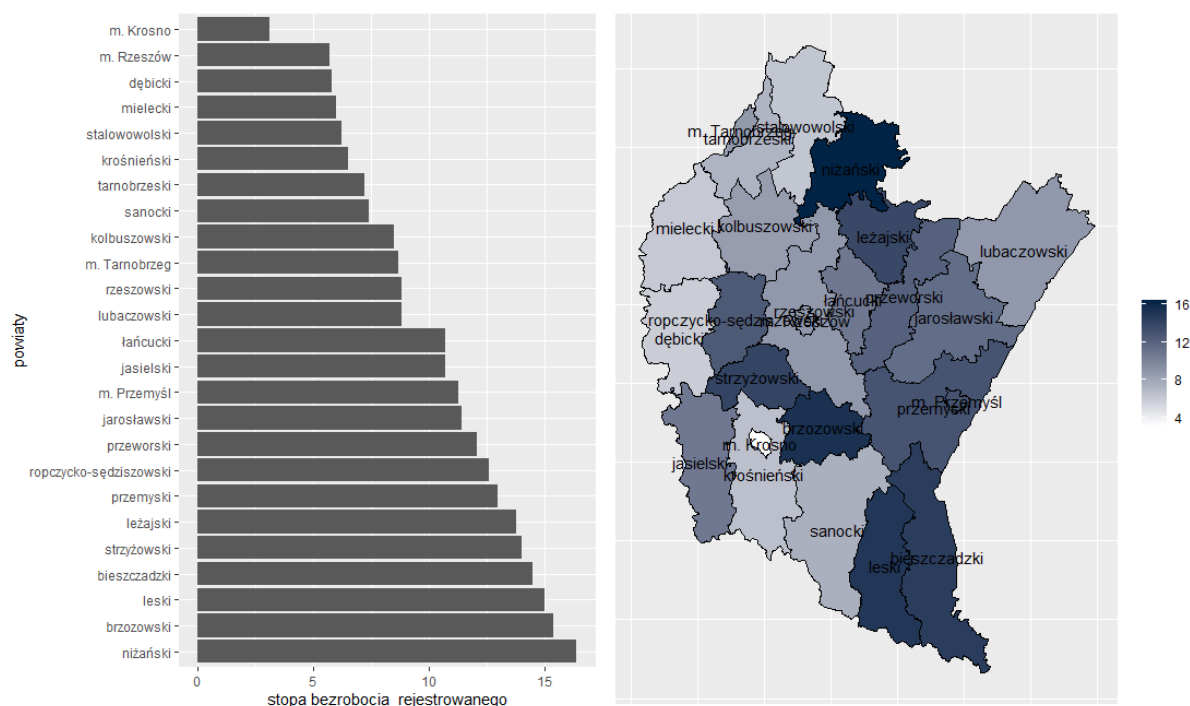
W latach 2015-2018 (dane najnowsze) wartość dodana brutto na 1 mieszkańca rosła na Podkarpaciu w tempie 4,98% rocznie. W roku 2015 wyniosła ona 29,5 tys. zł natomiast w roku 2018 było to nieco ponad 34,1 tys. zł. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie podkarpackim w latach 2008-2019 rosło w tempie 4,8% rocznie. W roku 2008 wynosiło ono 2,6 tys. zł brutto a w roku 2019 wyniosło 4,4 tys. zł brutto.

Zbiorowość aktywnych zawodowo w województwie podkarpackim, którą tworzą pracujący oraz bezrobotni, w IV kwartale 2020 r. liczyła 873 tys. osób i stanowiła 5,1% ogółu aktywnych zawodowo w kraju. Liczba osób aktywnych zawodowo zmniejszyła się zarówno w odniesieniu do IV kwartału 2019 r., jak i w stosunku do III kwartału 2020 r. (odpowiednio o 0,8% i o 1,2%). Większość w tej grupie stanowili mieszkańcy wsi (58,4%) oraz mężczyźni (56,9%). W IV kwartale 2020 r. współczynnik aktywności zawodowej wyniósł 53,9% (wobec 56,5% w kraju). Oznacza to, że na każde 100 osób, które ukończyły 15 lat, 54 osoby były aktywne zawodowo, czyli miały pracę lub jej poszukiwały. Województwo podkarpackie, pod względem wartości tego miernika, uplasowało się na 15. pozycji w kraju (w poprzednim kwartale na 14. pozycji, a w IV kwartale 2019 r. na 10. pozycji)².

Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w województwie podkarpackim w latach 1998-2020 malała średniorocznie w tempie 2,0%. W roku 1998 zarejestrowanych bezrobotnych było 137 tys., natomiast w roku 2020 było ich 87 tys. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych mężczyzn w latach 1998-2020 malała w tempie 1,7% rocznie, natomiast w przypadku kobiet spadek ten wynosił 2,4%. Spadek liczby zarejestrowanych bezrobotnych w analizowanym okresie w dużej mierze związany był ze zmianami instytucjonalnymi, które miały pozytywny wpływ na klimat inwestycyjny w regionie. W przypadku województwa podkarpackiego, przyczynił się do tego również napływ inwestycji zagranicznych oraz rozwój przetwórstwa przemysłowego.

² Aktywność ekonomiczna ludności w województwie podkarpackim w IV kwartale 2020 r., Informacja sygnałna, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, 30.03.2021 r.

Rysunek 3. Stopa bezrobocia rejestrowanego VIII 2020 r. (w %).

Źródło: opracowanie własne

W przypadku przestrzennego rozmieszczenia osób bezrobotnych – biorąc pod uwagę osoby bezrobotne zarejestrowane w powiatach – największy odsetek bezrobotnych znajdował się w sierpniu 2020 r. (dane najnowsze) w powiecie nizańskim (16,4%). Następnie w powiecie brzozowskim (15,4%) i powiecie leskim (15,0%). Najmniej zarejestrowanych bezrobotnych znajdowało się w powiecie m. Krosno (3,1%) a następnie w powiecie m. Rzeszów (5,7%) oraz powiecie dębickim (5,8%). Współczynnik zmienności dla województwa podkarpackiego – biorąc pod uwagę analizowane powiaty w roku 2020 – wyniósł 35,8% (mediana wyniosła 10,7%).

Dokonując analizy bezrobotnych w województwie na koniec 1. półrocza 2020 r. 84,7% (72 946 osób) wszystkich bezrobotnych stanowią bezrobotni znajdujący się w szczególnej sytuacji na rynku pracy (nastąpił wzrost rok do roku o 7,1%). Najwięcej osób z tej kategorii to osoby do 30 roku życia (25 081 – 29,1% bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, wzrost o 4658 osób rok do roku), długotrwale bezrobotni (45 019 – 52,3 %, wzrost o 1598 osób), osoby powyżej 50 roku życia (19 584 – 22,7%, wzrost o 1391 osób) oraz posiadający co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia (16 669 – 19,3%, wzrost o 494 osoby). W ramach tej kategorii bezrobotnych 4,5%, tj. 3 853 osoby stanowiły osoby niepełnosprawne (nastąpił wzrost w stosunku do 1 półrocza 2019 r. o 263 osoby).

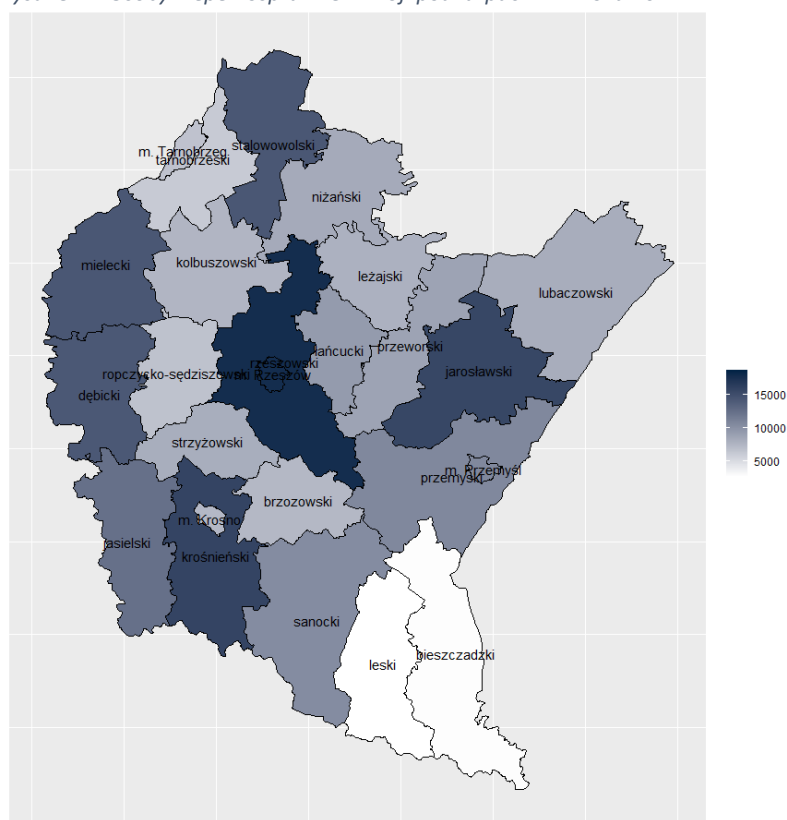
W I kwartale 2020 r., zbiorowość biernych zawodowo w województwie podkarpackim liczyła 749 tys. osób i stanowiła 46,2% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej w województwie oraz 5,6% ogółu biernych zawodowo w kraju. Liczba osób biernych zawodowo zwiększyła się w odniesieniu do analogicznego okresu ubiegłego roku (o 0,1%), a także w porównaniu z poprzednim kwartałem 2020 r. (o 1,2%). Wśród nieaktywnych zawodowo przeważały kobiety (60,1%), a także mieszkańcy wsi (59,8%). Podział tej grupy po uwzględnieniu przyczyny bierności zawodowej w 2020 r. przedstawiał się następująco: 390 tys. to emeryci; 142 tys. – osoby uczące się; 106 tys. osoby poświęcające się obowiązkom rodzinnym i związanym z prowadzeniem domu; 89 tys. – osoby chore/ z niepełnosprawnością; 10 tys. (dane za 2019 rok, brak danych za 2020 rok) – osoby przekonane o niemożności znalezienia pracy; 6 tys. (dane za 2019 rok, brak danych za 2020 rok) – osoby, które wyczerpały wszystkie znane możliwości poszukiwania pracy³.

³ Dane GUS – Bank Danych Lokalnych

Diagnoza przeprowadzona na rzecz Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu na lata 2021-2030⁴ podaje, że wśród niepełnosprawnych bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy (PUP) największą grupę w roku 2019 stanowiły osoby w wieku 55-59 lat (22,0%), najmniejszą zaś osoby w wieku 18-24 lata (4,5%). Wyniki diagnozy wskazują, że osoby te legitymują się zazwyczaj niskimi stopniami wykształcenia – szczegółowe informacje na temat wykształcenia osób niepełnosprawnych na podkarpackim rynku pracy znaleźć można we wspomnianej powyżej diagnozie.

Diagnoza podaje również informacje na temat aktywności ekonomicznej osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej według stopnia niepełnosprawności w odniesieniu do aktywności ekonomicznej ogółu ludności. Wyniki wskazują, że współczynnik aktywności zawodowej osób mających orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub równoważne wynosił na Podkarpaciu 4,9%. Wskaźnik zatrudnienia wyniósł zaś 4,4%. Z kolei współczynnik aktywności zawodowej osób o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności wyniósł 18,3% (wskaźnik zatrudnienia zaś wyniósł dla tej grupy osób 16,9%, stopa bezrobocia 8,0%). Współczynnik aktywności zawodowej liczony dla osób o lekkim stopniu niepełnosprawności wyniósł zaś 24,1% (wskaźnik zatrudnienia 21,3% a stopa bezrobocia 11,2%). Ogółem współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim wyniósł 16,2% (wskaźnik zatrudniania 14,6%, stopa bezrobocia 9,4%). Dla porównania diagnoza podaje, że stopa bezrobocia ogółem dla ludności Podkarpacia wyniosła w badanym okresie 5,9%.

Rysunek 4. Osoby niepełnosprawne w woj. podkarpackim w roku 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie diagnozy Wojewódzkiego Programu Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu na lata 2021-2030.

W roku 2019 udział osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum egzystencji w województwie podkarpackim wyniósł 5,3% (4,2% dla Polski). W przypadku osób znajdujących się na relatywnej granicy ubóstwa odsetek ten wyniósł w roku 2019 nieco ponad 18,6% (13,0% dla Polski). W przypadku osób znajdujących się na tzw. „ustawowej” granicy ubóstwa, udział w gospodarstwach domowych wyniósł w roku 2019 około 12,9% (9,0% dla Polski). Przecięty miesięczny dochód

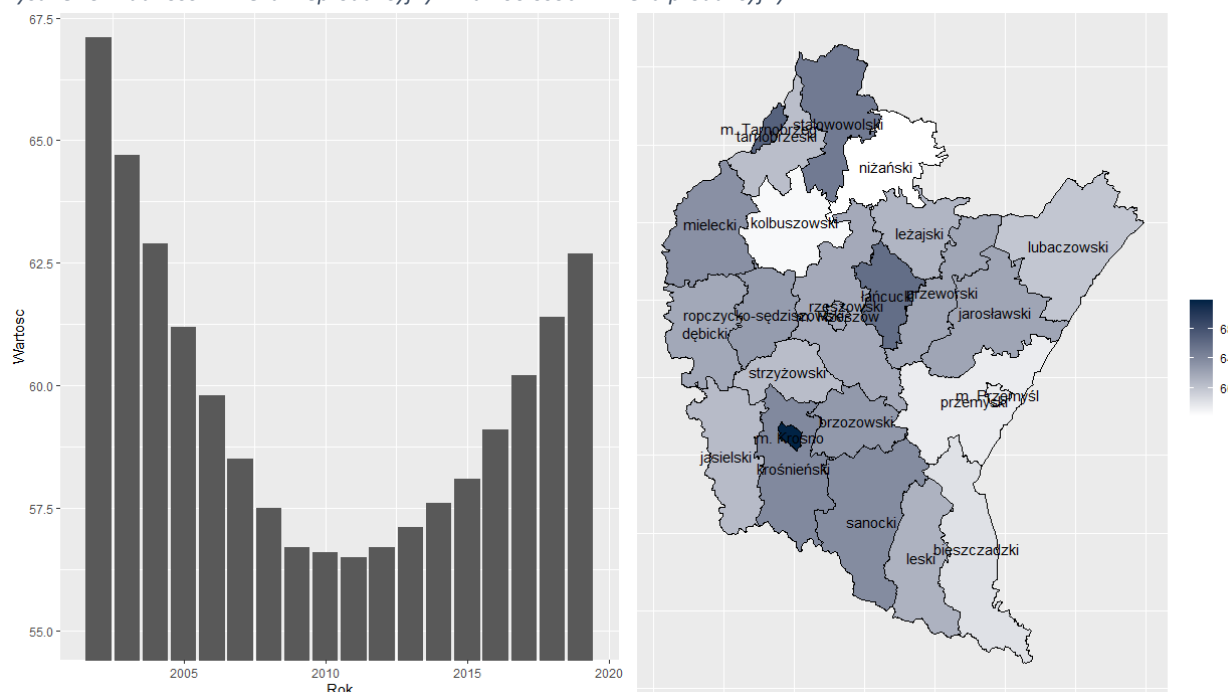
⁴ http://www.rops.rzeszow.pl/dokumenty/rehab/2021/Woj_Prog_2021_2030.pdf

do dyspozycji przypadający na 1 osobę w gospodarstwie domowym był w województwie podkarpackim mniejszy niż dla reszty kraju. Wynosił on w 2019 r. 1471,49 zł (1819,14 zł dla Polski).

Relacje wieku produkcyjnego

Średnie tempo zmian w przypadku ludności w wieku nieprodukcyjnym, czyli w wieku przedprodukcyjnym, w którym nie osiągnięto jeszcze zdolności do pracy (tj. wg. GUS grupa wieku 0 - 17 lat) oraz w wieku poprodukcyjnym, w którym osoby zazwyczaj kończą pracę zawodową (tj. dla mężczyzn – 65 lat i więcej, a dla kobiet – 60 lat i więcej) na 100 osób w wieku produkcyjnym, wyniosło do roku 2011 -1,67%. Ten spadek się nie utrzymał i w roku 2011 nastąpił wzrost, co w długim okresie może negatywnie wpływać na strukturę demograficzną województwa – innymi słowy prowadzić może do tzw. depopulacji. Po roku 2011 wartości tego wskaźnika wzrastały średniorocznie w tempie 1,45% (zob. rys. 5).

Rysunek 5. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

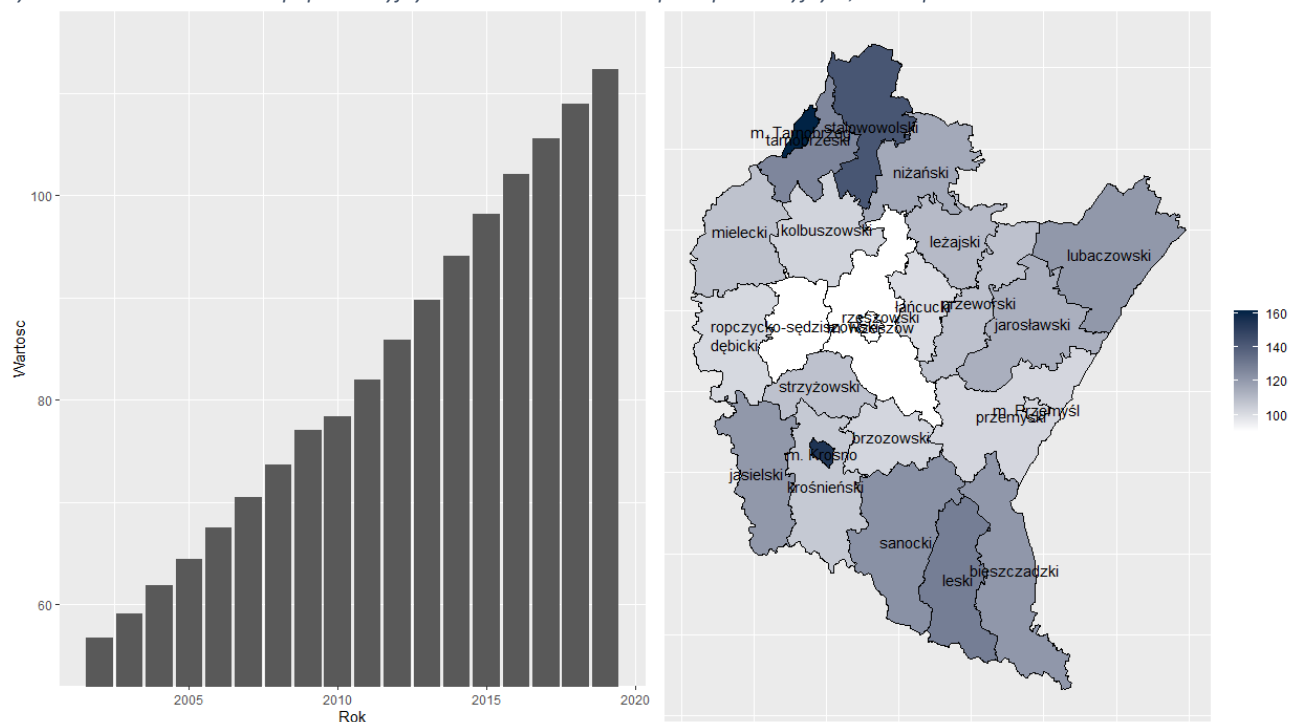
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W roku 2019 (dane najnowsze) największe wartości wskaźnika ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym zanotowano w powiecie m. Krosno 71,8 w powiecie m. Przemyśl 70,1 oraz w powiecie m. Tarnobrzeg 66,8. Najniższe wartości odnotowano w powiecie nizańskim 56,3, kolbuszowskim 56,7 oraz przemyskim 57,5.

Jak wspomniano wyżej – wzrost wskaźnika ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym po roku 2011 można odczytać jako symptom depopulacji. Pod względem rozmieszczenia, zjawisko to widoczne jest szczególnie w pobliżu aglomeracji miejskich. Wyjątek na tle Podkarpacia w tym względzie stanowi powiat m. Rzeszów, lecz może być to związane z napływem ludności do Rzeszowa – w którym rozwinęło się przetwórstwo przemysłowe oraz sektor usług. W powiecie m. Rzeszów wartości powyższego wskaźnika plasowały się nieznacznie powyżej średniej dla województwa.

W przypadku ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym na Podkarpaciu (zob. rys. 4) średnie tempo zmian w latach 2002-2019 wyniosło 4,10%. W roku 2019 najwyższe wartości powyższego wskaźnika zanotowano w powiecie m. Tarnobrzeg (161,3), m. Krosno (154,8) oraz w powiecie stalowowolskim (142,5). Najniższe wartości zaś zanotowano w powiecie rzeszowskim (90,3) i ropczycko-sędziszowskim (90,3) oraz w powiecie łańcuckim (102,2). Nie ma zatem podstaw by wykluczyć, że zjawisko depopulacji przestanie mieć miejsce w najbliższym czasie. Przeciwnie, przybiera ono charakter długofalowy – może trwać ono jeszcze przez długi czas.

Rysunek 6. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym; na mapie rok 2019.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

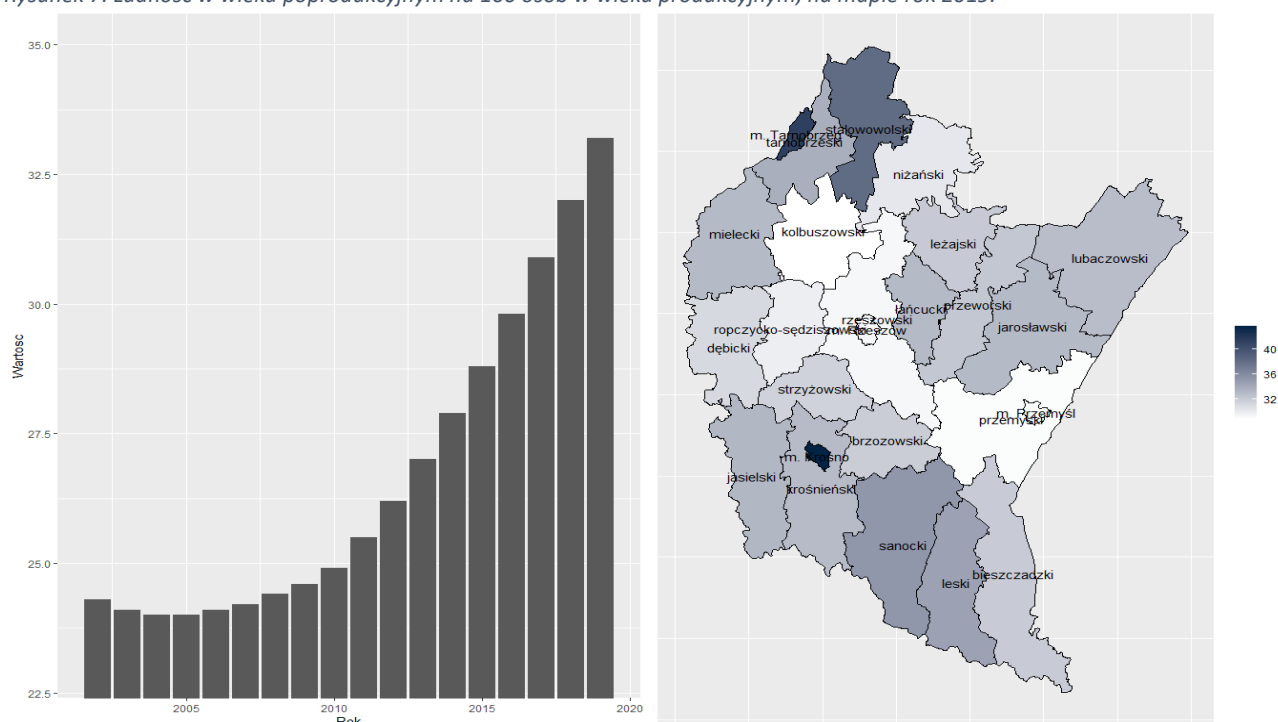
W przypadku ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 2002-2019, wskaźnik ten wzrastał średniorocznie w tempie 1,85%. W roku 2019 – dane najnowsze mediana dla powiatów wyniosła 32,9. Pod względem rozmieszczenia przestrzennego, najwyższe wartości tego wskaźnika zanotowano w roku 2019 w powiecie m. Krosno (43,6), m. Przemyśl (42,7) oraz m. Tarnobrzeg (41,3). Najniższe zaś w powiecie kolbuszowskim (28,8), przemyskim (29,0) oraz rzeszowskim (29,3).

Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi, czyli stosunek osób w starszym wieku (65 i więcej lat) do liczby osób w wieku 15-64 lata w województwie podkarpackim rósł średniorocznie w latach 2003-2019 w tempie 1,87%. Pod względem rozmieszczenia przestrzennego najwyższe wartości tego wskaźnika zanotowano w powiecie m. Krosno (31,9), m. Przemyśl (31,3) oraz m. Tarnobrzeg (30,9). Najniższe zaś w powiecie przemyskim (21,9), kolbuszowskim (22,1) i powiecie rzeszowskim (22,5). Warto zwrócić uwagę, że wartość tego wskaźnika jest wyraźnie większa w dużych miastach, co może związane być związane z odpływem zdolnych młodych osób z powiatu krośnieńskiego.

W latach 2010-2019 w województwie podkarpackim rósł odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem, średniorocznie w tempie 3,23%. W roku 2019 – dane najnowsze, najwyższe wartości tego wskaźnika zanotowano ponownie jak miało to miejsce wcześniej w powiecie m. Krosno (20,9), a następnie w m. Przemyśl (20,6) i m. Tarnobrzeg (20,6). Najniższe zaś w powiecie rzeszowskim (15,3) i przemyskim (15,3) oraz w powiecie ropczycko-sędziszowskim (15,4). Mediana dla województwa w roku 2019 wyniosła w przypadku tego wskaźnika 16,8. W świetle powyższych wyników, być może PPRES powinien uwzględnić dalsze badania terenowe na temat negatywnych efektów demograficznych występujących w większych miastach województwa podkarpackiego. Powyższe dane mogą mieć wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych, na zmianę branży lub tworzenie nowych w zakresie świadczenia usług społecznych skierowanych do osób starszych.

Należy zwrócić również uwagę na samorządy terytorialne – czy jednostki samorządu terytorialnego mają odpowiednie środki i przygotowanie do nieuchronnie zbliżających się problemów demograficznych? Program PPRES powinien uwzględnić dalsze badania w tym wymiarze.

Rysunek 7. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym; na mapie rok 2019.

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie wstępnej analizy danych zastanych z GUS na temat stosunku poszczególnych grup wiekowych oraz obciążenia demograficznego – zjawisko depopulacji będzie się pogłębiać. Należy przy tym zaznaczyć, że województwo nie stanowi homogenicznej grupy, lecz depopulacja ta przebiegać będzie inaczej w poszczególnych powiatach. W pierwszej kolejności należy rozpoznać jakiego typu wsparcia potrzebować będzie powiat m. Krosno oraz powiat m. Tarnobrzeg.

Miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Bezpośrednim powodem wykonania analiz związanych z traceniem przez miasta funkcji społeczno-gospodarczych, które rozpoczęto w 2016 r. był obserwowany proces polaryzacji społeczno-ekonomicznej kraju, pomimo aktywnej polityki państwa i samorządów mającej przeciwdziałać tym zjawiskom. Analiza miała wskazać, które miasta wymagają jeszcze większej troski, aby ich pozycja w systemie osadniczym i społeczno-gospodarczym nie ulegała dalszemu pogorszeniu, grożąc marginalizacją i zjawiskami kryzysowymi. Zajęto się miastami średnimi, zdefiniowanymi jako ośrodki poniżej stolicy województwa i powyżej 20 tys. mieszkańców, a w przypadku stolic powiatów – powyżej 15 tys.

Zgodnie z Aktualizacją delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze przeprowadzoną w 2019 roku dokonano podziału miast na:

- miasta kryzysowe - silne powiększanie niekorzystanego dystansu, zła sytuacja społeczno-gospodarcza,
- miasta obniżającego się potencjału - silne powiększanie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza,
- miasta stagnujące - umiarkowane powiększanie niekorzystnego dystansu, zła sytuacja społeczno-gospodarcza,

- miasta zagrożone marginalizacją - umiarkowane powiększenie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza.

W województwie podkarpackim łącznie jako miasta tracące swoje funkcje społeczno – gospodarcze wskazano 9 miast:

- miasta kryzysowe – Jasło,
- miasta obniżającego się potencjału – Tarnobrzeg, Dębica,
- miasta stagnujące - Jarosław, Sanok, Przemyśl,
- miasta zagrożone marginalizacją – Krosno, Stalowa Wola, Nisko⁵.

Badania obejmowały okres 2008-2018, w stosunku do analiz za lata 2004-2014 ubyły w tym gronie 2 miasta – Mielec (określane ówczesnie jako miasto obniżającego się potencjału) i Przeworsk (miasto zagrożone marginalizacją), jednak nie należy sądzić, że zagrożenie utratą ich funkcji społeczno-gospodarczych minęło, być może wynika to tylko z krótkotrwałego polepszenia analizowanych wskaźników.

Potrzeby społeczne mieszkańców województwa podkarpackiego

Szczegółowa analiza danych dotyczących sytuacji społecznej w województwie znajduje się w corocznie opracowywanej przez ROPS w Rzeszowie Ocenie Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podkarpackim za 2019 rok (OZPS). W niniejszej diagnozie poniżej zawarte zostały tylko wnioski i rekomendacje z tego dokumentu, wszelkie szczegółowe dane można znaleźć na stronie ROPS w Rzeszowie⁶.

Wnioski i rekomendacje dotyczące problemów społecznych opracowane w OZPS w województwie podkarpackim za rok 2019:

- od wielu lat najczęstszą przyczyną korzystania z pomocy i wsparcia jest ubóstwo. Należy jednak zwrócić uwagę na wzrost liczby osób, które otrzymują pomoc z tytułu długotrwałej lub ciężkiej choroby; jeszcze do 2017 roku przyczyna ta była czwartą pod względem udzielanego wsparcia, w roku 2018 – trzecią, zaś w 2019 roku jest już na drugim miejscu, osoby dotknięte długotrwałą lub ciężką chorobą niejednokrotnie nie są w stanie podjąć pracy ze względu na stan zdrowia lub brak ofert pracy na lokalnym rynku, zmuszone są, więc do pobierania zasiłków celowych z przeznaczeniem na pokrycie kosztów leczenia, zakupów leków oraz dojazdu do specjalistycznych placówek leczniczych; długotrwała lub ciężka choroba w wielu przypadkach prowadzi do orzeczenia o niepełnosprawności (gminy wskazują, że większość zasiłków stałych przyznawanych jest z tytułu niepełnosprawności, nie zaś z tytułu osiągnięcia wieku), wskazane jest przeprowadzenie działań (w tym realizacja projektów), nakierowanych na pomoc osobom niepełnosprawnym poprzez m. in. zapewnienie darmowych zabiegów rehabilitacyjnych,
- zmiany demograficzne powodują, że w każdym roku obserwuje się systematyczny wzrost liczby mieszkańców domów pomocy społecznej - są to zarówno osoby samotne, jak i osoby posiadające dzieci, najczęściej mieszkające poza granicami kraju; rosną również koszty prowadzenia i utrzymania tych placówek, co bezpośrednio przekłada się na wzrost miesięcznego kosztu utrzymania mieszkańca,
- analiza środków finansowych przeznaczonych na wydatki w pomocy społecznej i innych obszarach polityki społecznej w budżetach jednostek samorządu terytorialnego pokazuje, że wzrosły również wydatki na usługi opiekuńcze, w tym specjalistyczne usługi opiekuńcze, uwzględniając jednocześnie wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej populacji, konieczne jest zapewnienie szczególnej troski i opieki dla osób starszych, chorych i niepełnosprawnych.
- starzenie się społeczeństwa generuje ciągłą potrzebę intensyfikowania działań w obszarze pomocy dla osób starszych, bardzo istotne jest tworzenie sieci wsparcia dla seniorów, aby jak najdłużej mogli pozostawać w swoim środowisku zamieszkania; należy kontynuować rozwijanie

⁵ P. Śleszyński, *Aktualizacja delimitacji miast średnich tracących funkcje społeczno – gospodarcze (powiększający się dystans rozwojowy)*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, 29.11.2019 r.,

⁶ http://www.rops.rzeszow.pl/dokumenty/badania/OZPS/Raport_OZPS_2019.pdf

systemu wsparcia poprzez propagowanie idei rodzinnych domów pomocy oraz podniesienie standardów usług w ramach działalności placówek wsparcia dziennego; ponadto niezbędne jest motywowanie osób starszych do działań na rzecz samopomocy oraz działań w zakresie wolontariatu na rzecz innych, które umożliwią im aktywne uczestnictwo w życiu społecznym.

- w celu poprawy dostępności usług z zakresu pomocy społecznej oraz rozwoju środowiskowych form wsparcia istotne jest rozwijanie idei wolontariatu poprzez pozyskiwanie wolontariuszy, organizowanie pomocy wolontariackiej wśród mieszkańców oraz wprowadzanie animatorów społeczności lokalnych;
- aby przeciwdziałać ubóstwu i wykluczeniu społecznemu istotne jest upowszechnianie idei ekonomii społecznej, która sprzyja rozwojowi aktywności lokalnej poprzez powstanie nowych miejsc pracy, a tym samym stworzenie dodatkowych możliwości zarobkowych, aktywizację społeczną i zawodową osób wykluczonych społecznie, w tym osób niepełnosprawnych i starszych, przedłużenie aktywności zawodowej mieszkańców, przeciwdziałanie uzależnieniu od pomocy społecznej i niezaradności życiowej, powstanie lokalnych dostawców usług;
- pomimo zmniejszania się liczby rodzin, którym udzielono wsparcia z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, w dalszym ciągu należy wspierać rodziny wieloproblemowe z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, szczególnie dysfunkcyjne, w realizacji ich podstawowych funkcji, niezbędny jest dalszy rozwój form specjalistycznego wsparcia rodziny, poprzez wykorzystanie pracy socjalnej, rozszerzenie oferty poradnictwa pedagogiczno-psychologicznego oraz rozwój asystentury rodzinnej; ponadto istotne jest również zapewnienie dzieciom właściwej opieki w czasie wolnym od zajęć szkolnych poprzez tworzenie placówek wsparcia dziennego w formie opiekuńczej, tj. kluby, świetlice.
- w związku ze wzrostem liczby osób korzystających z poradnictwa specjalistycznego niezbędne jest tworzenie większej liczby punktów konsultacyjnych oraz zatrudnienie specjalistów (psycholog, prawnik, terapeuta uzależnień itp.),
- pomimo ustawowego obowiązku prowadzenia i zapewnienia miejsc w mieszkaniach chronionych, wiele gmin z terenu województwa nie posiada tego typu mieszkań,
- zmniejsza się liczba mieszkań komunalnych w zasobach gmin. W roku oceny notujemy spadek liczby złożonych wniosków na tego typu mieszkanie, jednak prognozowany jest wzrost w roku bieżącym. W związku powyższym należałoby wdrożyć działania zmierzające do utrzymania liczby mieszkań komunalnych na tym samym poziomie.

Osoby niepełnosprawne w województwie

ROPS w Rzeszowie w ramach swoich zadań odpowiedzialny jest za przygotowanie oraz realizację Wojewódzkiego Programu Na Rzecz Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu na lata 2021-2023. Dokument ten został przygotowany w 2020 roku oraz przyjęty do realizacji Uchwałą nr XXXV/563/21 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 29.03.2021 r. W niniejszym opracowaniu zamieszczone zostają podstawowe informacje dotyczące niepełnosprawności pochodzące z ww. Programu, natomiast cała diagnoza dotycząca osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim znajduje się w jego pełnej wersji, która znajduje się na stronie internetowej ROPS w Rzeszowie⁷.

Niestety nie ma systemu monitorowania osób niepełnosprawnych w Polsce, rzetelne dane w tym zakresie są efektem przeprowadzanego co 10 lat Narodowego Spisu Ludności, którego kolejna edycja ma miejsce w 2021 roku, a jego dane będą zaprezentowane najwcześniej w roku 2022. W informacji o wysokości środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w 2021 roku według algorytmu na realizację zadań określonych w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych dla województwa podkarpackiego znajduje się informacja, że liczba niepełnosprawnych osób w wielu 15 lat i więcej w województwie wynosi 148 841, przy czym są to tylko niepełnosprawni prawnie (z orzeczeniem o niepełnosprawności). Poza kategorią osób niepełnosprawnych prawnie do pełnej analizy włącza się

⁷ http://www.rops.rzeszow.pl/dokumenty/rehab/2021/Woj_Prog_2021_2030.pdf

również osoby niepełnosprawne biologicznie, jednak brak aktualnych danych w tym zakresie pozwala tylko na szacunkowe określenie wielkości tej grupy osób na ok. 100 000 osób.

Narodowy Spis Powszechny z 2011 r. wykazał, że liczba osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim wynosiła 249,5 tys. osób, co stanowiło 11,7% ludności województwa oraz 5,3% ogółu niepełnosprawnych w kraju. Oznacza to, że co dziewiąty mieszkaniec województwa podkarpackiego był osobą niepełnosprawną. Liczba osób niepełnosprawnych prawnie w 2011 r. wyniosła 154,7 tys. (tj. 7,3% ogółu ludności). Zmiany w przepisach prawnych i zaostrzenie przepisów dotyczących przyznawania rent z tytułu niezdolności do pracy i podobnych świadczeń spowodowały znaczne zmniejszenie się zbiorowości osób niepełnosprawnych prawnie. Liczba osób niepełnosprawnych wyłącznie biologicznie, tj. takich, które nie posiadają orzeczenia, ale ich subiektywna ocena wskazywałaby, że miały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych wynosi 94,8 tys. (tj. 4,5% ogółu ludności).

Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. najwięcej osób z niepełnosprawnościami zamieszkiwało powiat m. Rzeszów 18,5 tys., najmniej powiat leski 2,6 tys. Wśród zbiorowości osób niepełnosprawnych (tj. 249,5 tys. osób) niepełnosprawni tylko biologicznie stanowili 38%, niepełnosprawni biologicznie i prawnie stanowili 53,0%, natomiast tylko prawnie 9,0%. Wśród ogółu osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim 52,8% (131,7 tys.) stanowiły kobiety. Niepełnosprawni mężczyźni w 2011 r. stanowili nieco mniej liczną grupę osób, tj. 47,2% (117,8 tys.). Rozpatrując zbiorowość niepełnosprawnych mężczyzn według podstawowych kategorii zauważa się, że w 2011 roku najliczniejszą grupę spośród nich stanowili ci mężczyźni, którzy deklarowali ograniczenie sprawności oraz posiadanie odpowiedniego orzeczenia wydanego przez organ do tego uprawniony, tzn. niepełnosprawni prawnie i biologicznie. Odsetek ich wyniósł 58,2%. Najczęściej deklarowali umiarkowane ograniczenie sprawności 34,2%, natomiast 9,3% spośród ogółu niepełnosprawnych mężczyzn oceniało swoją sprawność jako całkowicie ograniczoną, a 14,7% jako poważnie ograniczoną. Wśród ogółu kobiet niepełnosprawnych 48,4% stanowiło grupę osób niepełnosprawnych prawnie i biologicznie. Nieco rzadziej niż mężczyźni deklarowały one całkowite ograniczenie sprawności – 8,1%. Na podobnym poziomie kształtuje się odsetek kobiet o poważnym ograniczeniu sprawności – 12,9%, natomiast umiarkowane ograniczenie deklarowało 27,5%. Wśród zbiorowości osób nieposiadających odpowiedniego orzeczenia, a deklarujących ograniczenie sprawności, mężczyźni stanowili 31,9%, natomiast odsetek ten wśród ogółu niepełnosprawnych kobiet był znacznie wyższy i wyniósł 43,5%. W grupie osób niepełnosprawnych wyłącznie biologicznie zarówno mężczyźni, jak i kobiety deklarowali najczęściej umiarkowane ograniczenie sprawności (odpowiednio 23,4% i 30,2%). Należy zauważyć, że w omawianej grupie niepełnosprawnych, osoby oceniające swoje ograniczenie jako całkowite stanowiły znacznie niższy udział w porównaniu z osobami, które oprócz ograniczenia sprawności posiadają stosowne orzeczenie. Wśród ogółu niepełnosprawnych mężczyzn co dziesiąty (wśród kobiet – co ósma) posiadał wyłącznie prawne orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, natomiast nie odczuwał żadnego ograniczenia sprawności w wykonywaniu podstawowych czynności życiowych.

Najliczniejszą grupę osób z niepełnosprawnościami w województwie podkarpackim w 2011 r. stanowiły osoby w wieku produkcyjnym (58% ogółu tych osób). 36% stanowiły osoby w wieku poprodukcyjnym, a 6% stanowiła najmłodsza grupa z tej kategorii, tj. osoby w wieku przedprodukcyjnym.

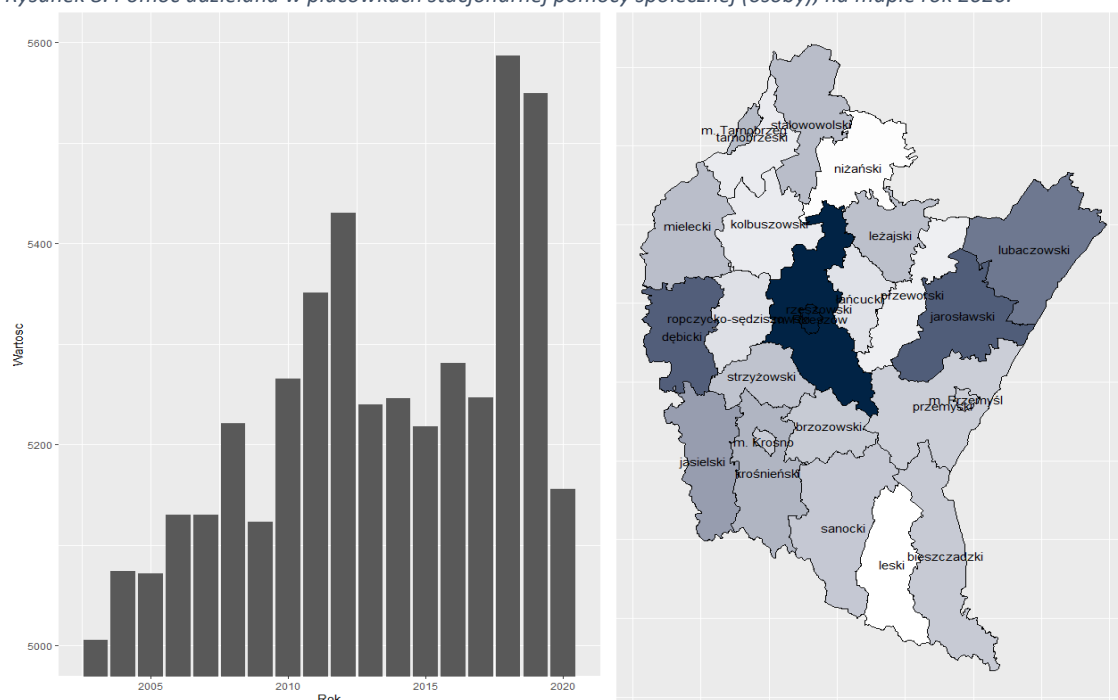
Placówki stacjonarnej pomocy społecznej – ich mieszkańcy

W kolejnym kroku przeanalizowano dane BDL z GUS na temat mieszkańców placówek stacjonarnej pomocy społecznej. Analizę przeprowadzono na poziomie powiatów. W przyszłości można ją pogłębić o analizę na poziomie gmin – również korzystając z danych BDL.

Placówki stacjonarnej pomocy społecznej to inaczej – domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, domy pomocy społecznej, noclegownie, rodzinne domy pomocy i schroniska dla bezdomnych. Z różnego rodzaju pomocy i wsparcia korzystało we wszystkich powyższych placówkach średnio każdego roku około 5,2 tys. osób (zob. rysunek poniżej). A pod względem rozmieszczenia przestrzennego najwięcej osób korzystających z pomocy w placówkach stacjonarnej pomocy

społecznej było w powiecie rzeszowskim (652 osoby), w powiecie m. Rzeszów (471 osób) oraz w powiecie jarosławskim (458 osób). Dane GUS wskazują zaś, że najmniej było ich w powiecie leskim (4 osoby), niżańskim (10 osób) i przeworskim (45 osób). Mediana dla województwa podkarpackiego w kwestii ilości osób korzystających z pomocy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej wyniosła 164 osoby. Poniżej znajduje się mapa, która ukazuje udzielaną pomoc w wymiarze przestrzennym. Należy przy tym zaznaczyć, że liczba osób, które korzystają z placówek stacjonarnej pomocy może być związana z rozmieszczeniem tych ośrodków w województwie. I być może, rozmieszczenie to powoduje efekty rozlania (ang. *spillover effects*) o cechach, które nie są dotychczas zbadane empirycznie.

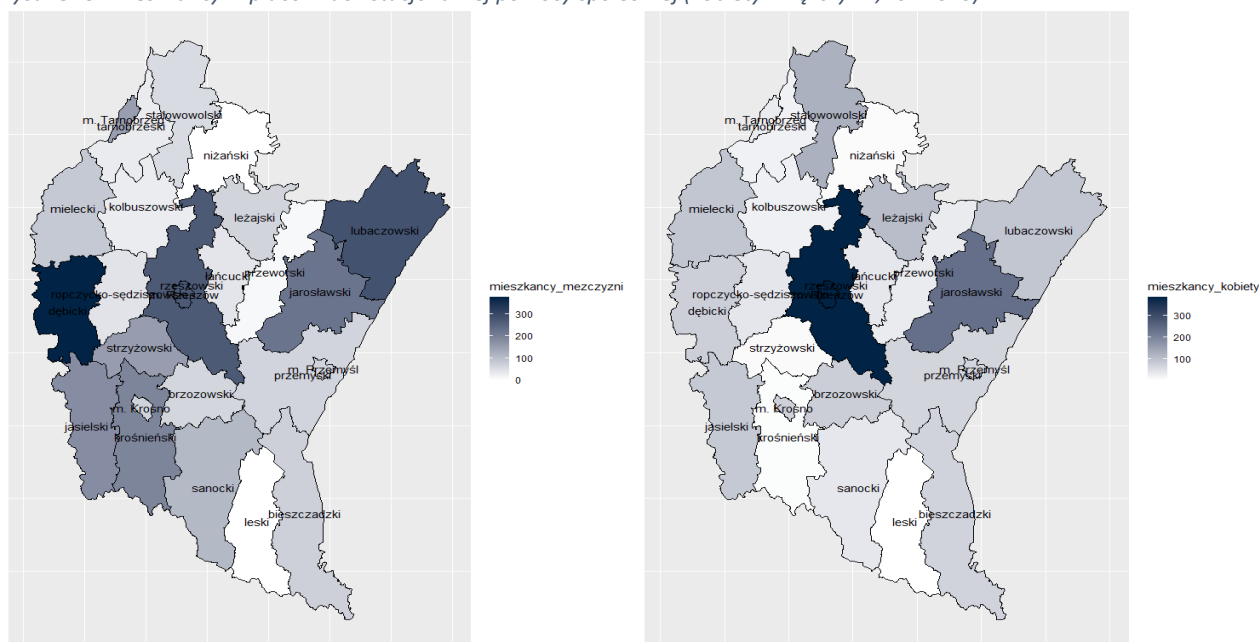
Rysunek 8. Pomoc udzielana w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej (osoby); na mapie rok 2020.

Źródło: opracowanie własne

W roku 2020 na terenie województwa podkarpackiego w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej mieszkało 2194 kobiety i 2962 mężczyzn. Mediana liczona dla poszczególnych powiatów w województwie wyniosła 71 kobiet. W roku 2020 w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej mieszkało na Podkarpaciu 70 osób, które nie ukończyły 18 roku życia. Najwięcej z nich znajdowało się w powiecie brzozowskim (20), w powiecie m. Przemyśl (13) oraz w powiecie lubaczowskim (12). Mediana dla powiatów województwa podkarpackiego (wyłączając te, w których nie udzielano tego typu wsparcia osobom niepełnoletnim) wyniosła w 2020 r. 3 osoby.

Rysunek 9. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej (kobiety i mężczyźni, rok 2020).

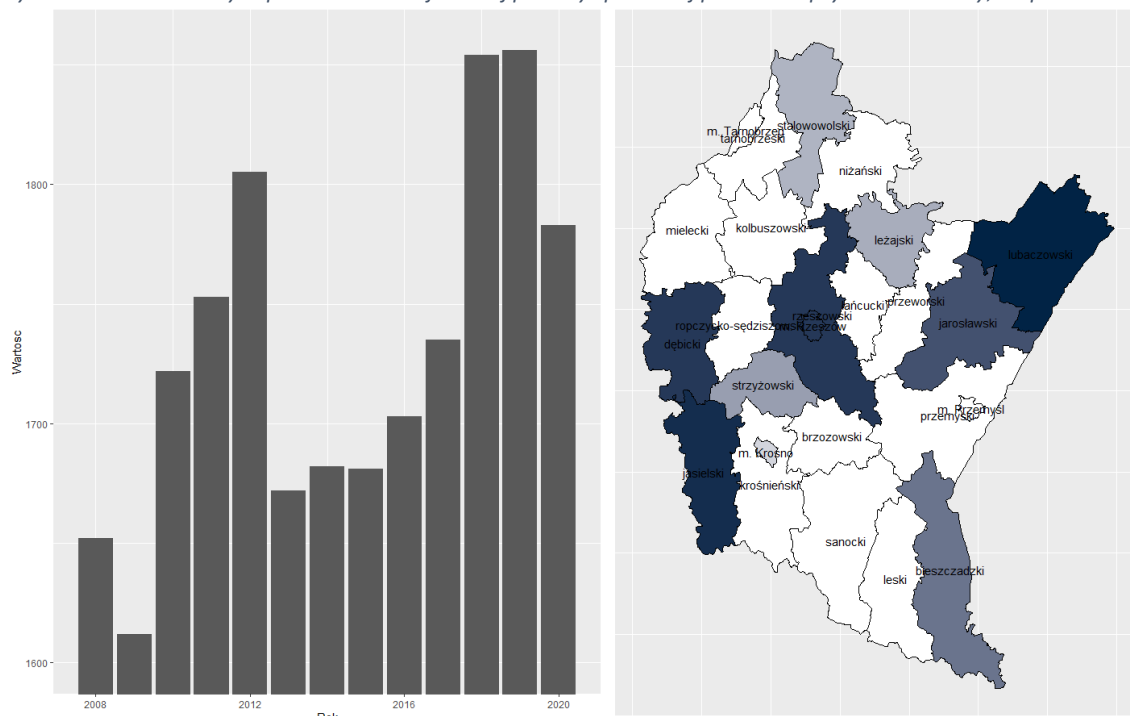

Źródło: opracowanie własne

W latach 2008-2020 średnioroczny wzrost liczby osób przewlekle chorych psychicznie mieszkających w stacjonarnych placówkach pomocy społecznej wynosił 0,64%. W roku 2009 – w placówkach, które są przygotowane do tego by udzielić wsparcia osobom przewlekle chorym psychicznie mieszkało 1612 osób (wartość najmniejsza), natomiast w 2019 – 1856 osób (wartość największa). Średnio w latach 2008-2020 z tego typu pomocy korzystało nieco ponad 1731 osób. Część z tych osób po uzyskaniu odpowiedniej pomocy może odnaleźć swoje miejsce na rynku pracy w związku z czym powinny zostać wdrożone procesy, których celem byłoby przywrócenie możliwie jak największej liczby tych osób na rynek pracy. Podmioty ekonomii społecznej powinny spełniać w tych działaniach najbardziej istotną rolę, należy zastanowić się w jaki sposób włączyć w ten proces również samorządy terytorialne. Pod względem rozmieszczenia przestrzennego w roku 2020, najwięcej osób przewlekle chorych psychicznie, mieszkało w placówkach znajdujących się w powiecie lubaczowskim (242), następnie w powiecie jasielskim (229) oraz powiatach dębickim (214) i rzeszowskim (214). Najmniej tego typu pomocy udzielono w 2020 w powiatach m. Krosno (41) oraz w powiecie stalowowolskim (75). Na Podkarpaciu są też powiaty, w których nie mieszkają osoby przewlekle chore psychicznie (takich powiatów było 13).

Przestrzenne rozmieszczenie na mapie (zob. rys. 10) uzależnione jest od występowania specjalistycznych placówek, mogących udzielić odpowiedniego wsparcia. W województwie podkarpackim pomoc ta koncentruje się w trzech powiatach – na wschodzie w powiecie lubaczowskim; na zachodzie w powiatach ropczycko-sędziszowskim i jasielskim oraz w centralnej części województwa – w powiecie rzeszowskim. W przyszłości diagnozę należy pogłębić o sytuację osób przewlekle chorych w powiecie sanockim oraz powiecie m. Tarnobrzeg. Wydają się być one przestrzennie najbardziej oddalone od powiatów, które udzielają tego typu pomocy. W związku z tym powstaje pytanie, czy JST są tam przygotowane na to by udzielić wsparcia osobom, które cierpieć będą z powodu negatywnych efektów psychologicznych związanych z pandemią? Wydaje się, że ważną rolę odegrać mogą w tej kwestii przedsiębiorstwa społeczne. Tutaj też powstają liczne pytania, związane z prozaicznymi kwestiami – jak na przykład transportu takich osób do wyspecjalizowanych ośrodków.

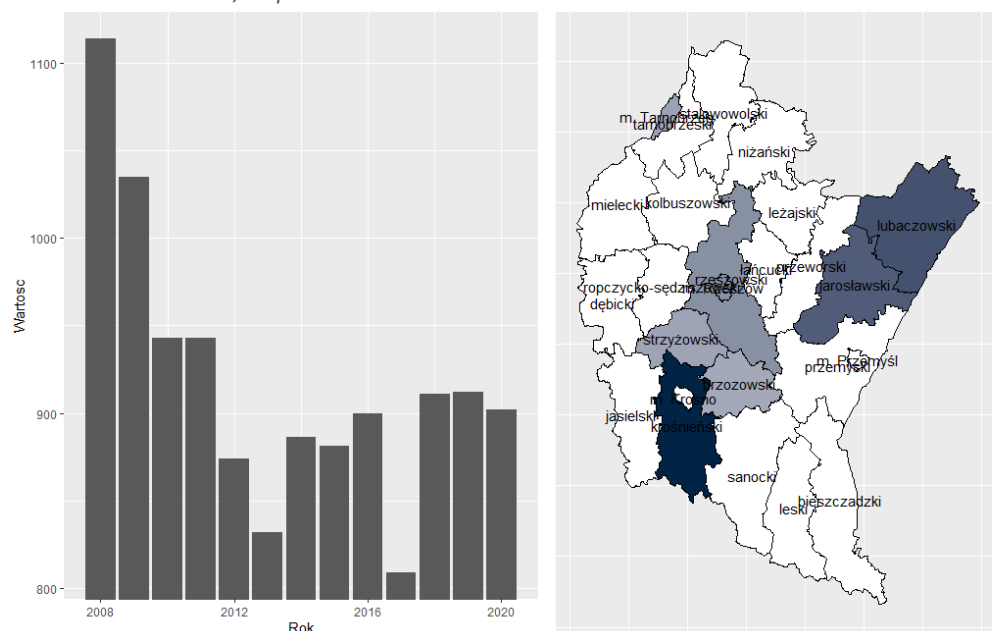
Rysunek 10. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej przewlekle psychicznie chorzy; mapa dla roku 2020.

Źródło: opracowanie własne

W świetle nadchodzących informacji o negatywnych skutkach psychologicznych pandemii być może PPRES mógłby uwzględnić rozpoznanie dotyczące potrzeb związanych z transportem osób, które potrzebują wsparcia psychologicznego do wyspecjalizowanych ośrodków. Należy również uwzględnić rozpoznanie w kwestii innych potrzeb w powiecie sanockim – które ze względu na charakter analizowanych danych mogły zostać pominięte w tej diagnozie.

Rysunek 11. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej - niepełnosprawni intelektualnie dorośli, dzieci i młodzież, mapa dla roku 2020.

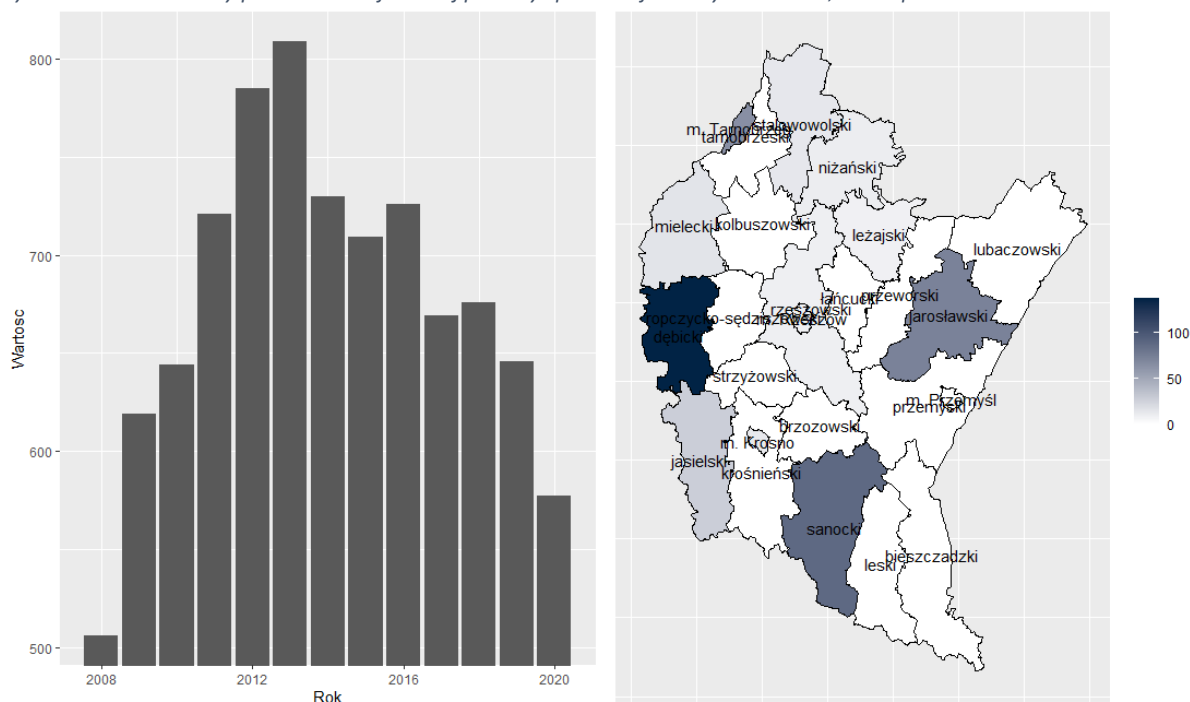
Źródło: opracowanie własne

W latach 2008-2020 liczba niepełnosprawnych intelektualnie (byli to zarówno dorośli, dzieci i młodzież) mieszkańców placówek stacjonarnej pomocy społecznej spadała średniorocznie o 1,7%. Część osób niepełnosprawnych intelektualnie korzysta na Podkarpaciu z różnego rodzaju przestrzeni

aktywności wspieranej, w tym treningów samodzielności (np. PSONI Jarosław). Być może PPRES mógłby uwzględnić miejsce na analizę potrzeb tych osób w związku z efektami lockdownu ponieważ ich edukacja mogła zostać zaburzona.

W roku 2020 w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej mieszkało 902 osoby niepełnosprawne intelektualnie. Najwięcej z nich, mieszkało w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej w powiecie krośnieńskim (178), lubaczowskim (134) oraz powiecie jarosławskim (125). W województwie podkarpackim są też powiaty, w których takie osoby nie mieszkają w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej – było takich powiatów 16. Taki stan rzeczy nie jest równoznaczny z faktem, że osób niepełnosprawnych intelektualnie w tych powiatach nie ma, należy podjąć dalsze badania, których celem będzie określenie, dlaczego nie ma na tych terenach placówek, które mogłyby objąć opieką osoby niepełnosprawne intelektualnie. Brak placówek na tych terenach pozwala na stwierdzenie, że w tych powiatach szansą na zmianę tego stanu są procesy deinstytucjonalizacji usług społecznych, istotną rolę mogą spełniać w tym PES. Być może proces deinstytucjonalizacji usług społecznych został już rozpoczęty i opiekę nad osobami niepełnosprawnymi intelektualnie przejęły inne podmioty, jednak brakuje takiej informacji z oficjalnych rejestrach. Na terenie województwa podkarpackiego w roku 2020 mieszkało w analizowanych placówkach 119 osób z niepełnosprawnością fizyczną – w powiatach m. Rzeszów i powiecie rzeszowskim (odpowiednio 30 i 37 osób), oraz w powiecie mieleckim (42) i powiecie łańcuckim (10). W latach 2008-2020 ich liczba wzrastała średniorocznie w tempie 7,5%. W roku 2008 było ich 50 natomiast w roku 2020 ich liczba wzrosła do 119 osób. Być może zmiany na rynku pracy wynikające ze zdobytego doświadczenia przez wiele firm i JST w sferze telepracy w okresie pandemii mogą korzystnie wpłynąć na podjęcie pracy przez osoby niepełnosprawne fizycznie o sprawnym umyśle. Należy rozpoznać czy na terenie województwa podkarpackiego są takie osoby i udzielić im możliwie jak najlepszego wsparcia. W tej kwestii być może kluczową rolę odegrać mogą przedsiębiorstwa społeczne.

Rysunek 12. Mieszkańcy placówek stacjonarnej pomocy społecznej - osoby bezdomne; na mapie rok 2020.

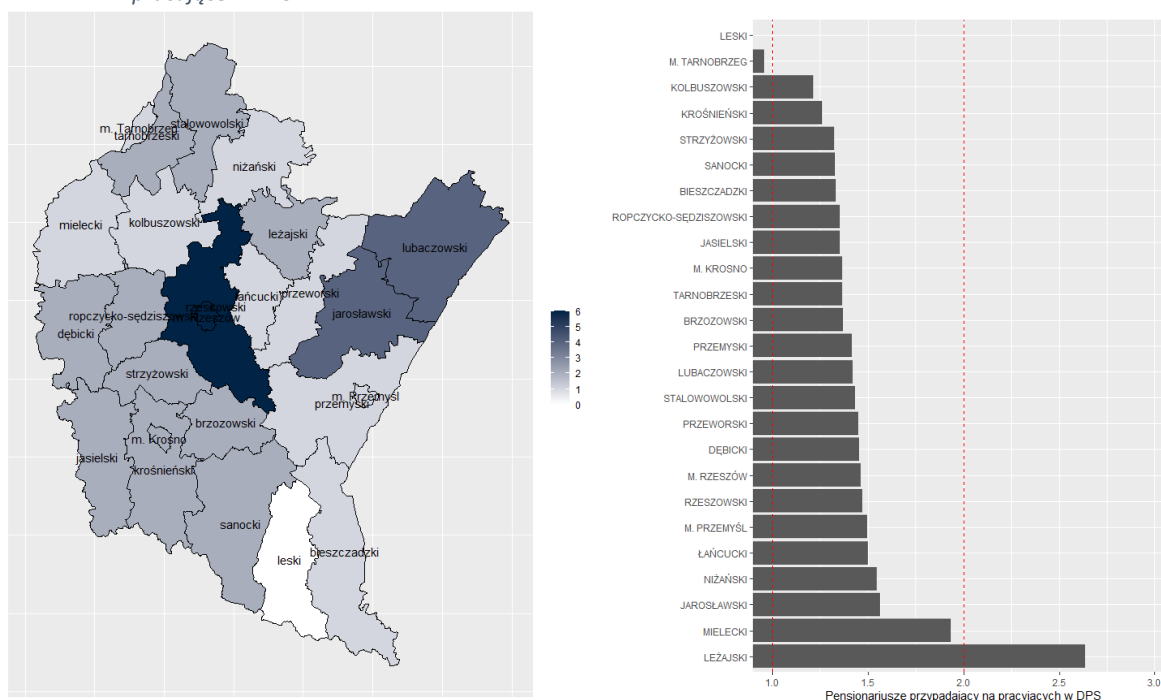
Źródło: opracowanie własne

W placówkach stacjonarnej pomocy społecznej udzielana jest również pomoc osobom w kryzysie bezdomności. Od 2013 r. zaobserwować można spadek liczby osób bezdomnych zamieszkujących ww. placówki w tempie 4,7% rocznie. W 2013 r. 809 osób mieszkało w schroniskach dla bezdomnych, podczas gdy w 2020 r. było to 577 osób.

W 2020 r. średnia dla powiatów, biorąc pod uwagę osoby bezdomne mieszkające w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej wynosiła 44,4 osoby (mediana 27). Najwięcej z nich znajdowało się

w powiecie dębickim (137 osób) a najmniej (wyłączając te powiaty, w których osoby bezdomne nie mieszkają w ww. placówkach) w powiecie leżajskim (8 osób). Być może PPRES powinien uwzględnić współpracę przedsiębiorstw społecznych z osobami w kryzysie bezdomności w powiecie dębickim. Należy podjąć działania mające na celu rozpoznanie przyczyny bezdomności w tym powiecie i na tej podstawie dostarczyć zachętę do współpracy z przedsiębiorstwami społecznymi. Być może wśród osób bezdomnych w powiecie dębickim są takie, które zechcą wziąć udział np. w szkoleniu umożliwiającym przekwalifikowanie się. Relatywnie duża grupa osób w kryzysie bezdomności, w tym powiecie zwiększa szansę na to, że ktoś na takie szkolenie się zapisze i je ukończy. Oferta szkolenia powinna uwzględniać branże, w jakich działają przedsiębiorstwa społeczne w tym powiecie.

Rysunek 13. Domy Pomocy Społecznej w woj. podkarpackim (mapa dla 2020 r.) oraz pensionariusze przypadający na osoby pracujące w DPS

Źródło: opracowanie własne

W roku 2020 na Podkarpaciu było 51 domów pomocy społecznej (DPS). Najwięcej z nich znajdowało się w powiecie rzeszowskim (6), a następnie w powiatach m. Rzeszów, powiecie jarosławskim i powiecie lubaczkowskim (po 4). Na terenie województwa podkarpackiego znajdował się również powiat, w którym nie było DPS (powiat leski). Mediana dla województwa podkarpackiego biorąc pod uwagę rozmieszczenie DPS w poszczególnych powiatach wyniosła w 2020 r. 2.

Pod względem pensionariuszy przypadających na osoby pracujące w DPS największe wartości tego wskaźnika zanotowano w roku 2020 w powiecie leżajskim (2,6). Większość powiatów w województwie w tym względzie mieściła się w widełkach 1-2 pensionariuszy przypadających na pracujących w DPS (zob. rysunek powyżej). Wyjątek stanowił powiat m. Tarnobrzeg, gdzie pracujących w DPS było więcej niż pensionariuszy.

Podsumowanie:

- dane dotyczące relacji osób w wieku nieprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym wskazują na wzrost odsetka osób w wieku nieprodukcyjnym, co w długim okresie może negatywnie wpływać na strukturę demograficzną województwa, prowadzi to do tzw. depopulacji,
- starzenie się społeczeństwa generuje ciągłą potrzebę intensyfikowania działań w obszarze pomocy dla osób starszych, bardzo istotne jest tworzenie sieci wsparcia dla seniorów, aby jak najdłużej mogli pozostawać w swoim środowisku zamieszkania;
- w związku z zachodzącymi zmianami pojawiają się wyzwania związane z rozwojem sektora usług społecznym, których celem będzie pomoc w szczególności w zachowaniu sprawności fizycznej

oraz psychicznej i intelektualnej osób starszych, jak również w zakresie usług opiekuńczych i wspomagających osoby o ograniczonej samodzielności,

- liczba osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim wynosiła ok. 249,5 tys. osób, co stanowiło ok. 11,7% ludności województwa,
- należy podjąć działania mające na celu zwiększenie poziomu aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami,
- wskaźniki dotyczące osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (m.in. długotrwale bezrobotni, bezrobotni do 30 i po 50 rokiem życia, nieaktywni zawodowo, osoby niepełnosprawne, bezdomne) wskazują na potrzebę dalszego rozwoju PES o charakterze reintegracyjnym oraz zwiększenia ich udziału w aktywizacji społecznej i zawodowej tychże osób,
- w województwie podkarpackim łącznie jako miasta tracące swoje funkcje społeczno – gospodarcze wskazano 9 miast.

Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej

Według Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku „ekonomia społeczna i solidarna nie wpływa obecnie jeszcze w sposób kluczowy na gospodarkę, tworząc według szacunków za 2015 r. ok. 1,2% Produktu Krajowego Brutto) i odpowiadając za ok. 2,4% zatrudnienia w gospodarce” (zob. KPRES s. 12). Na podmioty ekonomii społecznej składają się zarówno organizacje pozarządowe jak i organizacje kościelne, spółdzielnie pracy, spółki non profit a nawet koła gospodyń wiejskich oraz wiele innych przedsiębiorstw, które wprowadzają innowacje społeczne. To co je ze sobą łączy to pełnienie ważnej roli społecznej – „często opiera się ona na wzajemnym zaufaniu i gotowości do współpracy w celu zaspokojenia określonych potrzeb lub dokonania zmian w najbliższym otoczeniu” (KPRES s. 10). Ze względu na brak danych lub bardzo szczątkowe informacje na temat prowadzonej działalności dużej części z nich, nie jesteśmy w stanie opisać ich wszystkich w tej diagnozie.

Zgodnie z danymi GUS, jakie zostały pozyskane w ramach projektu „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” w województwie podkarpackim w 2019 r. liczbę organizacji pozarządowych będących PES szacuje się na ok. 5 400 podmiotów. Ponad 60% podmiotów wskazało, że nie posiada płatnego personelu (61,2%, 3300 organizacji), 26,1% podmiotów (tj. 1400 organizacji) wskazało na zatrudnianie tylko na umowy cywilnoprawne, natomiast pracowników na umowy o pracę zatrudnia tylko 12,7% podmiotów (ok. 700 organizacji). Na umowę o pracę zatrudnionych było 9,8 tys. osób, z czego 11,4% tych osób stanowiły osoby z niepełnosprawnościami. Średnia liczba osób zatrudnionych na umowę o pracę w podkarpackich ngo na koniec roku 2019 wynosiła 14,2 osoby, natomiast mediana 5 osób. W przypadku osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych w podkarpackich ngo zatrudnienie znalazło 12,5 tys. osób, z których dla 0,7 tys. zatrudnienie to stanowiło główne miejsce pracy (ich średnia na podmiot wyniosła 3,9 osoby).

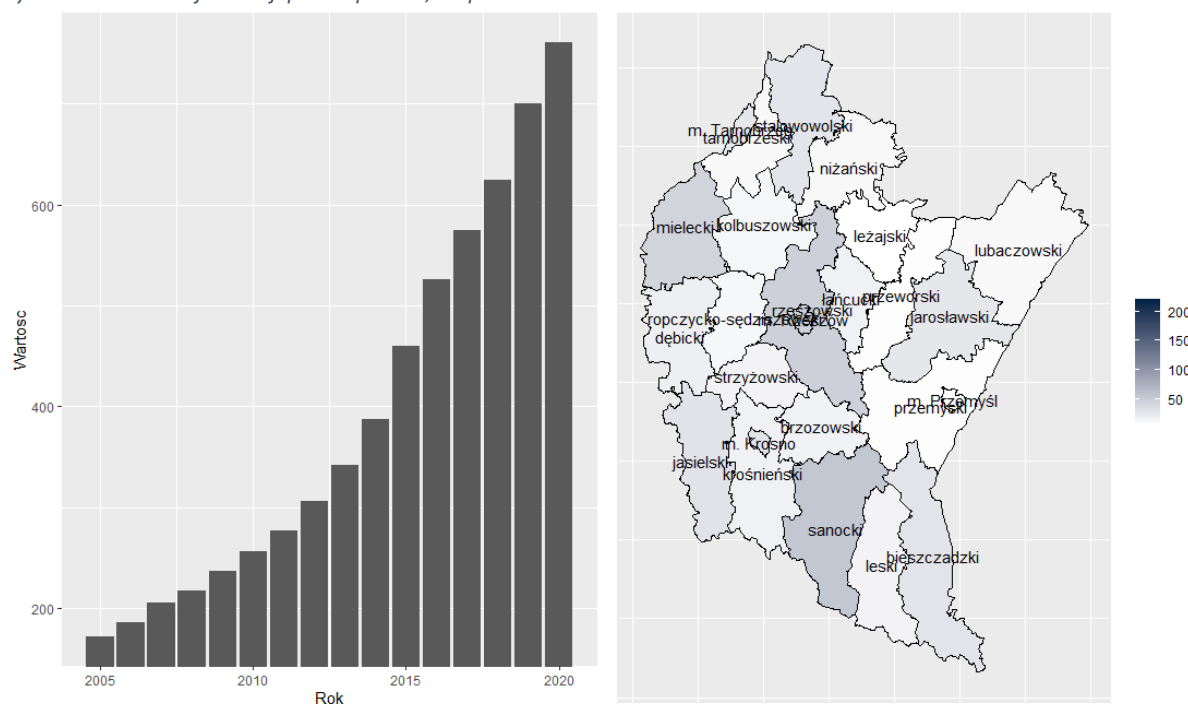
Spośród 5 tys. organizacji pozarządowych w województwie, które wskazały osiąganie przychodów w 2019 roku tylko 30,6% z nich uzyskiwało te przychody rynkowo: 6,7%, tj. 0,3 tys. przychody te uzyskało z prowadzonej działalności gospodarczej, 19,5%, tj. 1,0 tys. z działalności statutowej odpłatnej, 12,8% co daje 0,6 tys. z odsetek/dywidend oraz 1,1% czyli 0,1 tys. z pozyskanych zamówień publicznych. Ponad połowa organizacji uzyskuje przychody nierynkowo, tj. otrzymując dotacje na realizację działań, wsparcie z innych państw UE lub zagranicy, 1% i inne (54,5% - 2,7 tys. podkarpackich ngo uzyskuje w ten sposób przychody). Średnia przychodów bez podziału źródeł jakie podkarpackie organizacje pozarządowe uzyskały w roku 2019 wynosi 199,3 tys., natomiast ich mediana wynosi 19,1 tys. na podmiot.

Analizując koszty działalności organizacji pozarządowych w regionie należy wskazać, że mediana kosztów działalności wynosi 21,6 tys. na podmiot, należy zwrócić uwagę, że koszty wynagrodzeń, ubezpieczeń i innych świadczeń stanowią 41,3% kosztów ogółem działalności podkarpackich ngo⁸.

⁸ <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/projekty-unijne-w-statystyce/zintegrowany-system-monitorowania-sektora-ekonomii-spoecznej-zsmses/wyniki-badan/organizacje-non-profit-jako-podmioty-ekonomii-spoecznej/organizacje-non-profit-jako-podmioty-ekonomii-spoecznej-w-2019-r-2,1.html>

Zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku do NGO działających w przestrzeni ekonomii społecznej i solidarnej należą: stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i kółka rolnicze. W latach 2005-2020 liczba fundacji w województwie podkarpackim wzrastała średniorocznie w tempie 10,4% rocznie. W roku 2005 było ich 172 natomiast w roku 2020 było ich już 761 (zob. rysunek poniżej).

Rysunek 14. Fundacje w woj. podkarpackim, mapa dla roku 2020.

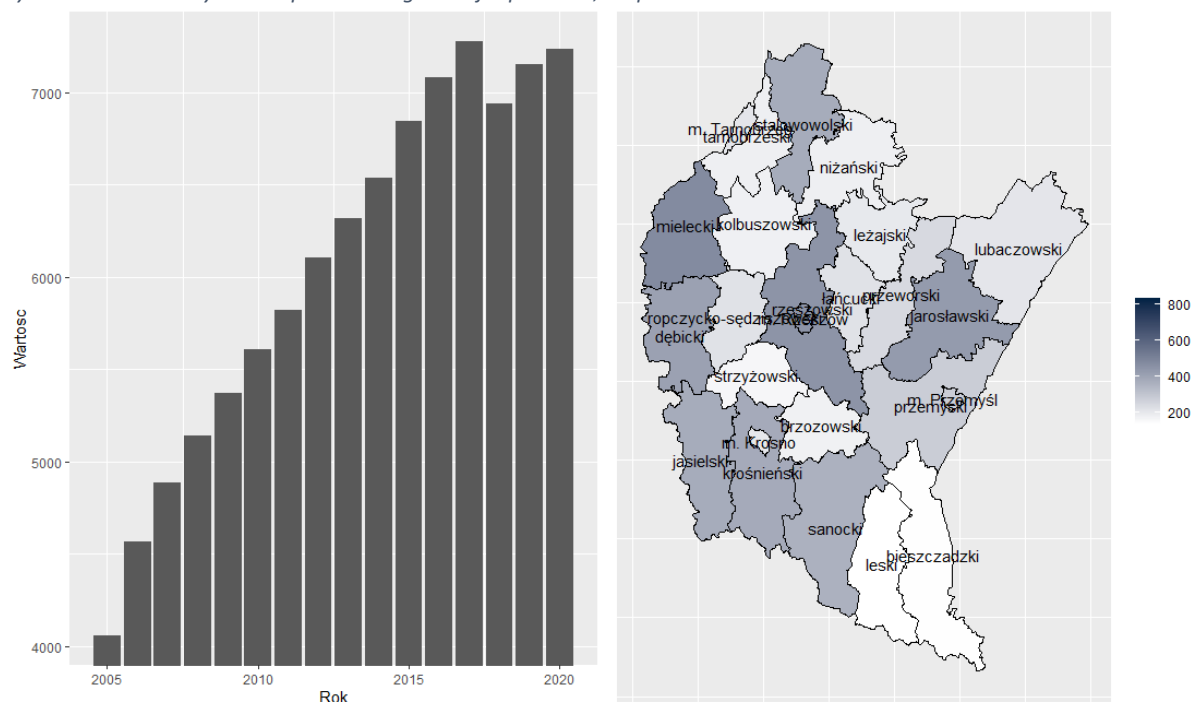

Źródło: opracowanie własne

Pod względem przestrzennego rozmieszczenia fundacji w poszczególnych powiatach w 2020 r. Najwięcej fundacji wpisanych było w powiecie m. Rzeszów (220, czyli 28,9% wszystkich fundacji na Podkarpaciu). Mediana dla województwa biorąc pod uwagę liczbę fundacji w poszczególnych powiatach wyniosła 18. Najmniej fundacji wpisanych było w powiecie leżajskim (6), przemyskim (8) i przeworskim (8) oraz w powiecie tarnobrzskim (8).

W przypadku stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, w latach 2005-2020 ich liczba rosła w tempie 3,9% rocznie (zob. rysunek poniżej). W roku 2005 było ich 4059 natomiast w roku 2020 ich liczba wynosiła 7235. Pod względem przestrzennego rozmieszczenia stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych w roku 2020 najwięcej znajdowało się w powiecie m. Rzeszów (834, czyli 11,5% wszystkich stowarzyszeń i organizacji społecznych w województwie podkarpackim). Najmniej zaś znajdowało się w powiecie leskim (133) a następnie w powiecie bieszczadzkim (135) i strzyżowskim (157) (zob. mapa poniżej).

Rysunek 15. Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, mapa dla roku 2020.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku społecznych podmiotów wyznaniowych dane GUS pozwalają jedynie na przybliżoną diagnozę na poziomie całego województwa – brak danych na poziomie powiatów. Według GUS w roku 2010, 2014, 2016 i 2018 takich podmiotów było na Podkarpaciu 0,2 tys., natomiast w roku 2012 ich liczba wynosiła 0,1 tys. Podobnie jest w przypadku samorządu gospodarczego i zawodowego. Posiadamy jedynie informacje zagregowane na poziomie województwa dla roku 2016 i 2018. Było ich wówczas na Podkarpaciu 0,1 tys. Ostatnią kategorię „społecznych NGO” stanowią kółka rolnicze. Tutaj również posiadamy dane jedynie na poziomie całego województwa – w latach 2010-2016 było ich około 0,1 tys., natomiast w 2018 r. ich liczba spadła poniżej 100.

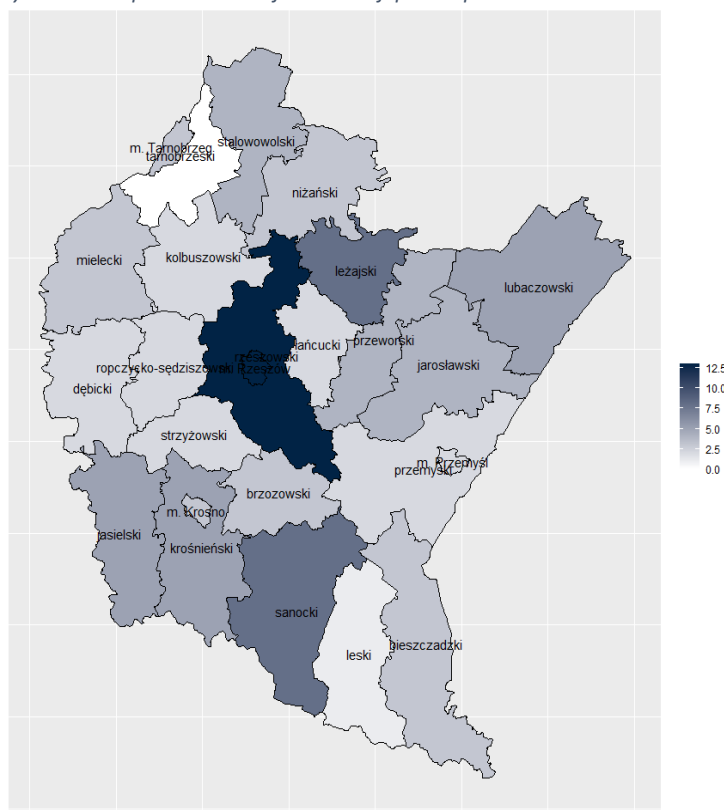
Podsumowanie:

- w województwie podkarpackim w 2019 r. liczbę organizacji pozarządowych jako podmiotów ekonomii społecznej szacuje się na ok. 5 400 podmiotów,
- 60% podmiotów wskazało, że nie posiada płatnego personelu (61,2%, 3300 organizacji), 26,1% (tj. 1400 organizacji) podmiotów wskazało na zatrudnianie tylko na umowy cywilnoprawne, natomiast zatrudnianie na umowy o pracę tylko 12,7% podmiotów (ok. 700 organizacji),
- na umowę o pracę zatrudnionych było 9,8 tys. osób, z czego 11,4% tych osób stanowiły osoby z niepełnosprawnościami.
- średnia liczba osób zatrudnionych na umowę o pracę w podkarpackich ngo na koniec roku 2019 wynosiła 14,2 osoby, natomiast mediana 5 osób.
- spośród 5 tys. organizacji pozarządowych w województwie, które wskazały osiąganie przychodów w 2019 roku tylko 30,6% z nich uzyskiwało te przychody rynkowo, 6,7%, przychody te uzyskało z prowadzonej działalności gospodarczej, 19,5%, tj. 1,0 tys. z działalności statutowej odpłatnej, 12,8%, tj. 0,6 tys. z odsetek/dywidend oraz 1,1% czyli 0,1 tys. z pozyskanych zamówień publicznych,
- średnia przychodów bez podziału źródeł jakie podkarpackie organizacje pozarządowe uzyskały w roku 2019 wynosi 199,3 tys., natomiast ich mediana wynosi 19,1 tys. na podmiot.

Przedsiębiorczość społeczna

Spółdzielnie socjalne

Rysunek 16. Spółdzielnie socjalne w woj. podkarpackim w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne

W roku 2020 na Podkarpaciu zarejestrowane były 104 spółdzielnie socjalne. Najwięcej z nich (13) znajdowało się w powiecie rzeszowskim, a następnie w powiecie m. Rzeszów (10) i w powiecie leżajskim (8) oraz sanockim (8). Najmniej zaś w powiecie leskim (1) a następnie w powiecie dębickim, kolbuszowskim i łańcuckim (po 2). W województwie podkarpackim w 2020 r. znajdował się również powiat, w którym nie funkcjonowały żadne spółdzielnie socjalne – był to powiat tarnobrzeski.

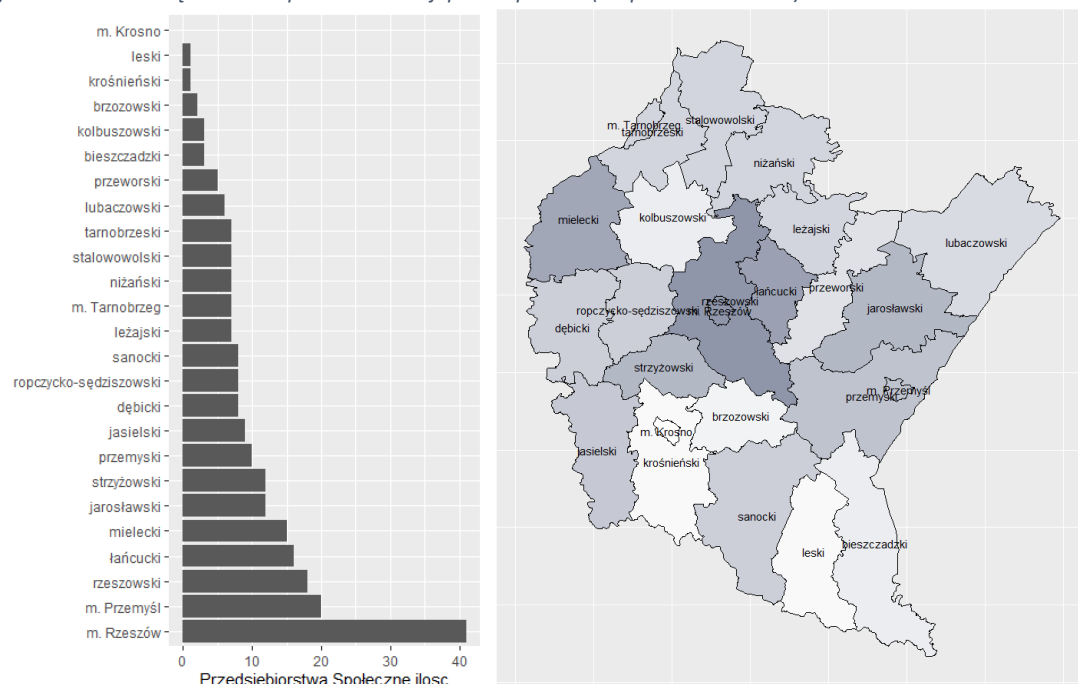
W analizowanych powiatach współczynnik zmienności w roku 2020 wynosił 72,0%. A to może oznaczać, że pod względem rozmieszczenia spółdzielni socjalnych województwo podkarpackie nie stanowi homogenicznej grupy. Mediana dla powiatów w województwie podkarpackim wyniosła 3.

Wprowadzenie definicji *Przedsiębiorstwa społecznego (PS)* spowodowało przeniesienie analiz dotyczących spółdzielni socjalnych do analiz sektora przedsiębiorstw społecznych. Spółdzielnie socjalne ze względu na swoje założenia i warunki funkcjonowania miały być automatycznie ujmowane jako PS, jednak w toku prac nad ustaleniem zasad weryfikacji przedsiębiorstw oraz nadawania im statusu *PS* została dokonana zmiana – spółdzielnia socjalna otrzymuje ww. status tylko wtedy, kiedy spełnia warunek zatrudnienia odpowiedniej liczby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Spowodowało to taką sytuację, że istnieją zarejestrowane spółdzielnie socjalne, które nie spełniają warunków określonych dla PS i nie posiadają tegoż statusu lub po prostu nie wystąpiły o niego.

Przedsiębiorstwa społeczne

W roku 2020 w województwie podkarpackim było 233 przedsiębiorstw społecznych. Najwięcej z nich znajdowało się w powiecie m. Rzeszów (41), następnie w powiecie m. Przemyśl (20) i w powiecie rzeszowskim (18). Najmniej przedsiębiorstw społecznych było w powiecie krośnieńskim oraz w powiecie leskim – w powiatach tych znajdowało się 1 przedsiębiorstwo społeczne. W województwie podkarpackim znajduje się również powiat, w którym przedsiębiorstwa społeczne nie występują – był to powiat m. Krosno. Mediana dla województwa, jeżeli chodzi o przestrzenne rozmieszczenie przedsiębiorstw społecznych w powiatach wynosi 7. Współczynnik zmienności, który jest miarą zróżnicowania rozkładu cechy (określa on bezwzględne zróżnicowanie cechy) wyniósł w 2020 r. 90,4%. To oznacza, że pomiędzy poszczególnymi powiatami występują różnice w kwestii ilości działających tam przedsiębiorstw społecznych.

Rysunek 17. Przedsiębiorstwa Społeczne w woj. podkarpackim (mapa dla roku 2020)

Źródło: opracowanie własne

Kondycja finansowa przedsiębiorstw społecznych

Poniższa część analizy oparta jest o dane otrzymane z OWES dotyczące 145 przedsiębiorstw społecznych, które są lub były objęte wsparciem OWES. Dane zostały w bardzo ograniczonym czasie narzuconym przez ROPS w Rzeszowie zebrane od PS w różnej formie prawnej. Niestety ze względu na ograniczenie czasowe nie udało się pozyskać danych od wszystkich PS będących we wsparciu OWES, jednakże należy zwrócić również uwagę, że nie każdy podmiot posiadający status PS i znajduje się na ministerialnej liście PS korzysta ze wsparcia OWES. Dane dotyczyły okresu 2018-2020 r.

Zebrane dane pozwoliły na analizę wielkości przychodów w latach 2018 - 2020 – są to przychody bez wsparcia pomostowego oraz innych form dotacji⁹. W roku 2018 średnia nominalna wielkość przychodów w analizowanych przedsiębiorstwach społecznych wyniosła 119 tys. zł, następnie w roku 2019 wzrosła ona o 68,4% i wyniosła 201,4 tys. zł, natomiast w roku 2020 wzrosła o 8,9% i wyniosła 219 tys. zł.

Po uwzględnieniu wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych okazało się, że realna średnia wartość przychodów w roku 2019 wyniosła 196,8 tys. zł. (czyli realny wzrost wyniósł 64,6%). W roku 2020 realny średni wzrost przychodów w relacji do roku poprzedniego wyniósł zaś 5,3%. W roku 2020 realna średnia wartość przychodów w podkarpackich przedsiębiorstwach społecznych wyniosła 207,3 tys. zł. Należy zaznaczyć, że podane wielkości nie odzwierciedlają w pełni sytuacji ekonomicznej przedsiębiorstw społecznych na Podkarpaciu, gdyż nie uwzględniają kosztów związanych z zatrudnieniem, które w latach 2004-2018 (dane najnowsze) rosły na Podkarpaciu w tempie 6,1% rocznie. Może to oznaczać, że analizowane przedsiębiorstwa – które pełnią w gospodarce Podkarpacia bardzo ważną rolę społeczną – w czasie epidemii koronawirusa ucierpiały wyjątkowo dotkliwie i dalsze funkcjonowanie dużej części z nich może być zagrożone.

Tabela poniżej jest próbą podsumowania wyników analizy przychodów przedsiębiorstw społecznych w latach 2018-2020. Wartości średnie i mediany dla poszczególnych lat nie uwzględniają przedsiębiorstw, które w poszczególnych latach nie wykazywały przychodów (przychód równy 0 zł). Najwięcej przedsiębiorstw, które wykazywały brak przychodu zanotowano w roku 2020 (było to 23,3% wszystkich badanych przedsiębiorstw).

⁹ W roku 2020 dodatkowo z analizy przychodów wyłączono pomoc z tzw. „tarczy antykryzysowej”. Była to pomoc jaką otrzymały przedsiębiorstwa by lepiej radzić sobie z kryzysem wywołanym epidemią Covid-19.

Tabela 1. Podstawowe informacje na temat przychodów przedsiębiorstw społecznych, deflator 2018=100

	2018	2019	2020
Min	692,0 zł	117,6 zł	945,4 zł
Pctl(25)	10 118,7 zł	62 766,1 zł	67 033,5 zł
Mediana	55 201,0 zł	128 568,0 zł	153 128,3 zł
Średnia	119 546,4 zł	196 787,5 zł	207 271,7 zł
Pctl(75)	162 474,5 zł	297 984,8 zł	273 576,4 zł
Max	1 413 494,0 zł	1 605 108,8 zł	1 697 102,0 zł
Brak danych	31	6	18
Brak przychodów (0 zł)	22	17	24
N	92	122	103

Źródło: opracowanie własne

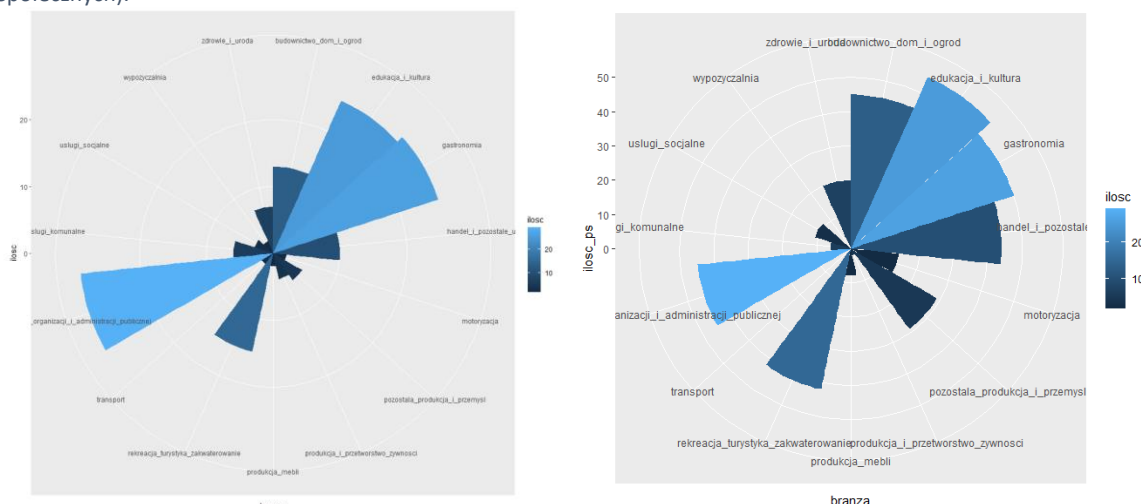
W kolejnym kroku przeprowadzono badanie korelacji pomiędzy wielkością przychodów w latach 2018-2020 (wartości realne; deflator CPI) oraz długością funkcjonowania, liczbą zatrudnionych pracowników (w tym z uwzględnieniem wykorzystania dotacji z OWES) wraz z formą zatrudnienia oraz wykorzystaniem instrumentów pożyczkowych. Tabela poniżej jest próbą podsumowania tego badania. Wyniki wskazują, że nie ma podstaw by zakładać, że jest zależność pomiędzy wielkością przychodów a tzw. „dotrudnieniem” oraz korzystaniem z instrumentów pożyczkowych a wielkością przychodów. „Dotrudnienie” w niniejszej Diagnozie rozumiane jest jako zatrudnianie pracowników bez żadnego dotacyjnego wsparcia. Podobnie było w przypadku liczby zleceniobiorców wykonujących pracę na podstawie umowy cywilnoprawnej. Z drugiej strony wyniki wskazują, że być może istnieje zależność pomiędzy wielkością przychodów i długością funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych oraz liczbą zatrudnionych przez nie pracowników – im jest ona większa tym więcej przychodów one generują.

Tabela 2. Wybrane wyniki badania korelacji oraz wartość p z testu zgodności chi-kwadrat.

Wielkość przychodów lata 2018-2020	korelacja	X ² (wartość p)
Długość funkcjonowania	0,48	0,03
Liczba zatrudnionych pracowników łącznie	0,40	0,00
Liczba łącznie zatrudnionych pracowników z wykorzystaniem dot. z OWES	0,21	0,00
Łączny wymiar aktualnie wszystkich etatów w PS	0,41	0,00
Liczba zleceniobiorców wykonujących pracę na podstawie umowy cywilnoprawnej	0,19	0,09
Dotrudnienie pracowników na przestrzeni ostatnich 3 lat	0,13	0,32
Korzystanie z instrumentów pożyczkowych w ciągu ostatnich 3 lat	0,16	0,14

Źródło: opracowanie własne

Tabela 3. Przedsiębiorstwa społeczne – branże (po lewej stronie dane OWES, po prawej dane z Bazy Przedsiębiorstw Społecznych).

Źródło: opracowanie własne

Wśród analizowanych przedsiębiorstw społecznych najwięcej działało w branży usług dla firm, organizacji i administracji publicznej, a następnie w branży gastronomicznej i edukacyjnej. Tabela poniżej prezentuje informacje na temat poszczególnych branż w jakich one działały. Należy przy tym zaznaczyć, że część przedsiębiorstw społecznych na Podkarpaciu działała w kilku branżach, dlatego po zsumowaniu kolumna „ilość” oddaje większe wartości niż liczba analizowanych przedsiębiorstw społecznych.

W kolejnym kroku dane z OWES porównano – pod kątem branż – z danymi zastanymi z Bazy Przedsiębiorstw Społecznych (BPS), która działa pod egidą Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej przy Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej. Okazało się, że pod względem ilości przedsiębiorstw w poszczególnych branżach występowały pewne różnice – w szczególności w branżach takich jak budownictwo, dom i ogród, handel i pozostałe usługi oraz pozostała produkcja i przemysł. Dane uzyskane z OWES uwzględniały ponadto branże, których nie było w danych z BPS – był to transport i wypożyczalnia. Z kolei dane BPS zawierały informacje na temat przedsiębiorstw działających w branży informatycznej – były to 4 fundacje z Rzeszowa, Raławic, Przemyśla i Jasła.

Tabela 4. Przedsiębiorstwa społeczne - branże - podsumowanie

Branża	Ilość (OWES)	%	Ilość (BPS)	%
Produkcja mebli	2	1,3%	8	1,7%
Transport	2	1,3%	0	0,0%
Motoryzacja	2	1,3%	14	3,8%
Wypożyczalnia	2	1,3%	0	0,0%
Usługi socjalne	3	2,0%	11	3,0%
Produkcja i przetwórstwo żywności	4	2,6%	2	0,5%
Pozostała produkcja i przemysł	5	3,3%	29	7,8%
Usługi komunalne	6	4,0%	6	1,6%
Zdrowie i uroda	7	4,6%	20	5,5%
Handel i pozostałe usługi	10	6,6%	44	11,9%
Budownictwo dom i ogród	13	8,6%	45	12,2%
Rekreacja turystyka zakwaterowanie	15	9,9%	42	11,4%
Edukacja i kultura	25	16,6%	55	14,8%
Gastronomia	26	17,2%	50	13,6%
Usługi dla firm organizacji i administracji publicznej	29	19,4%	45	12,2%

Źródło: opracowanie własne

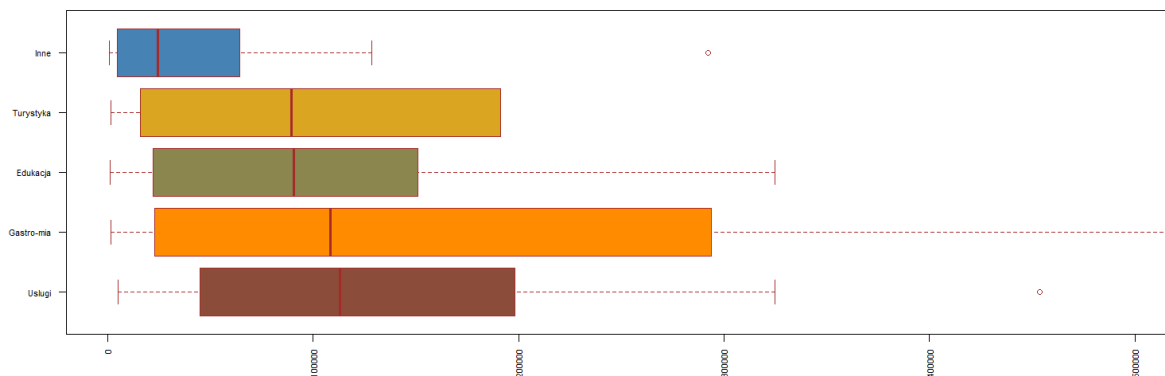
W kolejnym kroku przeanalizowano liczbę zatrudnionych osób (dane na dzień 30 kwietnia 2021). 145 przebadanych PS zatrudniały w roku 2020 1069 osób – jest to poziom zatrudnienia porównywalny z tym jakie zanotowano we wszystkich ZAZ w województwie podkarpackim – średnio było to 8,22 os., mediana wyniosła 6 os., natomiast odchylenie standardowe wyniosło 12,33 os. Liczba łącznie zatrudnionych pracowników z wykorzystaniem dotacji z OWES (na 30.04.2021 r.) wyniosła 614 os., średnio było to 4,7 os. (mediana wyniosła 4, natomiast odchylenie standardowe 3,8 os.). To oznacza, że 455 os. zostało zatrudnionych bez dotacji z OWES. Należy zatem zaznaczyć, że podkarpackie PS 1) korzystają ze wsparcia tylko czasowo i 2) generują one 42,6% miejsc pracy bez dotacji. Należy zwrócić uwagę, że podana liczba zatrudnionych osób dotyczy tylko 145 przebadanych PS, jednak przyjmując medianę 6 osób/PS to zatrudnienie we wszystkich PS w województwie można oszacować na prawie 1400 osób.

Przeanalizowano również łączny wymiar wszystkich etatów w PS (suma umowa o pracę, spółdzielcza umowa na dzień 30.04.2021). Mediana w tym przypadku wyniosła 4 (średnia 6,41). Natomiast liczba zleceniobiorców wykonujących pracę na podstawie umowy cywilnoprawnej wyniosła ogółem we wszystkich przedsiębiorstwach społecznych 159 (średnio 1,23).

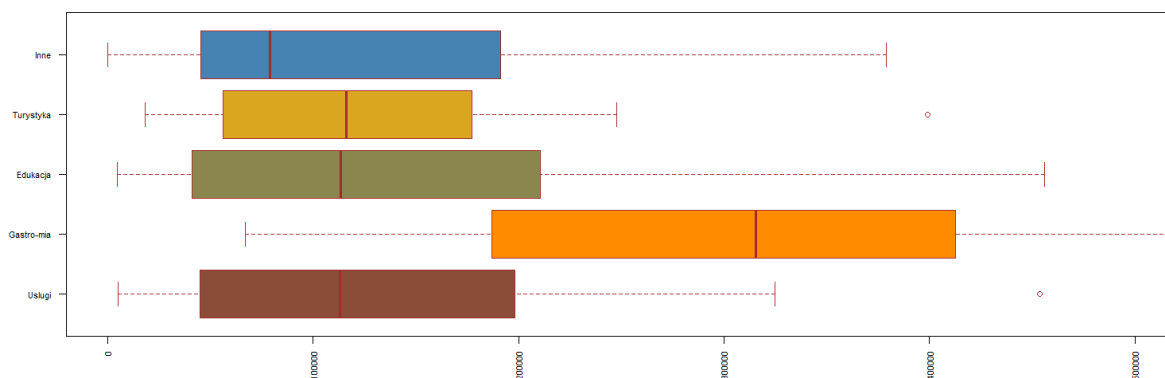
OWES zebrały również dane na temat „dotrudnienia” pracowników na przestrzeni ostatnich 3 lat. Na dzień 30.04.2021 „dotrudnienie” takie zadeklarowały 64 z badanych przedsiębiorstw, co stanowiło prawie połowę (49,6%) przedsiębiorstw działających w tym czasie. Zebrane dane pozwoliły również na pokazanie czy przedsiębiorstwa społeczne na Podkarpaciu korzystały z instrumentów pożyczkowych w ciągu ostatnich 3 lat (bez PFR). Okazało się, że na dzień 30 kwietnia 2021 r. 17 z nich korzystało z tego typu wsparcia, co stanowiło 13,2% badanych PS.

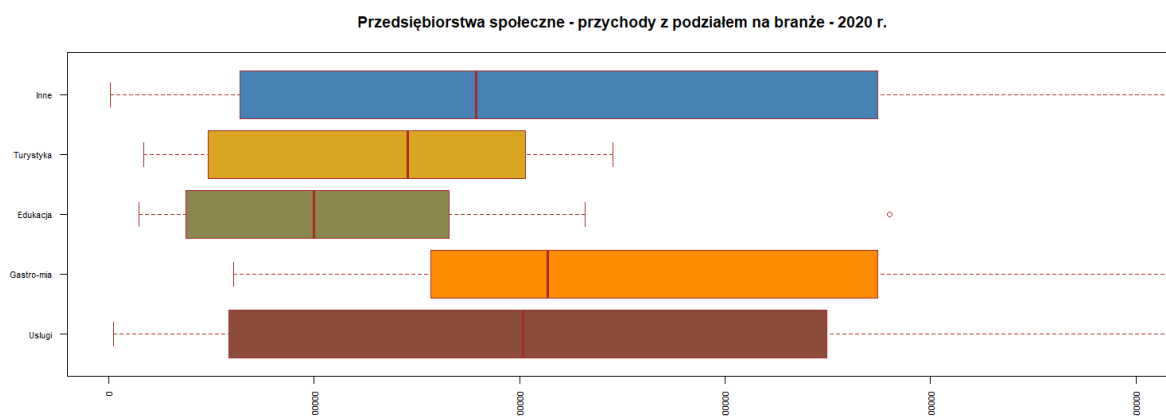
W kolejnym kroku przeanalizowano zatrudnienie w poszczególnych branżach. Wykresy ramkowe poniżej są próbą podsumowania tej części analizy. Przedstawiają one medianę dla wybranych branż (czerwona linia wewnątrz ramki), która dzieli obserwację na pierwszy kwartył (poniżej 25%) po lewej stronie od mediany oraz trzeci kwartył (powyżej 75%). Dane przedstawiają wartości realne (czyli z uwzględnieniem inflacji, 2018 = 100).

Przedsiębiorstwa społeczne - przychody z podziałem na branże - 2018 r.

Przedsiębiorstwa społeczne - przychody z podziałem na branże - 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OWES

PS na Podkarpaciu w latach 2018-2020 zmieniły swoją strukturę branżową. Możliwe, że stało się to w odpowiedzi na kryzys wywołany epidemią koronowirusa. Mniejsze przychody zanotowano w branży gastronomicznej, lecz spadek ten nie był taki sam dla wszystkich przedsiębiorstw działających w tej branży. Powyższe wyniki przeanalizowano w kontekście wywiadu OWES w dalszej części niniejszego dokumentu.

W kolejnym kroku przeanalizowano dostępne dane z OWES z podziałem na subregiony wsparcia OWES. Należy zaznaczyć, że niekiedy w ramach działań OWES wsparciem obejmowane są przedsiębiorstwa społeczne z innych subregionów. W takim przypadku przedsiębiorstwo przypisano do subregionu z OWES – gdyż taki krok pozwoli na lepszą koordynację polityki w krótkim okresie. W przyszłości należy zbadać jakie są powody tego, że przedsiębiorstwa społeczne otrzymują wsparcie od OWES, które nie są z ich statystycznego subregionu.

W przypadku subregionu centralnego (obejmującego miasto Rzeszów, powiaty: rzeszowski ziemski, kolbuszowski, niżański, stalowowolski), OWES posiada informacje na temat działalności 5 fundacji, 12 spółdzielni socjalnych, 16 spółek non-profit i 4 stowarzyszeń. OWES z subregionu centralnego dodatkowo udziela wsparcia podmiotom z powiatu leżajskiego (jest to jedno stowarzyszenie i dwie spółdzielnie socjalne), które należą (statystycznie) do subregionu wschodniego.

Średnia długość funkcjonowania PS w subregionie centralnym wyniosła 6 lat, mediana liczby zatrudnionych pracowników na dzień 30.04.2021 wyniosła 6 os. (średnia 12 os.), a mediana liczby zatrudnionych z wykorzystaniem dotacji OWES wyniosła 3 os. (średnia 5 os.). Na 34 podmioty współpracujące z OWES, 22 „dotrudniały” pracowników w ostatnich 3 latach. Jedynie 3 z PS korzystały z instrumentów pożyczkowych w ciągu ostatnich 3 lat.

W przypadku OWES działającego na terenie subregionu zachodniego (miasto Tarnobrzeg, powiaty: tarnobrzezki ziemski, mielecki, dębicki, ropczycko – sędziszowski, strzyżowski) okazało się, że wsparciem obejmuje on 8 fundacji, 6 spółdzielni socjalnych, 19 spółek non profit, oraz 5 stowarzyszeń. Jedna spółdzielnia socjalna i 3 spółki non profit działały na terenie powiatu m. Rzeszów. OWES udzielał również wsparcia 2 spółkom non profit z powiatu lubaczowskiego i łańcuckiego.

Średnia długość funkcjonowania PS na terenie subregionu zachodniego wyniosła 4 lata (mediana również wyniosła 4). Średnia liczba osób zatrudnionych w PS wyniosła zaś 6 os (mediana 4), a liczba osób zatrudnionych z dotacji OWES 4. Na 38 podmiotów współpracujących w OWES 26 deklarowało „dotrudnienie” w okresie ostatnich 3 lat, natomiast z instrumentów pożyczkowych skorzystało 6 z nich.

OWES działający w subregionie wschodnim (miasto Przemyśl, powiaty: przemyski ziemski, jarosławski, lubaczowski, przeworski, leżajski, łańcucki) wsparciem obejmował 2 fundacje, 8 spółdzielni socjalnych 26 spółek non profit oraz 3 stowarzyszenia. 8 spółek non profit i jedno stowarzyszenie działało w subregionie rzeszowskim. Średnia długość funkcjonowania PS w subregionie wschodnim wyniosła 5 lat (mediana 6 lat). Średnia liczba zatrudnionych pracowników (na dzień 30.04.2021 r.) wyniosła 8. Średnia liczba osób zatrudnionych z wykorzystaniem dotacji OWES wyniosła 6. Na 49 PS

„dotrudnienie” w ciągu ostatnich 3 lat deklarowało 7 z nich. Jeżeli chodzi zaś o korzystanie z instrumentów pożyczkowych (przez ostatnie 3 lata), taką formę wsparcia pobierało 3 z nich.

OWES działający w subregionie południowym (miasto Krosno, powiaty: krośnieński ziemski, jasielski, brzozowski, sanocki, leski, bieszczadzki), współpracował z 10 fundacjami, 6 spółdzielniami socjalnymi, 3 spółkami non profit i jednym stowarzyszeniem. Jedna spółdzielnia socjalna współpracująca z OWES z subregionu południowego zlokalizowana była na terenie subregionu zachodniego. Średnia długość funkcjonowania PS współpracujących z OWES działającym w subregionie południowym wyniosła 6 lat (mediana 3). Powyższe PS zatrudniały średnio 6 os. (mediana 5 os.). Średnia liczba osób zatrudnionych z wykorzystaniem dotacji z OWES wyniosła zaś 3 (mediana 2 os.). Na 20 PS „dotrudnienie” deklarowało 17 z nich, w przypadku korzystania z instrumentów pożyczkowych w ostatnich 3 latach 7 z nich deklarowało, że korzystało z tej formy wsparcia.

Tabela poniżej przedstawia informacje na temat nominalnej wielkości przychodów w latach 2018-2020 w poszczególnych subregionach OWES. W roku 2018 największe średnie przychody zanotowano w PS znajdujących się w subregionie centralnym; podobnie było rok później. W roku 2020 największe średnie przychody zanotowano w subregionie zachodnim, natomiast w roku 2020 był to subregion wschodni.

Tabela 5. Nominalna wielkość przychodów w latach 2018-2020 (subregiony OWES)

	2018		2019		2020	
	średnia	mediana	średnia	mediana	średnia	mediana
subregion centralny	183246,42	46514,45	292731,28	173330,02	297352,39	117672,52
subregion zachodni	22997,37	1535,00	87982,73	69259,44	164986,03	109924,50
subregion wschodni	147434,11	69460,00	210472,26	127012,07	147133,10	40223,77
subregion południowy	182930,71	59878,00	234801,48	116716,11	427769,60	245430,13

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OWES

W kolejnym kroku przeanalizowano odpowiedzi OWES na pytania opisowe. Na pytanie dotyczące wpływu sytuacji epidemiologicznej na PS zebrane odpowiedzi wskazywały na bardzo ciężką sytuację finansową części PS. Odpowiedzi wskazują przy tym, że w przypadku części z PS środki pozyskane z tarczy antykryzysowej okazały się niewystarczające i podmioty te musiały zaprzestać dalszej działalności.

Odpowiedzi wskazują, że okres spowolnienia gospodarczego spowodowanego epidemią Covid-19 dotknął szczególnie podmioty działające w branży gastronomicznej (np. dostarczające na co dzień catering do szkół), bądź działają w branży rozrywkowej. Informacja ta pokrywa się z danymi finansowymi pozyskanymi przez OWES. Wywiad przeprowadzony przez OWES wskazał przy tym, że część PS próbowała dostosować się do nowych realiów rynkowych – PS próbowały „przestawić na inny zakres usług bądź osoby zarządzające wykazały się smykałką do wyszukiwania okazji do zarabiania, szybko zdiagnozowały nowe potrzeby rynku i weszły do gry, korzystając z podwykonawców”. Podobne wnioski płyną z analizy danych finansowych. W stosunku do roku 2019 mediana przychodów z działalności w branży gastronomicznej była w roku 2020 znacznie niższa, ale przy tym część przedsiębiorstw odnotowała przychody na poziomie niewiele niższym niż w 2019 r.

Zebrane odpowiedzi wskazują przy tym, że dla części przedsiębiorstw środki z tarczy antykryzysowej stanowiły „zastrzyk wsparcia finansowego [...] [który] prawdopodobnie uratował [im] życie i uchronił częściowo stanowiska pracy (szczególnie dotyczy to subwencji z PFR)”. Zebrane dane również na to wskazują, co może oznaczać, że dla części z przedsiębiorstw dalsze funkcjonowanie może być zagrożone. Odpowiedzi OWES wskazują przy tym na to, że część PS próbowała dostosować się poprzez zmianę formy działalności – np. przestawiły się na szycie maseczek ochronnych. Potwierdzają to dane finansowe w ujęciu branżowym – w stosunku do roku 2018 i 2019 znacząco zwiększył się udział dochodów w sektorze usługowym oraz innych branżach.

Informacje zebrane przez OWES wskazują ponadto, że sytuacja epidemiologiczna ujawniła pewne „braki” w sferze zarządzania oraz na pilną potrzebę wprowadzenia szkoleń z tego zakresu, które pozwoliłyby przedsiębiorstwom na dostosowanie się do nowych realiów rynkowych – np. poprzez wykorzystanie w pracy narzędzi *design thinking* etc.

Pytane o efektywność działania mechanizmu zakupowego, wszystkie OWES wskazywały, że ze względu na to, iż został on wprowadzony stosunkowo niedawno, nie można aktualnie stwierdzić, że przyczynił się on istotnie do poprawy funkcjonowania PS na poziomie subregionów.

Podsumowanie:

- przedsiębiorstwa społeczne (PS) w województwie podkarpackim koncentrują się w większych miastach,
- PS działały głównie w takich branżach jak gastronomia, edukacja i kultura, oraz usługi dla firm, organizacji i administracji publicznej,
- zatrudnienie (ilość osób) wynosiło średnio od 6 do 8 osób (około połowa z nich finansowana jest ze wsparciem OWES),
- kondycja finansowa podkarpackich PS w czasie epidemii choroby Covid-19 uległa istotnemu pogorszeniu,
- w 2020 r. kondycja około 40 PS była wyjątkowo zła – były to zarówno przedsiębiorstwa, które nie uzyskały przychodu jak i 25% PS które uzyskały przychody, ale znajdowały się poniżej mediany przychodów,
- średni realny wzrost przychodów – z uwzględnieniem inflacji – w okresie epidemii dla części z nich był znacząco niższy niż przeciętny wzrost kosztów związanych z zatrudnieniem,
- kondycja finansowa podkarpackich PS skorelowana jest z długością funkcjonowania i wielkością tych przedsiębiorstw,
- wsparcie PS powinno być dostosowane do danego PS – np. dobrze radzące sobie na rynku PS należy wspierać w zakresie wzmocnienia ich udziału w np. zamówieniach publicznych, w zarządzaniu, wzmacniać wewnętrznie (nie poprzez bezpośrednie dotacje, ale w miękki sposób, pośredni, poprzez marketing, szkolenia),
- część PS potrzebuje wsparcia w postaci środków na wydatki inwestycyjne, które pozwolą im na rozwój działalności,
- wiedza na temat przedsiębiorczości społecznej w województwie podkarpackim nie jest kompletna, odczuwalny jest brak systemu ustawicznego monitorowania potrzeb PS.

Ekonomia solidarna w województwie

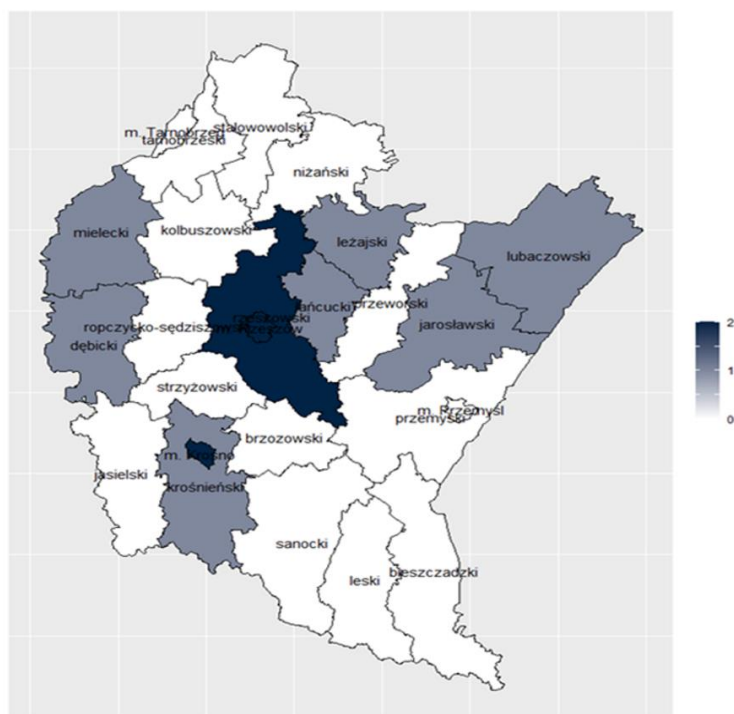
Ekonomia solidarna stanowi węższą grupę podmiotów ekonomii społecznej, których podstawowym celem jest aktywizacja zawodowa i integracja społeczna, w tym reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych. Do podmiotów ekonomii solidarnej zalicza się:

1. Przedsiębiorstwa społeczne (ich analiza znajduje się w kolejnym rozdziale diagnozy),
2. Jednostki reintegracyjne, tj. zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej, centrum integracji społecznej, kluby integracji społecznej,
3. Spółdzielnie socjalne,
4. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych,
5. Zakłady pracy chronionej.

Zakłady aktywności zawodowej

W województwie podkarpackim w 2021 roku funkcjonuje 13 ZAZ, z czego 12 z nich jest założonych przez organizacje pozarządowe, natomiast jeden z nich funkcjonuje jako gminny zakład aktywności zawodowej w formie samorządowego zakładu budżetowego. Rozkład zakładów w województwie pokazuje, że w 14 powiatach nie funkcjonuje żaden ZAZ, w 7 powiatach funkcjonuje po 1 ZAZ, natomiast w dwóch miastach (Rzeszów oraz Krosno) oraz jednym powiecie (rzeszowskim) funkcjonują po 2 ZAZ (rozkład graficzny zakładów aktywności zawodowej przedstawia mapa nr 18).

Rysunek 18. Zakłady aktywności zawodowej w woj. podkarpackim (mapa dla roku 2020)

Źródło: Opracowanie własne

Podkarpackie zakłady aktywności zawodowej w 2020 roku zatrudniały łącznie 1089 osób z czego 795 osób niepełnosprawnych¹⁰, mediana osób zatrudnionych wynosi 72 osoby personelu oraz ponad 53 osoby z niepełnosprawnościami. Najmniejsza liczba zatrudnionych osób z niepełnosprawnościami w ZAZ wynosi 32 osoby, natomiast ZAZ z największą liczbą osób z niepełnosprawnościami zatrudnia 130 osób. Spośród osób z niepełnosprawnościami zatrudnionymi w podkarpackich ZAZ 42,14% stanowią kobiety.

Tabela 6. Liczba zatrudnionych w ZAZ w latach 2018-2020.

Rok	Personel	Osoby niepełnosprawne	Ogółem
2018	250	689	939
2019	253	708	961
2020	294	795	1089

Źródło: dane ROPS w Rzeszowie

Całkowite koszty funkcjonowanie ZAZ bez względu na źródła finansowania wyniosły 48 066 235,17 zł – środki PFRON na dofinansowanie kosztów działalności ZAZ wyniosły w 2020 r. 17 822 987,00 zł¹¹, co stanowiło 37,08 % kosztów działalności podkarpackich ZAZ.

Tabela 7. Koszty działalności ZAZ w latach 2018-2020.

Rok	Dofinansowanie kosztów działania zakładów aktywności zawodowej (PFRON)	Środki z budżetu Samorządu Województwa przekazane dla ZAZ	Ogółem koszty funkcjonowanie ZAZ bez względu na źródła finansowania	Liczba ZAZ
2018	9 307 535 zł	989 406 zł	35 973 443 zł	12
2019	15 727 606 zł	1 447 574 zł	45 505 096 zł	13
2020	17 822 987 zł	1 890 373 zł	48 066 235 zł	13

Źródło: dane ROPS w Rzeszowie

¹⁰ Dane własne ROPS w Rzeszowie

¹¹ Dane PFRON – Zestawienie wydatkowanych środków PFRON w 2020 roku przez samorządy wojewódzkie: <http://bip.pfron.org.pl/pfron/wykorzystanie-srodkow/>, 19.05.2021 r.

Od 2016 roku w województwie funkcjonuje Podkarpacka sieć kooperacji ZAZ, która aktywnie współpracuje z ROPS w Rzeszowie. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Sieć główne potrzeby ZAZ są następujące:

1. Zwiększenie zatrudnienia pracowników z niepełnosprawnością – tworzenie nowych ZAZ-ów

Większość przedstawicieli ZAZ-ów jako główną barierę w możliwości dalszego rozwoju ZAZ-ów określiło brak możliwości zwiększenia zatrudnienia, których przyczyną są np. ograniczenia w zakresie możliwości rozbudowy/przebudowy infrastruktury ZAZ. Powoduje to znaczne utrudnienia w funkcjonowaniu nie tylko ZAZ, ale także innych podmiotów zajmujących się osobami z niepełnosprawnością.

Tworzenie nowych ZAZ-ów powinno być skupione na rejonach, gdzie brak jest tego typu placówek. W szczególności:

- rejon Bieszczad (Sanok, Lesko, Ustrzyki Dolne),
- rejon Stalowa Wola, Tarnobrzeg,
- rejon Przemyśl.

W pozostałych rejonach, gdzie już funkcjonują ZAZ-y, należy skupiać się na wzmacnianiu potencjału już istniejących placówek.

Brak możliwości zwiększenia zatrudnienia powoduje często brak umożliwienia dalszego rozwoju dla uczestników Warsztatów Terapii Zajęciowej i Środowiskowych Domów Samopomocy, dla których naturalnym etapem rozwoju jest praca w ZAZ. Powoduje to wymierne straty dla Samorządu Województwa poprzez brak aktywności zawodowej tak dużej rzeszy mieszkańców. Szczególna sytuacja dotyczy osób z niepełnosprawnością ze Środowiskowych Domów Samopomocy oraz absolwentów Specjalnych Ośrodków Szkolno-Wychowawczych, którzy nie są ujmowani w żadnych zestawieniach dotyczących osób z niepełnosprawnością pod kątem sektora ekonomii społecznej. Dla większości z nich praca w ZAZ może w znaczący sposób poprawić warunki ich funkcjonowania.

2. Wsparcie finansowe na utrzymanie nowoutworzonych miejsc pracy w ZAZ

Podmioty prowadzące ZAZ mogą uzyskać wsparcie finansowe na utworzenie i utrzymanie nowych miejsc pracy w ZAZ ze środków m.in. Europejskiego Funduszu Społecznego (np. w ramach RPO WP 2014-2020). Okres wsparcia finansowego jest ściśle określony przez ramy projektu, w ramach którego powstały nowe miejsca pracy. Problem pojawia się jednak w (po) okresie trwałości.. Bez możliwości późniejszego objęcia finansowaniem ze środków Samorządu Województwa znaczna część nowoutworzonych miejsc pracy nie będzie utrzymana po zakończonych projektach. Strata tylu miejsc pracy odbije się w negatywny sposób na dalszym funkcjonowaniu nie tylko ZAZ-ów, ale także negatywnie wpłynie na rozwój całej ekonomii społecznej w naszym województwie. Największym sukcesem jest zawsze trwałość osiągniętych rezultatów działań i środków finansowych przeznaczonych na rozwój ekonomii społecznej. W przypadku braku dalszego finansowania działań po zakończonym projekcie, nie będzie możliwości kontynuowania podjętych przedsięwzięć, a tym samym zamiast rozwoju nastąpi regres ekonomii społecznej. Przykładem tego jest likwidacja znacznej części spółdzielni socjalnych powstałych w ostatnich latach, tylko nieliczne kontynuują swoją działalność do dnia dzisiejszego po zakończonym okresie finansowania. Taki sam los spotka znaczną część miejsc pracy w ZAZ-ach, które bez możliwości objęcia finansowaniem po zakończonych projektach, zostanie po prostu nieodwracalnie stracona.

3. Wsparcie finansowe na inwestycje dla istniejących PES w celu wzmacniania ich potencjału organizacyjnego W ramach dostępnych środków finansowych będących w dyspozycji Samorządu Województwa, brakuje możliwości skorzystania przez Organizatorów ZAZ ze wsparcia finansowego na konieczne inwestycje w poprawę warunków lokalowych ZAZ. Większość z ZAZ-ów mieści się w małych, ciasnych pomieszczeniach, w których z trudem są zapewnione odpowiednie warunki pracy i rehabilitacji dla pracowników z niepełnosprawnością. Umożliwienie aplikowania o środki finansowe pozwoliłoby Organizatorom na przeprowadzenie koniecznych inwestycji na poprawę warunków lokalowych dla ZAZ. Poprawa infrastruktury połączona z możliwością tworzenia nowych miejsc pracy ułatwi dalszy rozwój i funkcjonowanie Zakładów Aktywności Zawodowej w naszym województwie.

4. *Wzmocnienie pozycji ZAZ jako wykonawcy zleceń dla Jednostek Samorządu Terytorialnego – szersze stosowanie klauzul społecznych na usługi świadczone przez ZAZ-y*

Obecnie Jednostki Samorządu Terytorialnego niechętnie stosują klauzule społeczne w udzielaniu zamówień na usługi i produkty podmiotów ekonomii społecznej, obawiając się zarzutów jednostek kontrolujących o próbę ominięcia PZP. Dodatkową przeszkodą jest często brak wiedzy i dostępu do informacji o usługach świadczonych przez ZAZ-y, z których mogą korzystać JST. Szersze rozpropagowanie klauzul społecznych wśród JST umożliwiłoby łatwiejsze pozyskiwanie zleceń przez ZAZ, a co za tym idzie, na znacznie lepsze funkcjonowanie tych podmiotów na lokalnych rynkach. Przeszkodę stanowi również fakt, że niejednokrotnie ZAZ-y nie są w stanie skutecznie realizować bardzo dużych zleceń ze względu na niewystarczające własne zasoby ludzkie i infrastrukturę. Rozwiązaniem tych problemów może być stworzenie bazy danych zawierającej informacje jakiego typu usługi mogą świadczyć ZAZ-y na terenie danych jednostek JST. Ułatwi to z jednej strony urzędnikom dostęp do informacji o ZAZ-ach, a z drugiej strony zachęci do korzystania z klauzul społecznych w postępowaniach przetargowych. Po stworzeniu takiej bazy, można wysłać do JST rekomendacje, aby w zapytaniach ofertowych (przetargach) na usługi świadczone przez ZAZ-y, stosować w pierwszej kolejności klauzule społeczne.

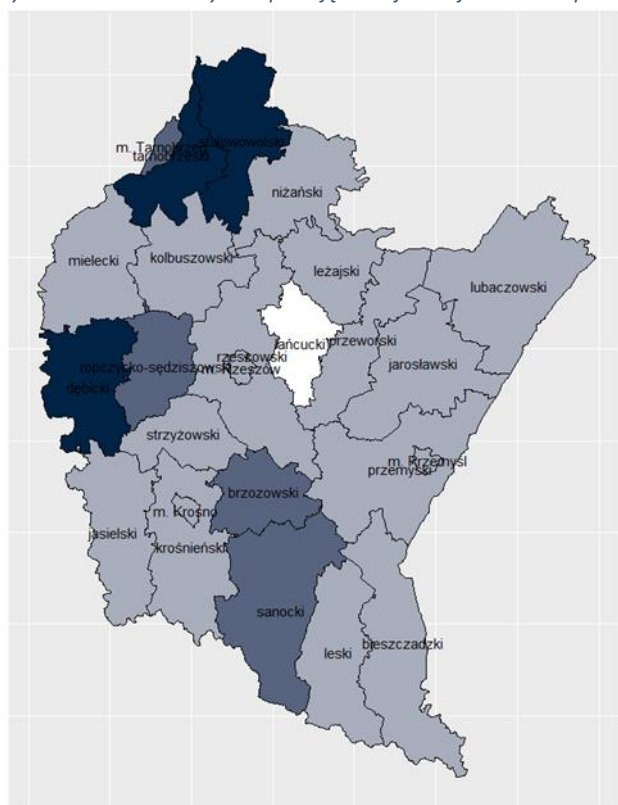
5. *Większe zacieśnienie współpracy Warsztatów Terapii Zajęciowej, Zakładów Aktywności Zawodowej i Środowiskowych Domów Samopomocy*

ZAZ-y jako podmioty zatrudniające pracowników z niepełnosprawnością powinny stać się dla uczestników WTZ oraz ŚDS miejscem zarówno praktyk zawodowych, jak również przyszłym miejscem pracy. Ścisłejsze nawiązanie współpracy pomiędzy ZAZ a WTZ i ŚDS na lokalnym rynku umożliwi dostosowanie programów rehabilitacji uczestników ŚDS i WTZ do wymogów miejsc pracy w ZAZ, co znacznie przyspieszy rehabilitację zawodową i społeczną uczestników WTZ i ŚDS, a z drugiej strony ułatwi pozyskiwanie przez ZAZ-y pracowników posiadających już umiejętności wymagane przez nich w miejscu pracy. Dzisiaj współpraca ta jest znacznie ograniczona i tylko nieliczne ZAZ-y współpracują w tej materii zarówno z WTZ jak i ŚDS. Współpraca ta zazwyczaj ogranicza się do podmiotów leżących w niewielkiej odległości od siebie. Brakuje rozwiązań, które ułatwią nawiązywanie współpracy ze strony ŚDS i WTZ z ZAZ-ami. Bariere stanowi także obawa WTZ i ŚDS, że utracą swoich uczestników. Rozwiązaniem byłoby wprowadzenie obowiązku wykonywania praktyk zawodowych w ZAZ przez uczestników ŚDS i WTZ.

Warsztaty Terapii Zajęciowej

Warsztaty Terapii Zajęciowej w województwie podkarpackim są obecne w każdym z powiatów oraz miast powiatowych, z czego największa ich liczba w powiecie lub mieście powiatowym wynosi 3 (powiat dębicki, stalowowolski oraz m. Przemyśl), w 6 powiatach funkcjonują po 2, a w pozostałych po 1 WTZ. Ich łączna liczba na Podkarpaciu wynosi 37, liczba ta jest od kilku lat stała. Graficzny rozkład WTZ w województwie przedstawia mapa nr 17.

Rysunek 19. Warsztaty Terapii Zajęciowej w województwie podkarpackim (ilość, 2020)

Opracowanie własne

Łączna liczba uczestników WTZ w roku 2020 wyniosła 1802 osoby z niepełnosprawnościami, w tym 46,83% uczestników stanowiły kobiety (844 kobiet) oraz tylko 0,38 % stanowiły osoby młode niepełnosprawne (7 osób). Mediana liczby uczestników wynosi 55 osób na WTZ.

Tabela 8. Liczba uczestników w WTZ w latach 2018-2020.

Rok	Osoby niepełnosprawne	Liczba WTZ
2018	1780	37
2019	1800	37
2020	1802	37

Źródło: dane ROPS w Rzeszowie

Podkarpackie WTZ są zróżnicowane pod względem ich jednostki prowadzącej: 8 WTZ prowadzonych jest przez parafie oraz organizacje kościelne, 7 WTZ jest prowadzonych przez JST, pozostałe 22 są prowadzone przez organizacje pozarządowe. Łączna kwota przeznaczona na działanie WTZ w 2020 r. wyniosła 42 212 188 zł, w tym 36 922 915 zł stanowiły środki PFRON (87,47 % całości środków).

Tabela 9. Koszty działalności WTZ w latach 2018-2020.

Rok	Koszty dofinansowania PFRON	Środki podmiotu tworzącego/pozostałe środki	Ogółem koszty funkcjonowanie WTZ bez względu na źródła finansowania	Liczba WTZ
2018	29 147 991,00	3 510 718,00	32 658 709,00	37
2019	32 330 430,00	3 935 166,00	36 265 596,00	37
2020	36 922 915,00	5 289 273,00	42 212 188,00	37

Źródło: PFRON

Podobnie jak w przypadku ZAZ również i podkarpackie WTZ od 2016 r. posiadają swoją Podkarpacką sieć kooperacji, której efektem jest m.in. powołanie Polskiego Towarzystwa Wspierania Warsztatów

Terapii Zajęciowej „MOST”. Sieć WTZ przygotowała główne wyzwania oraz problemy w swojej działalności w różnych obszarach:

1. Rehabilitacja zawodowa:

W działalności podkarpackich WTZ ważne jest wypracowanie jednolitej strategii działań wszystkich WTZ (bez względu na typ jednostki prowadzącej), w zakresie prowadzonej rehabilitacji społecznej i zawodowej, jako nierozłącznych ogniw stwarzających osobie niepełnosprawnej szansę na zatrudnienie. Jednym z elementów tej strategii powinno być nawiązywanie bliższej współpracy z innymi PES oraz podmiotami świadczącymi usługi reintegracji lub rehabilitacji społecznej i zawodowej, np. ŚDS, szkoły specjalne, spółdzielnie socjalne. Efektem prowadzonych działań powinno być przygotowanie uczestnika WTZ do podjęcia pracy, najczęściej w ZAZ, który powinien stanowić kolejny etap w ścieżce reintegracji osoby z niepełnosprawnością.

Liczba wolnych i nowo powstałych miejsc w Zakładach Aktywności Zawodowej jest zbyt mała i wysoce niewystarczająca w stosunku do potrzeb Warsztatów Terapii Zajęciowej. Do Warsztatów Terapii Zajęciowej uczęszczają przede wszystkim osoby, których dysfunkcje organizmu ograniczają, a wręcz uniemożliwiają zatrudnienie i utrzymanie się na otwartym rynku pracy. Praca w Zakładach Aktywności Zawodowej jest szansą na ich zatrudnienie, w związku z czym należy podejmować działania ukierunkowane na stworzenie możliwości rozwoju ZAZ oraz tworzenia w nich nowych miejsc pracy dla OZN.

Rekomendacje:

- rozwiązania systemowe - liniowość przejścia: szkoła, Warsztaty Terapii Zajęciowej lub Środowiskowy Dom Samopomocy, Zakład Aktywności Zawodowej, półotwarty rynek pracy (np. spółdzielnie socjalne), mieszkania treningowe, mieszkania chronione,
- tworzenie przez samorządy przyjaznej atmosfery do zatrudniania osób z niepełnosprawnością,
- tworzenie nowych miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych przez pracodawców,
- praktyki zawodowe u pracodawcy,
- udrożnienie ZAZ, a przez to zwiększenie miejsc pracy dla uczestników WTZ,
- nawiązanie współpracy z Zakładami Aktywności Zawodowej poprzez realizację praktyk, podwykonawstwo - korzystanie z technologii.

2. Wizerunek Warsztatów Terapii Zajęciowej:

Niezbędna jest zmiana wizerunku Warsztatów Terapii Zajęciowej w świadomości społecznej. Społeczeństwo nie wie, kto uczestniczy w zajęciach terapeutycznych, jakiego rodzaju jest to placówka, czym się zajmuje i jakie są jej cele statutowe. Działalność WTZ utożsamiana bywa ze Środowiskowymi Domami Samopomocy, tymczasem jest to zupełnie inna placówka, działająca w sferze rehabilitacji społecznej i zawodowej pozwalająca osobie z niepełnosprawnością na samodzielność w tym pracę zawodową.

Rekomendacja:

- silna reprezentacja WTZ - spotkanie i wypracowanie wspólnego stanowiska dla władz i innych gremiów (poprzez sieciowanie WTZ oraz stowarzyszenia) - wypracowanie wspólnego kierunku działań wymaga przyjęcia jednolitej strategii. Pojedyncze osoby nie są w stanie poradzić sobie z niekorzystnymi zmianami i sytuacją w pojedynczych placówkach, a tym samym wpłynąć na poprawę warunków ich funkcjonowania; konieczne jest zatem zrzeszanie się po to by polepszyć sytuację ogółu placówek prowadzących działania dla osób niepełnosprawnych (przykładem takich działań jest powstanie Polskiego Towarzystwa Wspierania Warsztatów Terapii Zajęciowej "Most" z siedzibą w Rzeszowie oraz spotkania sieciujące Warsztaty Terapii Zajęciowej),
- poprawa wizerunkowa WTZ poprzez kampanię społeczną, ukierunkowaną na właściwy odbiór WTZ i ich uczestników, ukazywać należy efekty pracy z niepełnosprawnymi, ich choćby najmniejsze sukcesy (niekoniecznie mówiące tylko o liczbie osób podejmujących zatrudnienie) - kształtowanie świadomości społecznej powinno być ukierunkowane na problemy z jakimi na co dzień spotykają się osoby niepełnosprawne oraz ich najbliżsi,
- zmiana świadomości instytucjonalnej o zadaniach i działalności WTZ (np. Urząd Pracy, pracodawcy, Środowiskowe Domy Samopomocy itp.),

- zwiększenie świadomości społecznej dotyczącej praw osób z niepełnosprawnością,
- zwiększenie współpracy z rodzicami i opiekunami WTZ, w szczególności wsparcie osób potrzebujących.

3. Doskonalenie zawodowe kadry Warsztatów Terapii Zajęciowej:

Należy zwrócić uwagę na fakt, że nie wszystkie placówki znajdują się w jednakowo rozwiniętych regionach co sprawia, że dostęp do nowych technologii i zasięg ich oddziaływania nie będzie jednakowy. Może to być przeszkodą w jednakowym tempie rozwoju i dostosowywaniu się do nowych wymagań, w związku z czym należy ujednolicić możliwość korzystania i wdrażania tych form działania.

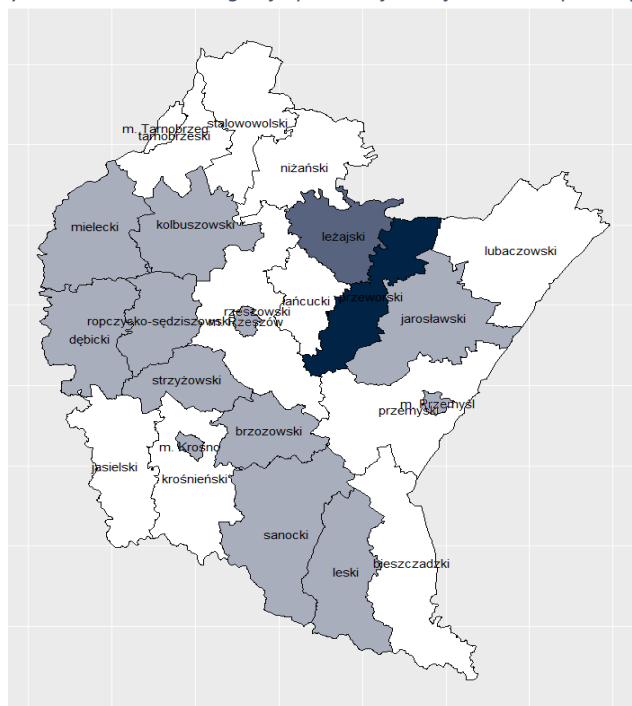
Rekomendacje:

- wymiana doświadczeń poprzez wizyty studyjne, korzystanie ze sprawdzonych rozwiązań, transfer technologii, wdrażanie nowych działań,
- standaryzacja dokumentacji prowadzonej przez WTZ - wypracowanie standardów dokumentacji dla województwa podkarpackiego – o ile nie zostanie ona określona w nowym rozporządzeniu,
- opracowanie i wdrożenie oprogramowania komputerowego „Generator dokumentacji dla Warsztatów Terapii Zajęciowej”, który pozwoli na zmniejszenie biurokracji oraz wymianę informacji pomiędzy instytucjami współpracującymi z WTZj (propozycja programu dla Podkarpacia).

Centra/Kluby Integracji Społecznej

Na Podkarpaciu powołanych jest 17 Centów Integracji Społecznej, które obecne są tylko w 14 powiatach województwa podkarpackiego. 3 CIS funkcjonuje w powiecie przeworskim, 2 w powiecie leżajskim, a w pozostałych 12 powiatach działają tylko po 1 CIS. W ciągu ostatnich 3 lat przybyło 7 CIS (5 w roku 2018, 1 w roku 2019 oraz 1 w 2020 r., który rozpoczął działalność w roku 2021). CIS działające w województwie posiadają zróżnicowaną formę organizacyjną, co powiązane jest z ich organizatorem – 8 CIS powołanych jest przez samorząd (3 samorządy powiatowe oraz 5 samorządów gminnych/miejskich), natomiast ich forma organizacyjna to 4 samorządowe zakłady budżetowe oraz 4 samorządowe jednostki budżetowe. Ponad połowa podkarpackich CIS, tj. 9 prowadzona jest przez organizacje kościelne lub organizacje pozarządowe.

Rysunek 20. Centra integracji społecznej w województwie podkarpackim (ilość, 2020).

Opracowanie własne

W 2020 r. w zajęciach CIS uczestniczyło 758 osób (2019 – 930 osób), z czego 281 osób zakończyło swój udział w 2020 r. (2019 – 415 osób). Spośród osób, które uczestniczyły w zajęciach najbardziej liczna była grupa osób długotrwale bezrobotnych - 385 osoby, tj. 50,1% (2019 - 494 osoby, 53,1%), ponadto w zajęciach CIS brało udział 89 osób uzależnionych od alkoholu lub innych środków odurzających, tj. 11,7% (2019 – 125 osób, 13,4%), 81 osób z niepełnosprawnościami czyli 10,7% (2019 – 82 osoby, 9,8%), 25 osób realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności, tj. 3,3% (2019 – 21 osób, 2,3%), pozostałe 24,2% stanowiły pozostałe osoby kwalifikujące się do udziału w zajęciach CIS (2019 – 21,36%). Głównie zajęcia odbywały się w warsztatach gastronomicznych, porządkowych i pielęgnacji terenów zielonych, remontowo-gospodarczych. W ramach CIS funkcjonują również warsztaty: opiekuńcze i opiekuńczo-animacyjne, usług społecznych, stolarskie. W 2020 r. 69 osób (24,6%) pozytywnie zakończyły uczestnictwo w CIS oraz usamodzielniało się ekonomicznie z czego 49 osób zatrudnionych zostało przez pracodawców bez zatrudnienia wspieranego, 4 osoby zostało zatrudnione w ramach zatrudnienia wspieranego, 5 osób zostało skierowanych na staże zawodowe. Ponadto 1 osoba podjęła działalność w formie spółdzielni socjalnej, pozostali nabyli prawa emerytalne lub rentowe. W 2019 roku liczba osób, które pozytywnie zakończyły uczestnictwo w CIS oraz usamodzielniało się ekonomicznie wyniosła 181 z czego 118 osób zatrudnionych zostało przez pracodawców bez zatrudnienia wspieranego, 25 osób zostało zatrudnionych w ramach zatrudnienia socjalnego, 17 osób zostało skierowanych na staże zawodowe. Ponadto 6 osób podjęło działalność w formie spółdzielni socjalnej, pozostali nabyli prawa emerytalne lub rentowe lub skierowani zostali ponownie do pracy w CIS (zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 1 lit. b Ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym).

Należy zwrócić uwagę na spadek w 2020 r. zarówno liczby osób uczestniczących w zajęciach CIS, jak również liczbę osób usamodzielnionych ekonomicznie, należy wziąć pod uwagę, że na taki stan rzeczy wpłynęła pandemia Covid-19.

Tabela 10. Centra Integracji Społecznej w latach 2018-2020.

Rok	Liczba osób, które rozpoczęło zajęcia w CIS	Liczba osób, które uczestniczyły w zajęciach w CIS	Liczba osób, które zakończyły zajęcia w CIS	Liczba osób, które pozytywnie zakończyły uczestnictwo w CIS usamodzielnionych ekonomicznie	Liczba CIS
2018	535	930	380	166	15
2019	453	930	415	181	16
2020	370	758	281	69	16

Źródło: dane PUW w Rzeszowie

W zakresie pozyskiwania środków na działalność podkarpackich CIS zdecydowana większość przychodów stanowiły środki z UE 7 537 000,00 zł (46,78% wszystkich przychodów), pozostałe przychody stanowiły środki z Funduszu Pracy 4 180 000,00 zł (15,94%) oraz własnej działalności 2 148 000,00 zł (13,33 %). Łączna suma przychodów podkarpackich CIS wyniosła 16 109 000,00 zł. Należy zwrócić uwagę, że różna forma prawna CIS kształtuje inną strukturę przychodów, np. oprócz środków z Funduszu Pracy zakłady budżetowe więcej przychodów muszą uzyskać z własnej działalności, a jednostki budżetowe JST w dużej mierze opierają się na środkach samorządowych. Pełen rozkład uzyskanych przychodów CIS za lata 2018-2020 przedstawia tabela nr 10.

Tabela 11. Przychody CIS w latach 2018-2020.

Rok	Przychody z budżetu gminy	Przychody z budżetu województwa	Przychody z Funduszu Pracy	Przychody z Unii Europejskiej	Przychody z własnej działalności	Przychody z innych źródeł	Ogółem przychody CIS bez względu na źródło	Liczba CIS
2018	2 191 000,00	218 000,00	5 060 000,00	6 365 000,00	2 769 000,00	546 000,00	14 068 000,00	15
2019	1 799 000,00	299 000,00	4 128 000,00	4 573 000,00	2 489 000,00	686 000,00	15 735 000,00	16
2020	1 271 000,00	643 000,00	4 180 000,00	7 537 000,00	2 148 000,00	201 000,00	16 109 000,00	16

Źródło: dane PUW w Rzeszowie

Kluby Integracji Społecznej stanowią najmniej liczną grupę podmiotów o charakterze reintegracyjnym w regionie, ich liczba w 2020 wynosiła 11. KIS prowadzone są głównie przez ośrodki pomocy społecznej, tj. 9 KIS, pozostałe 2 prowadzone są przez organizacje pozarządowe. W roku 2020 zakończył działalność KIS w Tarnobrzegu, natomiast od 01.10.2021 r. rozpoczął działalność KIS w Nowej Sarzynie. KIS nie działają w 14 powiatach (w tym miastach: Rzeszów, Krosno, Przemyśl), po 2 KIS funkcjonują w powiecie rzeszowskim ziemskim, leżajskim oraz stalowowolskim, pozostałe powiaty posiadają po 1 KIS (rozkład graficzny rozmieszczenia KIS przedstawia mapa nr 21).

W 2020 roku podkarpackie KIS były finansowane tylko z dwóch źródeł – ze środków budżetu gminy oraz z dotacji MRIPS (1 KIS uzyskał dotację w wysokości 90 940,00 zł). Ze środków budżetu gminy na ten cel skierowano 282 233,00 zł, przy czym wsparcie otrzymało 7 KIS (1 KIS otrzymał wsparcie poniżej 1 tys. zł), 2 KIS nie otrzymały żadnego wsparcia finansowego. Mediana wsparcia KIS w 2020 wyniosła 16 065,00 zł, a średnia 40 319,00 zł.

Tabela 12. Źródła finansowania KIS w latach 2018-2020.

Rok	Środki z budżetu gminy	Środki z Unii Europejskiej	Środki własne organizacji tworzącej KIS	Darowizny (w tym 1% podatku)	Działalność odpłatna organizacji pozarządowej w sferze pożytku publicznego	Przychody z innych źródeł (PUP, projekty ministerialne, itp.)	Ogółem	Liczba KIS, które przekazały sprawozdanie
2018	195 792,00	894 225,00	0,00	0,00	0,00	115 538,00	1 205 555,00	10
2019	221 527,00	308 246,00	0,00	0,00	0,00	135 262,00	665 035,00	9
2020	282 233,00	0,00	0,00	0,00	0,00	90 940,00	373 173,00	9

Źródło: dane PUW w Rzeszowie

Należy zwrócić uwagę na spadek środków przeznaczonych na finansowanie działań KIS, co związane jest przede wszystkim ze zmniejszającym się udziałem środków pochodzących z projektów współfinansowanych przez UE, które w 2018 roku stanowiły 74,17% a w 2019 r. 46,35% wszystkich źródeł finansowania. Natomiast udział środków z budżetu gminy rósł razem ze spadkiem środków pochodzących z UE i kolejno wynosił: 16,24 % w 2018 r., 33,31% w 2019 r., 75,63% w 2020 r. Brak wykorzystania środków pochodzących z UE w 2020 r. należy połączyć z wystąpieniem pandemii Covid-19, jednakże, kiedy były te środki wykorzystywane to stanowiły dominujące źródło finansowania działań KIS. Bez udziału środków pochodzących z UE budżet wszystkich KIS w 2020 roku stanowił tylko 30,95 % budżetu z 2018 r. (373 173,00 zł w 2020 r., 1 205 555,00 zł w 2018 r.).

W 2020 r. 161 osób rozpoczęło zajęcia w ramach KIS (87 kobiet oraz 74 mężczyzn), natomiast zajęcia ukończyło 144 osoby (79 kobiet, 65 mężczyzn). Status absolwenta, o którym mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym otrzymało 85 osób (48 kobiet i 37 mężczyzn). Spośród 93 osób, które ukończyły zajęcia w KIS, ich uczestnictwo miało pozytywny wpływ na zmianę sytuacji zawodowej 82 osób: 19 osób podjęło zatrudnienie u pracodawcy na otwartym rynku pracy, 61 osób zostało skierowanych do prac społecznie użytecznych, 2 osoby skierowano do CIS. W ramach reintegracji zawodowej prowadzonej w KIS realizowane były szkolenia zawodowe oraz doradztwo i szkolenia w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej (w tym w formie spółdzielni socjalnej), natomiast w ramach reintegracji społecznej - zajęcia terapeutyczne indywidualne i grupowe, edukacyjne oraz poradnictwo prawne i psychologiczne.

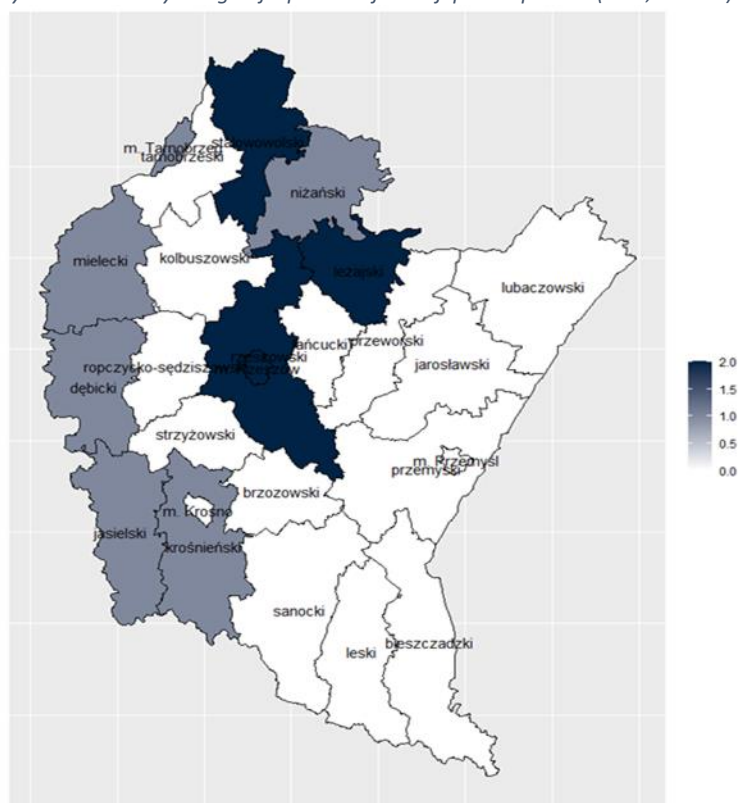
Podobnie jak w przypadku CIS widać spadek ilości uczestników KIS – w 2019 roku 175 osób rozpoczęło zajęcia (102 kobiety oraz 73 mężczyzn), natomiast zajęcia ukończyło 189 osób (112 kobiet, 77 mężczyzn). Status absolwenta, o którym mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym otrzymało 111 osób (69 osób i 42 mężczyzn). W przypadku 135 osób uczestnictwo w KIS miało pozytywny wpływ na zmianę sytuacji zawodowej: 48 osób podjęło zatrudnienie u pracodawcy na otwartym rynku pracy, 76 osób zostało skierowanych do prac społecznie użytecznych, 5 osób skierowano do CIS, 4 na staż, a 2 osoby rozpoczęły własną działalność gospodarczą.

Tabela 13. Kluby Integracji Społecznej w latach 2018-2020.

Rok	Liczba osób, które rozpoczęły zajęcia w KIS	Liczba osób, które ukończyły w zajęciach w KIS	Liczba osób, które uzyskały status Absolwenta KIS	Liczba osób, które po zakończeniu zajęć w KIS podjęły zatrudnienie, rozpoczęły działalność gospodarczą lub zostały skierowane na staż lub prac społecznie użytecznych/robót publicznych	Liczba KIS
2018	195	254	155	88	10
2019	175	189	111	135	9
2020	161	144	85	82	11 ¹²

Źródło: dane PUW w Rzeszowie

Rysunek 21. Kluby Integracji Społecznej w woj. podkarpackim (ilość, 2020 r.)

Opracowanie własne

Przygotowany przez Podkarpacką sieć kooperacji CIS/KIS materiał dotyczący głównych problemów oraz potrzeb tych podmiotów bardzo mocno podkreśla potrzebę zmian systemowych, prawnych i finansowych umożliwiających pełną realizację zadań przez podmioty zatrudnienia socjalnego. Funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej, w tym również podmiotów zatrudnienia socjalnego jest bardzo zróżnicowane. Zasadniczą determinantą różnych poziomów funkcjonowania tych podmiotów, wachlarza oferowanych przez nie usług, jakości tychże usług, dostępności różnych specjalistów jako kadry jest sytuacja finansowa. W obecnym stanie prawnym podmioty zatrudnienia socjalnego, pomimo prowadzenia procesu reintegracyjnego, nie są traktowane ani przez system, ani przez podmioty tworzące, jako jednostki szkolące czy edukacyjne dla swoich uczestników i nie otrzymują wsparcia finansowego na funkcjonowanie w tym obszarze. Budżety podmiotów niejednokrotnie uzależnione są od możliwości samorządów (jednostki budżetowe), od ich własnych możliwości generowania przychodu (samorządowe zakłady budżetowe), czy od sytuacji finansowej organizacji pozarządowej, która jest twórcą danego podmiotu. Bez względu na formę podmiotu są to budżety minimalne, zapewniające tylko podstawowe możliwości funkcjonowania. Wiele podmiotów

¹² Dane PUW obejmują tylko 9 KIS.

nie posiada środków zewnętrznych, projektowych czy dotacyjnych, a swoją działalność opiera na wypracowanych przychodach, które niejednokrotnie są niewystarczające do prowadzenia podmiotu. W związku z tym bardzo ważne jest zagwarantowanie i wdrożenie systemowego finansowania centrów integracji społecznej niezależne od samorządów. Niezbędne jest źródło finansowania działalności podstawowej CIS wykraczające ponad środki z Funduszu Pracy na refundację świadczeń integracyjnych, które zapewni stabilność finansową CIS, a co za tym idzie wpłynie na jakość funkcjonowania tych podmiotów i na jakość pomocy skierowanej do ich uczestników, tj. osób w najtrudniejszych sytuacjach życiowych. Podobnie, jak w przypadku finansowania Zakładów Aktywności Zawodowej, Warsztatów Terapii Zajęciowej, Środowiskowych Domów Samopomocy, powinna zostać ustalona kwota finansowania uczestnictwa każdej osoby, która realizuje proces reintegracji zawodowej i społecznej, zarówno w centrach, jak i klubach integracji społecznej.

Ponadto, kolejnymi głównymi problemami związanymi z działalnością CIS/KIS są:

- brak w pełni skutecznego rozwiązania problemów związanych z uzależnieniami (głównie alkohol) osób uczestniczących w reintegracji w CIS,
- roszczeniowa postawa uczestników, niechęć uczestników do zmian, brak motywacji uczestników do podjęcia pracy, problemy alkoholowe uczestników,
- brak uregulowań powrotu do CIS,
- niska kwota świadczenia integracyjnego mało motywująca dla uczestników,
- relatywnie wysoki koszt utrzymania CIS i środków przeznaczanych na wsparcie uczestników,
- ograniczenia infrastrukturalne w zakresie prowadzenia zajęć w PZS,
- brak przygotowania przedstawicieli administracji gminnej do wprowadzania aktywnych form walki z wykluczeniem społecznym, co prowadzi do podejmowania działań pozornych,
- słabość kadr (personelu) podmiotów zatrudnienia socjalnego - braki w przygotowaniu merytorycznym, brak znajomości i wykorzystania innowacyjnych metod wsparcia, niski poziom motywacji do pracy i brak bodźców w tym zakresie, duża rotacyjność,
- niedostateczne relacje (kontakty) podmiotów zatrudnienia socjalnego z pracodawcami, zarówno w zakresie pozyskiwania potencjalnych miejsc pracy dla absolwentów programów wsparcia, jak i w zakresie weryfikacji skutków własnej działalności,
- niedostateczna współpraca z władzami lokalnymi, brak stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych (brak wiedzy o wykorzystaniu tej możliwości świadczy o faktycznym ograniczonym zainteresowaniu samorządów współpracą i wsparciem PES),
- brak ogólnego poparcia samorządowców dla CIS - ponieważ nie jest to zadanie obligatoryjne samorządu, w sytuacji kryzysu gospodarczego podmioty te są najbardziej zagrożone likwidacją z powodu oszczędności budżetowych (zostało to uwidocznione w trakcie pandemii Covid-19),
- promocja ekonomii społecznej nie dociera w sposób wystarczający do decydentów (prezydentów, burmistrzów, wójtów oraz radnych) – jest to dla większości z nich nadal niezrozumiany obszar, kojarzący się głównie z pomocą społeczną,
- potencjalny brak stabilności funkcjonowania, przy jednoczesnej konieczności zapewnienia wykwalifikowanej kadry w przypadku KIS prowadzonego przez organizację pozarządową.

Rekomendacje:

- zmiana ustawy dotyczącej zwiększenia wysokości świadczeń integracyjnych,
- preferencje i uproszczenie procedur dla samorządów kontraktujących usługi społeczne lokalnym podmiotom ES, które je realizują i dostarczają je mieszkańcom,
- wskazanie funduszu celowego, z którego można finansować działalność podmiotów w sposób niezależny od wahań gospodarczych oraz możliwości budżetowych samorządów/podmiotów tworzących,
- stworzenie infrastruktury finansowej, która byłaby lepiej dostosowana do potrzeb PZS,
- wprowadzenie zapisów wskazujących na obligatoryjność stosowania rozwiązań w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej w zadaniach samorządu gminnego lub powiatowego,
- intensywne promowanie ekonomii społecznej jako „nie-pomocy społecznej”,

- aktywna promocja podmiotów reintegracyjnych w kierunku reintegracji społecznej, a nie tylko zawodowej - podkreślającej kluczowy element jakim jest długotrwałe wsparcie i animacja oraz integracja, przeciwdziałające faktycznemu wykluczeniu społecznemu,
- potrzeba szerszej i efektywniejszej współpracy pomiędzy PZS a innymi podmiotami działającymi na rzecz reintegracji zawodowej osób długotrwałe wykluczonych zawodowo oraz zmagających się z różnego rodzaju nałogami,
- współpraca z JST, współpraca z innymi podmiotami ekonomii społecznej,
- tworzenie sieci partnerstw oraz zinstytucjonalizowanie współpracy tak, aby ekonomia społeczna mogła stać się czymś w rodzaju ruchu społecznego,
- ogłaszanie konkursów dla samorządów na realizację działań w Klubach Integracji Społecznej na poziomie wojewódzkim,
- częściowe finansowanie działań z reintegracji społecznej i zawodowej poprzez współpracę z Powiatowymi Urzędami Pracy (finansowanie szkoleń i innych form) poza PAI.
- wspieranie współpracy pomiędzy PZS, pracodawcami i innymi instytucjami rynku pracy.

Zakłady pracy chronionej, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych

Zakład pracy chronionej jest przedsiębiorstwem przystosowanym do zatrudniania osób z wyższymi stopniami niepełnosprawności. Do głównych celów jego funkcjonowania należy nie tylko wypracowanie zysku, jak w każdej firmie, ale także aktywizacja zawodowa osób, które nie poradziłyby sobie na otwartym rynku pracy. Decyzję, w sprawie nadania statusu zakładu pracy chronionej wydaje wojewoda. By otrzymać taki status przedsiębiorstwo musi:

- prowadzić działalność gospodarczą przez co najmniej 12 miesięcy;
- zatrudniać co najmniej 25 pracowników w przeliczeniu na etaty;
- przez co najmniej 6 miesięcy osiągać następujące wskaźniki zatrudnienia osób niepełnosprawnych: co najmniej 50%, w tym co najmniej 20% ogółu zatrudnionych, stanowią osoby ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności albo o co najmniej 30% pracowników stanowią osoby niewidome, psychicznie chore lub upośledzone umysłowo, zaliczone do znacznego albo umiarkowanego stopnia niepełnosprawności;
- posiadać obiekty i pomieszczenia odpowiadające przepisom oraz zasadom bezpieczeństwa i higieny pracy, spełniające wymagania dostępności do nich i uwzględniające potrzeby niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych;
- zapewnić doraźną i specjalistyczną opiekę medyczną, poradnictwo i usługi rehabilitacyjne.

Zgodnie z danymi jakie znajdują się w rejestrach Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie, w regionie działają 62 zakłady pracy chronionej oraz 7 spółdzielni inwalidów¹³.

Preferowane w zatrudnieniu są osoby posiadające dokument poświadczający zaliczenie do osób niepełnosprawnych. Zakłady tego rodzaju nie działają na terenie 9 powiatów województwa:

- bieszczadzkiego,
- brzozowskiego,
- jarosławskiego,
- leskiego,
- łańcuckiego,
- niżańskiego,
- przeworskiego,
- ropczycko – sędziszowskiego,
- tarnobrzeskiego.

Wykaz zakładów pracy chronionej działających na terenie województwa podkarpackiego w podziale na powiaty przedstawia Załącznik nr 1 do Diagnozy.

¹³ Dane Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego, stan na 08.07.2020, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-instytucji/niepelnosprawnosci/zaklady-pracy-chronionej/>, 19.05.2021 r.,

Według danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych we wszystkich zakładach w województwie podkarpackim zatrudnionych było ogółem 11 651 osób, z czego osób niepełnosprawnych 9 416. Wśród zatrudnionych 6,80% osób posiadało orzeczenie o niepełnosprawności w stopniu znacznym (638 osób), 66,90% tj. 6301 osób w stopniu umiarkowanym, natomiast osoby z orzeczeniem o niepełnosprawności w stopniu lekkim stanowiły 26,30%, co daje liczbę 2477 osób. Szczegółowe dane dotyczące zatrudnienia w zakładach pracy chronionej w podziale na poszczególne województwa przedstawia Załącznik nr 2 do Diagnozy.

Podsumowanie:

- w województwie podkarpackim występuje duże zróżnicowanie w rozmieszczeniu PES o charakterze reintegracyjnym – należy skierować działania zmierzające do wyrównania rozmieszczenia tych podmiotów w województwie (np. brak ZAZ w rejonie bieszczadzkim, przemyskim, powiecie stalowowolskim i tarnobrzeskim),
- łącznie w procesie reintegracji społeczno-zawodowej w podkarpackich PES o charakterze reintegracyjnym w 2020 r. uczestniczyło 3793 osoby, w tym m.in.: 2987 osób z niepełnosprawnościami, 503 osoby długotrwale bezrobotne, 122 osoby uzależnione od alkoholu lub innych środków odurzających,
- podmioty ekonomii społecznej potrzebują wsparcia w postaci wzmacniania ich potencjału organizacyjnego i/lub technicznego – niezbędnym jest wzmocnienie ich działalności poprzez stworzenie możliwości finansowania i rozliczania wydatków inwestycyjnych,
- należy skierować działania mające na celu podniesienie kompetencji kadr PES (np. szkolenia, warsztaty, seminaria, superwizja, itp.), wskazywana jest również potrzeba zatrudniania specjalistów w PES (trenerzy pracy, psychologów, logopedów, specjalistów od uzależnień, itp.),
- rekomendowane jest podejmowanie szeroko zakrojonych działań promocyjnych na rzecz podmiotów reintegracyjnych,
- podkarpackie podmioty reintegracyjne wskazują potrzebę stworzenia regionalnego systemu transportu osób mogących brać udział w procesach reintegracji społeczno-zawodowej, w tym głównie osób z niepełnosprawnościami,
- w procesach reintegracji społeczno-zawodowej należy wypracować zasady ścisłej współpracy pomiędzy poszczególnymi rodzajami PES,
- należy zadbać o wykształcenie nowych liderów w sektorze ekonomii społecznej (menedżerów, animatorów, itp.).

Jednostki samorządu terytorialnego a ekonomia społeczna

Jednostki samorządu terytorialnego to podmioty odpowiedzialne za kreowanie polityki lokalnej, również w zakresie wspierania rozwoju ES. JST może wspierać sektor ES pośrednio (przyjazne otoczenie) oraz bezpośrednio m.in. poprzez prowadzenie polityki zamówień społecznie odpowiedzialnych (klausule społeczne), wspieranie finansowe i pozafinansowe PES oraz zaangażowanie w tworzenie PES na poziomie lokalnym (np. spółdzielnie socjalne osób prawnych).

Ekonomia społeczna w dokumentach strategicznych

Z badań prowadzonych przez ROPS w Rzeszowie oraz badań Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że zagadnienia związane z rozwojem ekonomii społecznej znajdują się głównie w strategiach rozwoju JST oraz strategiach rozwiązywania problemów społecznych – w 2017 roku 79,2 % badanych JST wskazało uwzględnienie ekonomii społecznej w strategii rozwoju, natomiast w 76,5% tychże JST w strategiach rozwiązywania problemów społecznych¹⁴. Zgodnie z badaniami GUS za 2019 rok 89,4% podkarpackich JST posiadało przyjętą strategię rozwoju, a 80% posiadało obowiązującą strategię rozwiązywania problemów społecznych. Zagadnienia związane z ekonomią społeczną można również znaleźć w innych dokumentach lokalnych: 86,1 % podkarpackich samorządów deklaruje posiadanie

¹⁴ Raport o stanie rozwoju ekonomii społecznej w województwie podkarpackim w 2017 roku, ROPS w Rzeszowie 2017 r., str. 89.

obowiązującego rocznego programu rozwoju współpracy z organizacjami pozarządowymi, natomiast wieloletni program tego typu już tylko 11,7 % JST. Prawie co czwarty podkarpacki samorząd deklaruje, że na ich terenie obowiązuje program działania na rzecz osób niepełnosprawnych – 23,9 %¹⁵. Z danych GUS dot. zawartości strategii rozwoju podkarpackich JST wynika, że zagadnienia uwzględniające rozwój ekonomii społecznej znalazły się w 55,3% strategii, stosowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych w 21,7%, natomiast współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz aktywizacja mieszkańców w ponad 90% dokumentów (odpowiednio 90,1% oraz 91,3%)¹⁶. JST mają możliwość przyjmowania odrębnych dokumentów dotyczących rozwoju ekonomii społecznej, jednakże w całej Polsce nie jest to praktyka szeroko stosowana. Dokument taki posiada 81 JST w Polsce, w tym 2 w województwie podkarpackim¹⁷.

Zlecanie zadań

Podkarpackie JST zlecają swoje usługi na zewnątrz w trybie Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, w ramach zamówień publicznych lub w inny możliwych trybach zlecenia (np. tryb pozakonkursowy).

Tabela 14. Tryby zlecania zadań przez JST.

Tryb zlecenia zadań JST	2018 (%)	2019 (%)
Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie	71,0	67,2
Zamówienia publiczne	31,0	35,0
Inny tryb	31,0	38,6

Źródło: Dane ROPS/Raport z monitoringu „Akademia zamówień publicznych – makroregion III”¹⁸

82,2% podkarpackich JST zleciło zadania z ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie na średnią kwotę 476 077,90 zł. łącznie zawarto 2473 umowy, w tym 9 ze spółdzielniami socjalnymi (na 9 złożonych ofert – 100%). Średnia kwota przekazana spółdzielniom socjalnym w województwie podkarpackim wyniosła 22 342,50 zł. W zdecydowanej większości zlecano zadania z zakresu: kultury fizycznej, turystyki i sportu – 52,2%, pomocy społecznej – 29,4%, kultury i ochrony zabytków 26,7% oraz wspierania osób niepełnosprawnych – 26,1%. Na drugim biegunie znalazły się zadania z zakresu: rewitalizacji oraz przeciwdziałaniu bezrobociu – po 1,1%, opieki nad dziećmi do lat 3, zatrudnienia socjalnego – po 1,7% oraz mieszkalnictwa – 2,2%.

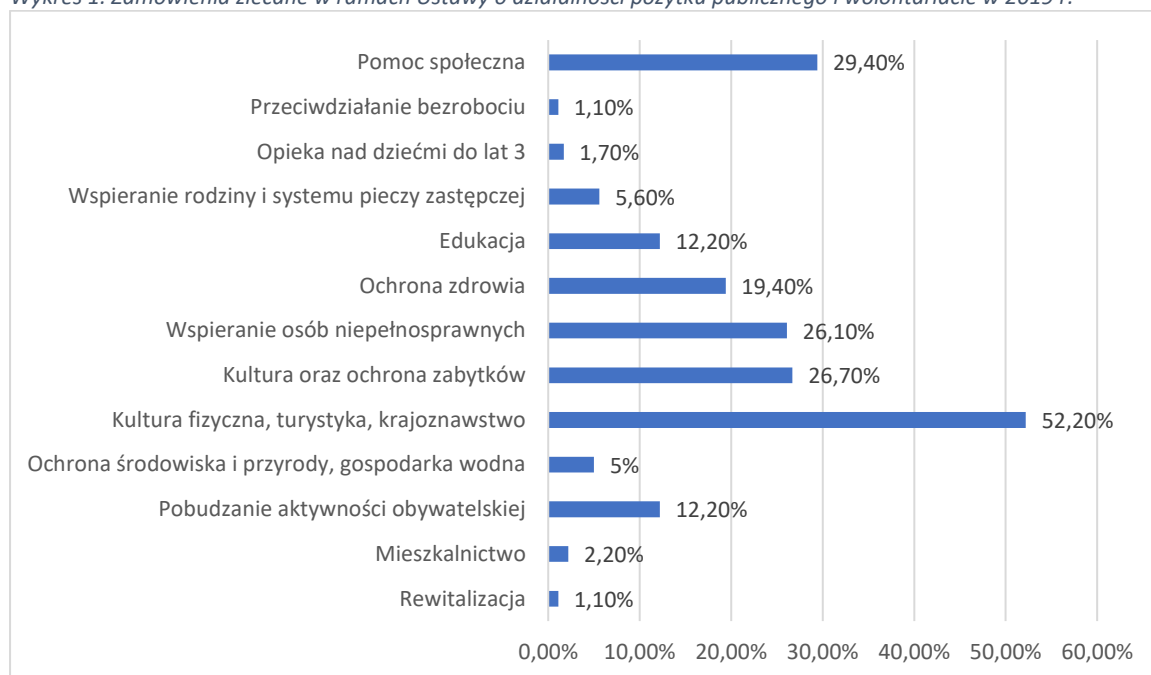
¹⁵ Dane GUS pozyskane w ramach projektu: „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej”, <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/projekty-unijnawstatystyce/zintegrowany-system-monitorowania-sektora-ekonomii-spoleszcznej-zsmses/>, 20.05.2021 r.,

¹⁶ Tamże

¹⁷ Diagnoza udziału PES z Makroregiony III w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego, Wektor Consulting Sp. z o.o., dokument przygotowany w ramach projektu „Akademia Zamówień Publicznych – makroregion III” współfinansowanego ze środków UE w ramach PO WER 2014-2020.

¹⁸ Diagnoza udziału PES z Makroregiony III w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego, Wektor Consulting Sp. z o.o., dokument przygotowany w ramach projektu „Akademia Zamówień Publicznych – makroregion III” współfinansowanego ze środków UE w ramach PO WER 2014-2020.

Wykres 1. Zamówienia zlecane w ramach Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie w 2019 r.

Opracowanie własne na podstawie danych GUS

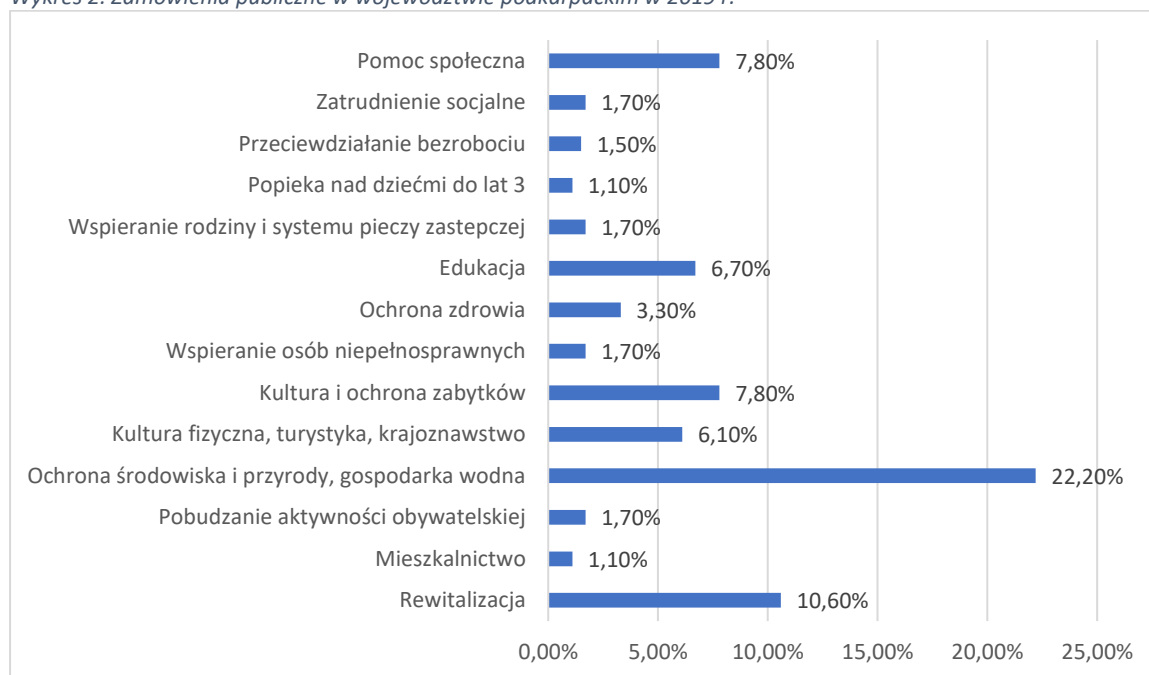
Badanie GUS za 2019 r. przedstawia opinie JST w zakresie trudności z zaangażowaniem sektora non profit z realizacją zadań przez JST. Najczęściej zgłaszany był problem związany z zaangażowaniem sektora non-profit, tj. braku zainteresowania ze strony organizacji pozarządowych – nie brały udziału w ogłaszanych konkursach/postępowaniach (28,3%). Kolejne trudności wskazywane przez JST wiązały się z realizacją zadań publicznych wyłącznie przez podległe podmioty publiczne (8,9%), brak wiedzy o trybach/procedurach współpracy z organizacjami pozarządowymi (7,8%) oraz brak wiedzy o organizacjach pozarządowych działających w obszarach zadań publicznych na danym terenie – 7,2%. W ramach procedur zamówienia publicznego JST mają możliwość zastosowania klauzul i aspektów społecznych, a także innych preferencyjnych warunków, jak np. możliwość zlecania zadań w trybie przewidzianym w art. 15a ustawy o spółdzielniach socjalnych, który przewiduje możliwość zastrzeżenia zamówień poniżej progu 30 000 euro wyłącznie dla spółdzielni socjalnych, czy procedury in-house w przypadku spółdzielni socjalnych współtworzonych przez jednostki samorządu terytorialnego (w odniesieniu do spółdzielni socjalnych ustawowo wymagane jest, aby ich działalność nakierowana była na reintegrację zawodową i społeczną członków i pracowników).

W 2019 r. 2699 JST w Polsce (97,3%) udzieliło zamówień publicznych o szacunkowej wartości przekraczającej wyrażoną w złotych równowartość kwoty 30 tys. euro. Złożono 47790 zamówień, a średnia kwota zamówienia wynosiła 13,25 mln zł. Dane GUS informują, że 73,8% JST w Polsce w 2019 r. stosowało w postępowaniu o zamówienie aspekty/klauzule społeczne, a 26,8% więcej niż jeden aspekt/klauzulę społeczną. Podkarpackie JST w 2019 roku w trybach PZP udzieliły łącznie 2 865 zamówień, o łącznej szacunkowej wartości przekraczającej wyrażoną w złotych kwoty 30 tys. EUR, średnia wartość zamówień wyniosła 13 361 877,70 zł. 175 JST udzieliło również zamówień wyłączonych z ustawy Prawo zamówień publicznych, których średnia wartość wyniosła 3 019 848,30 zł, w tym 2 727 570,50 zł wyniosła średnia społecznie odpowiedzialnych zamówień. W 2019 roku żaden podkarpacki JST nie zlecił zamówienia w trybie przewidzianym art. 15a ustawy o spółdzielniach socjalnych¹⁹.

Analiza zamówień publicznych w 2019 r. na Podkarpaciu wskazuje, że najwięcej zamówień było z zakresu ochrony środowiska i przyrody, gospodarki wodnej, rewitalizacji oraz pomocy społecznej oraz kultury i ochrony zabytków. Najmniej zamówień zrealizowano z zakresu mieszkalnictwa, opieki nad dziećmi do lat 3 oraz przeciwdziałaniu bezrobociu.

¹⁹ Dane GUS pozyskane w ramach projektu: „Zintegrowany System ..., op. cit.

Wykres 2. Zamówienia publiczne w województwie podkarpackim w 2019 r.

Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wg danych GUS 61% podkarpackich JST zastosowało w swoich zamówieniach aspekty lub klauzule społeczne, w tym:

- tzw. klauzula pracownicza, określona w art. 29 ust. 3a dotycząca zatrudnienia na podstawie umowy o pracę osób wykonujących wskazane przez zamawiającego czynności w zakresie realizacji zamówienia w postępowaniu na usługi lub roboty budowlane, jeżeli wykonanie tych czynności polega na wykonywaniu pracy w sposób określony w art. 22 § 1 Kodeksu pracy – 53,7% JST (97 JST w woj.),
- tzw. klauzula zatrudnieniowa, określona w art. 29 ust. 4 PZP dotycząca w szczególności zatrudniania do realizacji zamówienia osób bezrobotnych, młodocianych, niepełnosprawnych oraz innych osób, o których mowa w ustawie o zatrudnieniu socjalnym – 6,8% JST (12 JST w województwie),
- tzw. klauzula zastrzeżona, określona w art. 22 ust. 2 i 2a PZP dotycząca zastrzeżenia zamówienia dla zakładów pracy chronionej oraz innych wykonawców, których działalność obejmuje społeczną i zawodową integrację osób będących członkami grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, a wskaźnik zatrudnienia osób z tych grup wynosi minimum 30% – 4% JST (7 JST w województwie),
- tzw. klauzula usługowa, określona w art. 138p PZP, dotycząca zastrzeżenia zamówień na usługi społeczne i inne szczególne usługi wyłącznie dla wykonawców spełniających warunki związane z niedziałaniem w celu osiągnięcia zysku, strukturą zarządzania oraz działalnością związaną ze społeczną i zawodową integracją osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – brak.

Należy zwrócić uwagę, że tak wysoki wskaźnik JST stosujących klauzule społeczne w zamówieniach publicznych wiąże się z zastosowaniem tzw. klauzuli pracowniczej, do której stosowania są zobowiązane JST w części zamówień (ma charakter obligatoryjny i zgodnie z nią, jeżeli w zamówieniu na usługi i roboty budowlane są czynności, które wymagają zatrudnienia na umowę o pracę, to zamawiający ma obowiązek wymagać od wykonawcy, aby przy ich realizacji zatrudnił pracowników na etat²⁰). W odniesieniu do ekonomii społecznej analizę należy skierować do pozostałych klauzul społecznych – biorąc pod uwagę tylko te klauzule to wskaźniki JST stosujące je są w stosunku do całego województwa są na bardzo niskim poziomie.

²⁰ Tomasz Schimanek, Nowe prawo zamówień publicznych. Prawo może i powinno być lepsze!, ngo.pl, <https://publicystyka.ngo.pl/nowe-prawo-zamowien-publicznych-prawo-moze-i-powinno-byc-lepsze>, 01.06.2021 r.

Podobne dane znaleźć można w *Raporcie o stanie współpracy podkarpackich JST z sektorem ekonomii społecznej wraz z monitoringiem Podkarpackiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej 2016-2020 za rok 2018* – badanie przeprowadzone było wśród 163 podkarpackich JST. Spośród przebadanych JST tylko 12% JST wskazało zastosowanie klauzul społecznych, z których:

- tzw. klauzulę pracowniczą – 10 JST (50% stosujących klauzule społeczne JST),
- tzw. klauzulę zatrudnieniową – 5 JST (25% stosujących klauzule społeczne JST),
- tzw. klauzulę zastrzeżoną – 5 JST (25% stosujących klauzule społeczne JST),
- tzw. klauzulę usługową – 5 JST (25% stosujących klauzule społeczne JST).

Respondenci odpowiadając na pytanie w powyższej kwestii mogli wybierać więcej niż jedną odpowiedź, w związku z czym podane wartości nie sumują się do 100% – stosując podobny sposób analizy stosowania klauzul społecznych jak w przypadku danych GUS, tzn. wyłączając klauzulę pracowniczą to klauzule te stosowane były w takim samym zakresie.

W przypadku aspektów społecznych w zamówieniach publicznych na zastosowanie w 2018 r. tych instrumentów zdecydowało się 15% przebadanych podkarpackich JST, najczęściej były to: diagnoza potrzeb społecznych podczas przygotowywania się do rozpoczęcia procedury poszukiwania oferenta, zastosowanie społecznych kryteriów oceny ofert, uwzględnienie czynników społecznych w warunkach dopuszczenia do udziału w postępowaniu, przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy oraz ochrony zdrowia jako istotnych warunków realizacji zamówienia (pełen rozkład zastosowanych aspektów przedstawia Wykres nr 3).

Powyższe różnice mogą stanowić podstawę do przeprowadzenia pogłębionych badań nad stosowaniem aspektów i klauzul społecznych w zamówieniach publicznych, różnice danych są znaczne co powoduje potrzebę weryfikacji tej sfery zamówień publicznych. Warto odnieść powyższe dane do badań PES, które zostały zrealizowane w ramach projektu „Akademia Zamówień Publicznych – makroregion III”²¹, które wskazują na mały udział PES w zamówieniach publicznych. 60% badanych przyznało, że ich organizacje nigdy nie biorą udziału w postępowaniach. Kolejne 19% deklaruje, że uczestnictwo w postępowaniach ich organizacji występuje na poziomie incydentalnym. 16% zgłasza, że reprezentowane przez nich instytucje od czasu do czasu biorą udział w postępowaniach, jeśli przedmioty owych postępowań są dla nich atrakcyjne. 4% badanych deklaruje, że ich organizacje często uczestniczą w postępowaniach, a kolejne 3%, że zlecenia wynikające z postępowań są ich stałym źródłem dochodu. Badani, których organizacje nie biorą udziału w postępowaniach, wymieniali przyczyny tego stanu rzeczy. 42% z nich sygnalizuje, że nie ma wiedzy i kompetencji związanych z uczestnictwem w postępowaniach. Ponad 21% uważa, że ich instytucje nie mają dostępu do źródeł wiedzy na temat ogłaszanych postępowań. Kolejne 21% nie korzysta z możliwości uzyskania zleceń na podstawie postępowań z uwagi na obawę niesprostania wymogów związanych z ich realizacją. 16% badanych zgłasza natomiast, że ich organizacje nie widzą sensu brania udziału w postępowaniach z powodu domniemanego niepowodzenia w procesie weryfikacji ofert²². Na zastosowanie procedur in-house mogą sobie pozwolić jedynie JST które współtworzą spółdzielnie socjalne – jest to instrument zalecany przez Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, jako element społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych. Według zaleceń, stosowanie procedur in-house w odniesieniu do spółdzielni socjalnych zapewnia realizację celów związanych z reintegracją społeczną i zarobkową członków spółdzielni i pracowników. W województwie podkarpackim do zastosowania tej procedury uprawnionych było 10 samorządów będących członkiem 15 spółdzielni socjalnych, efektem wykorzystania tej procedury jest zlecenie przez 2 JST łącznie 11 zamówień o średniej kwocie 85 589,00 zł.

²¹Diagnoza udziału PES z Makroregiony III w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego, Wektor Consulting Sp. z o.o., dokument przygotowany w ramach projektu „Akademia Zamówień Publicznych – makroregion III” współfinansowanego ze środków UE w ramach PO WER 2014-2020.

²² W badaniu uzyskano 498 odpowiedzi z PES z województw: małopolskiego, podkarpackiego, śląskiego, świętokrzyskiego oraz opolskiego, w tym z województwa podkarpackiego 24,1 %.

Wykres 3. Aspekty społeczne stosowane przez JST w 2018 r.

Opracowanie własne

Pozostałe formy wsparcia

Wśród innych możliwych form współpracy i wsparcia ze strony JST dla sektora non-profit można wymienić:

- pożyczki, poręczenia i gwarancje;
- dotacje na dofinansowanie inwestycji,
- zamówienia na podstawie innych ustaw niż ustawa o DPPIW i ustawa PZP,
- zamówienia z wolnej ręki udzielane spółdzielniom socjalnym, tzw. tryb in-house.

Trzy wymienione powyżej formy wsparcia wynikają z ustawy o finansach publicznych, natomiast tryb in-house został przewidziany w Prawie zamówień publicznych.

W ramach wsparcia podmiotów ekonomii społecznej podkarpackie JST przekazały środki PES na podstawie innych aktów prawnych niż Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie oraz Prawo zamówień publicznych:

Tabela 15. Wsparcie PES na podstawie innych aktów prawnych w 2019 r.

Rodzaj wsparcia	JST, które przekazały dotacje (%)	Liczba przekazanych dotacji/umów (ogółem)	Liczba przekazanych dotacji/umów (tylko spółdzielniom socjalnym)	Średnia kwota przekazanej dotacji/środków (zł)	Średnia kwota przekazanej dotacji/środków spółdzielniom socjalnym (zł)
Dotacje na dofinansowanie inwestycji	8,7	24	Brak	198 763,90	0,00
Środki na podstawie innych ustaw niż o DPPIW lub PZP	55,6	1053	16	502 001,10	208 795,80

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Pożyczki są najczęściej udzielane przez JST organizacjom pozarządowym na realizację zadań pożytku publicznego służących mieszkańcom. Pożyczki stanowią bezpośrednie wsparcie finansowe o charakterze zwrotnym. Poręczenie i gwarancja stanowią natomiast wsparcie pośrednie. Pożyczki (ze względu na ryzyko niespłacenia), poręczenia i gwarancje (ze względu na niechęć banków do udzielania kredytów organizacjom pozarządowym) są mechanizmami rzadko wykorzystywanymi przez JST.

Podkarpackie JST udzieliły łącznie 45 pożyczek PES (w tym 1 dla spółdzielni socjalnej), których średnia kwota wyniosła 93 259,00 zł (średnia dla spółdzielni socjalnej – 100 000,00 zł), liczba poręczeń dla PES wyniosła 4 (w tym 2 dla spółdzielni socjalnych) na średnią kwotę poręczenia w wysokości 304 826,30 zł (w tym dla spółdzielni socjalnych średnia wyniosła 204 833,30 zł). Na ww. formy wsparcia zdecydowało się 11,1% podkarpackich samorządów, natomiast żaden samorząd nie udzielił gwarancji dla PES.

W ramach prowadzonej współpracy z organizacjami pozarządowymi w części samorządów powołano osobną komórkę lub wyznaczono osobę do tych działań. W zakresie współpracy z ngo 4 starostwa powiatowe oraz 22 urzędy miasta i gmin potraktowały to jako zadanie główne, a 15 starostw oraz 124 urzędy miast i gmin jako zadanie dodatkowe. Tylko 2 starostwa oraz 4 urzędy miast i gmin wyznaczyły stosowną osobę lub powołało osobną komórkę, której głównym zadaniem jest wspieranie rozwoju ekonomii społecznej, jako zadanie dodatkowe zostało to potraktowane przez 2 starostwa oraz 32 urzędy miast i gmin.

Zgodnie z informacją GUS w zakresie budżetów podkarpackich JST w 2019 roku łączne dochody budżetów jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego wyniosły 14 913,5 mln zł i w porównaniu z 2018 r. zwiększyły się o 8,5%. Wydatki wyniosły 14 804,6 mln zł i zwiększyły się o 4,6% w porównaniu z 2018 r. W odniesieniu do 2005 r., dochody i wydatki zwiększyły się prawie 3-krotnie. Głównym obciążeniem dla budżetów jednostek samorządu terytorialnego są wydatki bieżące – w 2019 r. wyniosły 11 881,2mln zł, stanowiąc 80,3% wydatków ogółem. W porównaniu z 2018 r. wydatki bieżące zwiększyły się o 10,9%. W wydatkach bieżących największy udział miały wynagrodzenia oraz zakup materiałów i usług, które stanowiły odpowiednio 35,6% i 17,9%. Na inwestycje przeznaczono 19,5% ogółu wydatków, które stanowiły niemal całość wydatków majątkowych.

Kreacja ekonomii społecznej

Ważną kwestią w zakresie rozwoju ekonomii społecznej w województwie jest podejmowanie przez JST działań w zakresie tworzenia podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności podmiotów ekonomii solidarnej. Liczba głównych typów podmiotów ekonomii solidarnej tj. przedsiębiorstwa społeczne, spółdzielnie socjalne, ZAZ, WTZ, CIS, KIS w województwie wynosi łącznie 366:

- przedsiębiorstwa społeczne bez spółdzielni socjalnych – 183,
- spółdzielnie socjalne – 104,
- ZAZ – 13,
- WTZ – 37,
- CIS – 17,
- KIS – 12.

Zgodnie z danymi przedstawionymi w niniejszej diagnozie podkarpackie JST są organizatorami podmiotów o charakterze reintegracyjnym w łącznej liczbie 25:

- ZAZ – 1 (7,7% całości),
- WTZ – 7 (18,9%),
- CIS – 8 (47,1%),
- KIS – 9 (75,0%).

Dane GUS pozyskane za 2019 rok wskazują ponadto, że w województwie podkarpackim 10 samorządów było członkiem 15 spółdzielni socjalnych (w tym 9 urzędów miast i gmin oraz jedno starostwo powiatowe) co stanowi 5,6% wszystkich JST w województwie. Łącząc wszystkie rodzaje powyższych podmiotów podkarpackie JST są podmiotami tworzącymi lub członkami w 40 PES w regionie, co stanowi 10,9% całości.

W ramach swojego projektu GUS zbadał również wysokość środków przekazywanych przez JST na reintegrację społeczno-zawodową prowadzoną w PES o charakterze reintegracyjnym – w województwie podkarpackim 45 JST przekazało środki na powyższe działania (21 starostw powiatowych, 23 urzędy miast i gmin), ich wysokość jest zgodna z poniższą tabelą:

Tabela 16. Wykaz środków przekazanych przez JST podmiotom o charakterze reintegracyjnym w 2019 r.

Rodzaj wspieranego podmiotu	Liczba JST		Średnia kwoty przekazanej przez JST (zł)		
	Starostwa powiatowe	Urzędy miast i gmin	Ogółem	W tym: prowadzonym przez jednostkę lub jednostkę jej podległą	W tym: prowadzonym przez inne podmioty
CIS	2	9	229 665,90	195 802,80	33 863,20
KIS	0	5	63 087,60	63 087,60	0,00
WTZ	21	9	737 761,70	123 234,00	614 527,80
ZAZ	0	5	2 907 557,80 ²³	1 966,50	2 905 591,30

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Podsumowanie:

- analiza obszarów zaleconych zadań przez samorządy w porównaniu do dominujących branż działalności PS w województwie wskazuje na rozbieżność w tym zakresie co w znaczny sposób może ograniczać ubieganie się PES o zamówienie publiczne,
- skala zastosowanych przez podkarpackie JST klauzul oraz aspektów społecznych w zamówieniach publicznych pozostaje w dalszym ciągu na niskim poziomie,
- w zakresie zleczanych zadań publicznych w ramach ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie podkarpackie JST zwracały uwagę na trudności w zakresie zaangażowania sektora non profit,
- mała liczba zastosowanych klauzul społecznych może być również spowodowana małą aktywnością PES/PS ubiegających się o zlecenia,
- podkarpackie JST są organizatorami podmiotów o charakterze reintegracyjnym oraz członkami spółdzielni socjalnych w łącznej liczbie 40 podmiotów,
- rekomenduje się podjęcie działań skierowanych do JST z zakresu analizy społeczno-gospodarczej swojego rejonu oraz określenia potrzeb tworzenia spółdzielni socjalnych lub PES o charakterze reintegracyjnym,

Otoczenie ekonomii społecznej

Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej

Podstawowym elementem wspierania ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorczości społecznej jest działalność Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) w danym województwie. Ich funkcjonowanie nie jest uregulowane ustawą, jednakże ich działalność regulowana jest poprzez *System akredytacji i standardów działania instytucji wsparcia ekonomii społecznej AKSES*. Posiadanie akredytacji przez OWES nie jest wymogiem prawnym, jednakże jest warunkiem pozyskiwania środków publicznych, w szczególności z Unii Europejskiej.

Standardy akredytacyjne zakładają wysoką jakość i efektywność wsparcia dla sektora ekonomii społecznej świadczonego w ramach OWES, które przekładają się na m.in. zatrudnieniowe trwałe efekty. Głównym celem budowy systemu akredytacji opartego na sprecyzowanych standardach działania jest rozwój ekonomii społecznej poprzez zapewnienie wysokiej jakości usług wspierających, świadczonych na rzecz podmiotów ekonomii społecznej, a także zapewnienie efektywności wydatkowania środków publicznych, w tym środków europejskich. Ośrodki Wsparcia Ekonomii

²³ Dane zawierają wszystkie samorządy (w tym województwa)

Społecznej posiadające akredytację ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, powinny świadczyć łącznie wszystkie rodzaje usług wsparcia ekonomii społecznej:

- animację lokalną zmierzającą do pobudzenia aktywności osób, grup i instytucji w przestrzeni publicznej, a także ożywienie społeczności lokalnej;
- inkubację podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych (PS) polegającą na podejmowaniu zespołu działań składających się na kompleksowy program wsparcia początkującego PES/PS, a także pomoc w tworzeniu miejsc pracy w istniejących PS;
- wsparcie biznesowe dla PES i PS polegające na świadczeniu szeroko rozumianych usług rozwojowych służących profesjonalizacji podejmowanych działań biznesowych;
- wsparcie w zakresie reintegracji polegające na świadczeniu usług służących wzmocnieniu PES/PS oraz ich liderów w procesie reintegracji społeczno-zawodowej pracowników.

Aktualnie w województwie podkarpackim akredytację AKSES posiada:

- Rzeszowski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Rzeszowską Agencję Rozwoju Regionalnego S.A. w Rzeszowie,
- Podkarpacki Regionalny Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Caritas Archidiecezji Przemyskiej (Lider) w partnerstwie z Podkarpacką Akademią Przedsiębiorczości Katarzyna Podraza,
- Podkarpacki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Podkarpacką Agencję Konsultingowo Doradczą Sp. z o. o. (Lider) w partnerstwie z Tarnobrzeską Agencją Rozwoju Regionalnego S.A. oraz Fundacją im. Hetmana Jana Tarnowskiego.

Wsparcie OWES w województwie podkarpackim udzielane jest w podziale na 4 subregiony:

- I. centralny: miasto Rzeszów, powiaty: rzeszowski ziemski, kolbuszowski, niżański, stalowowolski,
- II. wschodni: miasto Przemyśl, powiaty: przemyski ziemski, jarosławski, lubaczowski, przeworski, leżajski, łańcucki,
- III. zachodni: miasto Tarnobrzeg, powiaty: tarnobrzeczski ziemski, mielecki, dębicki, ropczycko – sędziszowski, strzyżowski,
- IV. południowy: miasto Krosno, powiaty: krośnieński ziemski, jasielski, brzozowski, sanocki, leski, bieszczadzki.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie funkcjonujący jako jednostka organizacyjna samorządu województwa realizuje zadania województwa w obszarze pomocy społecznej. W obszarze ekonomii społecznej ROPS koordynuje jej rozwój w regionie, zgodnie z art. 21 pkt 4a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.).

Do zadań koordynacyjnych ROPS, zgodnie z zapisami tej samej ustawy (art. 21a), należą:

- 1) rozwój infrastruktury usług aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 2) inspirowanie i promowanie nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 3) wspieranie rozwoju partnerskiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a podmiotami świadczącymi usługi aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 4) monitorowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości społecznej służącej zwiększeniu aktywności społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 5) zwiększanie kompetencji służb zajmujących się aktywizacją, integracją oraz reintegracją społeczną i zawodową osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Również zapisy KPRES wskazują ROPS jako jednostkę odpowiedzialną za koordynację działań związanych z ekonomią społeczną w województwie. Jednostka odpowiedzialna jest za koordynację działań władzy publicznej w zakresie realizacji regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej oraz merytoryczne określanie kierunków, preferencji i procedur wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych.

W ramach RPO WP 2014-2020 Działania 8.6 Koordynacja sektora ekonomii społecznej w regionie ROPS w Rzeszowie realizuje projekt pozakonkursowy, którego celem jest zwiększenie roli sektora ekonomii społecznej w województwie podkarpackim, wzmocnienie współpracy i kooperacji podmiotów ekonomii społecznej, wzrost widoczności podmiotów ekonomii społecznej jako dostawców produktów i usług oraz promocja sektora ekonomii społecznej wśród mieszkańców województwa podkarpackiego.

Projekt ma na celu realizację działań takich jak:

- tworzenie regionalnych sieci współpracy OWES działających w regionie, w tym w szczególności poprzez: organizowanie regionalnych spotkań sieciujących dla OWES umożliwiających wymianę informacji pomiędzy ośrodkami na temat podejmowanych działań, postępów i problemów w realizacji wsparcia, stosowanych rozwiązań i metodach pracy, agregowanie informacji na temat działalności OWES i wyników ich pracy na poziomie całego regionu oraz uspołnianie i synchronizowanie tych działań w regionie a także wspieranie działań OWES nakierowanych na jednostki samorządu terytorialnego;
- tworzenie regionalnych sieci podmiotów ekonomii społecznej (klastry, franczyzy) oraz włączanie podmiotów ekonomii społecznej w istniejące na poziomie regionalnym organizacje branżowe (sieci, klastry),
- tworzenie regionalnych sieci kooperacji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym (CIS, KIS, ZAZ, WTZ), mających umożliwić wzajemne uczenie się i wymianę informacji oraz wsparcie tych podmiotów w osiąganiu standardów usług,
- inicjowanie współpracy różnych podmiotów, które mogą działać na rzecz aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i wzrostu ich zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej, w tym przede wszystkim inicjowanie współpracy pomiędzy jednostkami systemu pomocy społecznej, PES o charakterze reintegracyjnym i OWES. Działanie obejmuje również budowanie współpracy ww. podmiotów ze szkołami, uczelniami wyższymi, instytucjami rynku pracy i sferą biznesu, m.in. w celu zapewnienia ciągłości procesu reintegracyjnego, zwiększenia liczby staży i praktyk w podmiotach ekonomii społecznej czy też w typowych przedsiębiorstwach budowanie powiązań pomiędzy nauką, biznesem i ekonomią społeczną na poziomie regionalnym (spotkania, warsztaty, doradztwo, wymiana informacji) w celu nawiązania stałej współpracy,
- organizacja przedsięwzięć służących zwiększaniu widoczności podmiotów ekonomii społecznej jako dostawców produktów i usług oraz wspieranie sprzedaży produktów i usług świadczonych przez podmioty ekonomii społecznej na poziomie regionalnym (np. targi ekonomii społecznej, sprzedaż produktów i usług podmiotów ekonomii społecznej za pomocą jednego regionalnego portalu),
- współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i innymi podmiotami lokalnymi, w szczególności podmiotami ekonomii społecznej, w zakresie tworzenia lokalnych planów rozwoju ekonomii społecznej (spotkania, wymiana informacji, dobre praktyki, doradztwo), stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych, zlecania zadań podmiotom ekonomii społecznej,
- wspieranie realizacji przez podmioty ekonomii społecznej usług użyteczności publicznej i współpraca z OWES w tym zakresie,
- zapewnienie funkcjonowania regionalnego komitetu do spraw ekonomii społecznej.

Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej

Działając zgodnie z zapisami Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej przyjętego Uchwałą Zarząd Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr 149/3122/16 z dnia 23 lutego 2016 roku powołał na pierwszą kadencję Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, złożony z przedstawicieli samorządu województwa, samorządów lokalnych, a także przedstawicieli sektora ekonomii społecznej, nauki oraz mediów. Skład PKRES był rozszerzany oraz zmieniany Uchwałami Zarządu Województwa Podkarpackiego w 2016 oraz w 2018 r.

Do głównych celów PKRES należy:

- wyznaczanie wizji i kierunków rozwoju ekonomii społecznej w województwie,

- opiniowanie i rekomendowanie propozycji strategicznych, programowych, legislacyjnych i finansowych mających związek z ekonomią społeczną (w tym dokonywanie przeglądów stanu realizacji zapisów oraz wydawanie opinii o koniecznych modyfikacjach ww. dokumentów w odniesieniu do ekonomii społecznej),
- opracowywanie, monitorowanie realizacji oraz aktualizacja wojewódzkiego programu ekonomii społecznej,
- współpraca w zakresie organizacji i wdrażania przedsięwzięć zaplanowanych w ramach wojewódzkiego programu ekonomii społecznej,
- identyfikacja barier w rozwoju ekonomii społecznej w województwie oraz formułowanie rekomendacji w zakresie ich likwidacji lub ograniczenia,
- lobbowanie na rzecz korzystnych rozwiązań prawnych na rzecz sektora ekonomii społecznej,
- wypracowywanie nowych, innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju ekonomii społecznej w województwie.

W roku 2020 Zarząd Województwa Podkarpackiego uchwałą nr 156/3418/20 z dnia 19 maja 2020 r. powołał Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej na drugą, 4-letnią kadencję, która trwać będzie do 2024 r.

Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego – Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie

Na mocy art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1307 z późn. zm.), za prawidłową realizację programu operacyjnego odpowiada instytucja zarządzająca, którą w przypadku Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020 (RPO WP 2014–2020) jest Zarząd Województwa Podkarpackiego. Realizacja RPO WP 2014–2020 jest jednym z zadań wynikających z art. 14 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, a także odzwierciedla cele i priorytety Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020. RPO WP 2014–2020 jest dokumentem określającym obszary oraz szczegółowe działania, jakie organy Samorządu Województwa podejmują lub mają zamiar podjąć w celu wzmocnienia i efektywnego wykorzystania gospodarczych i społecznych potencjałów regionu dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju województwa przy zastosowaniu środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Formułuje on ramy interwencji dla prowadzenia działań wpisujących się w trzy priorytety określone w Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020.

W ramach systemu instytucjonalnego RPO WP 2014–2020 funkcjonują następujące instytucje:

- Instytucja Zarządzająca RPO WP 2014–2020 (IZ RPO WP) jednocześnie pełniąc funkcję Instytucji Certyfikującej – Zarząd Województwa Podkarpackiego,
- Instytucja Pośrednicząca – Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie (IP WUP) – wdrażanie Osi Priorytetowych (OP) VII–IX,
- Instytucja Pośrednicząca – Stowarzyszenie Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego (IP ZIT) – realizacja projektów w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT)

Instytucja Zarządzająca RPO WP 2014–2020 realizuje swoje zadania poprzez:

- Departament Zarządzania Regionalnym Programem Operacyjnym – koordynacja RPO WP 2014–2020, wdrażanie OP X,
- Departament Wspierania Przedsiębiorczości – wdrażanie OP I,
- Departament Wdrażania Projektów Infrastrukturalnych Regionalnego Programu Operacyjnego – wdrażanie OP II–VI,
- Departament Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej – prowadzenie działań o charakterze edukacyjnym i informacyjno-promocyjnym dotyczącym RPO WP 2014–2020,
- Biuro Certyfikacji wydatków RPO WP 2014–2020 – pełniące funkcję Instytucji Certyfikującej,
- Departament Organizacyjno-Prawny – funkcja wspomagająca wdrażanie OP X, obsługa Lokalnego Systemu Informatycznego (LSI),
- Departament Budżetu i Finansów – obsługa finansowa RPO WP 2014–2020 w zakresie środków krajowych,

- Departament Kontroli – kontrola finansowa beneficjentów RPO WP 2014–2020, kontrola beneficjentów OP X,
- Koordynator ds. środowiska w ramach IZ RPO WP 2014–2020 – wsparcie merytoryczne w zakresie aspektów ochrony środowiska.

Jednocześnie przy Instytucji Zarządzającej funkcjonuje, powołany uchwałą nr 372/7797/17 Zarządu Województwa Podkarpackiego z dnia 28 listopada 2017 r., Rzecznik Funduszy Europejskich dla Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, umieszczony w Kancelarii Zarządu. Do zadań Rzecznika należy przede wszystkim przyjmowanie zgłoszeń dotyczących utrudnień i propozycji usprawnień w zakresie realizacji RPO WP 2014–2020 oraz formułowanie propozycji usprawnień dla IZ.

W zakresie systemu realizacji opracowane zostały następujące dokumenty warunkujące właściwe wdrażanie Programu:

- Instrukcja Wykonawcza Instytucji Zarządzającej Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020,
- Opis Funkcji i Procedur obowiązujących w Instytucji Zarządzającej oraz Instytucji Certyfikującej Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020,
- Instrukcja Wykonawcza Instytucji Pośredniczącej Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie w realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020,
- Instrukcja Wykonawcza Instytucji Pośredniczącej z zakresu realizacji instrumentu Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020,
- Instrukcja realizacji projektów w osi priorytetowej X Pomoc techniczna Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020.

W okresie przygotowywania niniejszej Diagnozy trwały prace przygotowawcze nad kształtem regionalnego programu dla Regionu w Perspektywie Finansowej UE na lata 2021-2027 – *Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027*. Program ten będzie programem dwufunduszowym, współfinansowanym z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego+ (EFS+) obejmującym następujące osie priorytetowe (OP):

- OP I. *Konkurencyjna i cyfrowa gospodarka* (EFRR),
- OP II. *Energia i środowisko* (EFRR),
- OP III. *Mobilność i łączność* (EFRR),
- OP IV. *Infrastruktura bliżej ludzi* (EFRR),
- OP V. *Rozwój zrównoważony terytorialnie* (EFRR),
- OP VI. *Kapitał ludzki gotowy do zmian* (EFS+).

W ramach Programu dla celów związanych z ekonomią społeczną najważniejsze będą inwestycje w kapitał ludzki, które będą finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego +, który ma być bardziej jednolity i służyć zwiększaniu spójności społecznej i gospodarczej. Fundusz ma odpowiadać zarówno na wyzwania rynku pracy, jak i wyzwania społeczne, a także stymulować zrównoważony rozwój gospodarczy poprzez inwestowanie w kapitał ludzki.

Instytucja Pośrednicząca Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego – Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie

Na podstawie Porozumienia w sprawie realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 zawartego w dniu 18 czerwca 2015 r., Instytucja Zarządzająca - Zarząd Województwa Podkarpackiego powierzyła Instytucji Pośredniczącej - Wojewódzkiemu Urzędowi Pracy w Rzeszowie realizację osi priorytetowych RPO WP na lata 2014-2020: VII – Regionalny rynek pracy, VIII – Integracja społeczna, IX – Jakość edukacji i kompetencji w regionie. Do zadań Instytucji Pośredniczącej należy m.in.: wybór projektów do dofinansowania; podpisywanie umów o dofinansowanie projektu oraz monitorowanie postępów realizacji programu i weryfikacja osiągniętych celów w zakresie EFS; zlecanie płatności na rzecz beneficjentów i weryfikacja poprawności ponoszonych przez nich wydatków oraz działalność informacyjno – promocyjna.

Osie finansowane z EFS w ramach RPO WP 2014-2020:

Oś priorytetowa VII. Regionalny rynek pracy - promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wspierania mobilności pracowników.

Na poziomie regionalnym zakłada się:

- realizację wsparcia w zakresie usług skierowanych do osób bezrobotnych, poszukujących pracy i nieaktywnych zawodowo w celu zwiększenia ich szans na znalezienie zatrudnienia,
- realizację wsparcia w zakresie usług ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości głównie poprzez udzielanie pożyczek i dotacji,
- działania skierowane do osób doświadczających nierówności na rynku pracy poprzez wsparcie opieki nad osobami zależnymi oraz dostosowanie trybu pracy do aktualnej sytuacji życiowej,
- wsparcie usług adresowanych do przedsiębiorstw z sektora MŚP i ich pracowników,
- wsparcie usług świadczonych indywidualnym osobom ukierunkowanym na wydłużenie wieku aktywności zawodowej.

Oś priorytetowa VIII. Integracja społeczna - promowanie włączenia społecznego, walki z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.

Na poziomie regionalnym zakłada się:

- realizację działań skierowanych do indywidualnych osób mających na celu ich aktywizację społeczno-zawodową,
- realizację działań skierowanych do indywidualnych osób lub podmiotów/jednostek mających na celu zwiększenie dostępności i jakości usług,
- wsparcie usług na rzecz podmiotów ekonomii społecznej.

Główne wsparcie ekonomii społecznej odbywa się poprzez konkursy ogłaszane w ramach Osi priorytetowej VIII. Integracja społeczna - promowanie włączenia społecznego, walki z ubóstwem i wszelką dyskryminacją, której celami szczegółowymi są:

- Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poprzez poprawę ich zdolności do zatrudnienia,
- Zwiększenie dostępności usług społecznych w szczególności usług środowiskowych, opiekuńczych oraz usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej dla osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym,
- Zwiększenie dostępności usług zdrowotnych,
- Wzmocnienie roli podmiotów ekonomii społecznej w aktywizacji osób w niekorzystnej sytuacji oraz w dostarczaniu usług użyteczności społecznej w regionie.

Wsparcie sektora ekonomii społecznej odbywa się głównie poprzez dofinansowanie projektów w ramach:

- Działanie 8.1 Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (29 753 486 EUR),
- Działanie 8.5 Wspieranie rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie (38 333 263 EUR),
- Działanie 8.6 Koordynacja sektora ekonomii społecznej w regionie – projekt pozakonkursowy ROPS (1 071 000 EUR),

Łącznie w ramach Osi Priorytetowej VIII. Integracja Społeczna w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego 2014-2020 alokacja środków wynosi 165 385 909 EUR.

Jednostki samorządu terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego to podmioty, które są odpowiedzialne za kreowanie polityki lokalnej, również w zakresie wspierania rozwoju ES. JST może wspierać sektor ES pośrednio (przyjazne otoczenie) oraz bezpośrednio m.in. poprzez prowadzenie polityki zamówień społecznie odpowiedzialnych (klausule społeczne), wspieranie finansowe i pozafinansowe PES oraz zaangażowanie w tworzenie PES na poziomie lokalnym (np. spółdzielnie socjalne osób prawnych).

Instytucje pomocy i integracji społecznej

Instytucje Pomocy i Integracji Społecznej stanowią jednostki, które są odpowiedzialne za realizację polityki aktywnej integracji. Instytucje Pomocy i Integracji Społecznej takie jak np.: powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej czy organizacje pozarządowe

mogą wspierać rozwój ES poprzez współpracę z innymi instytucjami, w tym szczególnie OWES-ami. Wsparcie takie polegać może na przygotowywaniu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do założenia, przystąpienia lub/i zatrudnienia w PES przy wykorzystaniu narzędzi aktywnej integracji (np. wsparcia psychologicznego, kontraktu socjalnego).

Instytucje rynku pracy

Powiatowe Urzędy Pracy w województwie podkarpackim - to podmioty, które są odpowiedzialne za realizację polityki rynku pracy. Mogą one wspierać rozwój ekonomii społecznej poprzez współpracę z innymi instytucjami, w tym szczególnie OWES-ami. Wsparcie takie polegać może np. na wykorzystaniu narzędzi aktywnej polityki rynku pracy w stosunku do osób bezrobotnych przygotowujących się do założenia, przystąpienia lub/i zatrudnienia w PES, refundacji kosztów wyposażenia i doposażenia stanowiska pracy, refundacji kosztów wynagrodzeń osób skierowanych do pracy w spółdzielni socjalnej. Zgodnie z danymi zawartymi w *Analizie sytuacji na rynku pracy w województwie podkarpackim w 2019 roku*²⁴, dostępnej na stronie internetowej WUP w Rzeszowie, podkarpackie PUP przekazały na wsparcie spółdzielni socjalnych następujące środki:

- dofinansowanie podejmowania działalności gospodarczej w tym w ramach spółdzielni socjalnej: 0,00 zł,
- refundacja kosztów wyposażenia i doposażenia stanowiska pracy w tym w ramach spółdzielni socjalnej: 0,00 zł,
- wynagrodzenia i koszty osobowe członków spółdzielni socjalnych: 37 800,00 zł (liczba osób: 10),
- koszty wynagrodzeń osób skierowanych do spółdzielni socjalnej: 25 900,00 zł (liczba osób: 2),
- koszty utworzenia miejsca pracy dla osób skierowanych do spółdzielni socjalnej: 0,00 zł.

Podsumowanie:

- główne role w zakresie wsparcia sektora ekonomii społecznej spełniają: OWES, ROPS w Rzeszowie, PKRES, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, WUP w Rzeszowie,
- funkcjonowanie OWES jest mocno powiązane z zapisami projektów współfinansowanych ze środków UE, jak również z procedurami i wymogami obowiązującymi dla Europejskiego Funduszu Społecznego,
- w województwie podkarpackim funkcjonują 4 subregiony wsparcia OWES: centralny, wschodni, zachodni, południowy,
- wsparcie rozwoju sektora ekonomii społecznej w zdecydowanej większości opiera się na realizacji projektów w ramach środków pochodzących z RPO WP 2014-2020,
- rekomenduje się wprowadzenie działań mających na celu wzmożenie współpracy PES oraz PUP, których efektem będzie większe wykorzystanie instrumentów pozostających w dyspozycji PUP,
- w celu zapewnienia wysokiej jakości wsparcia sektora ekonomii społecznej na odpowiednio wysokim poziomie musi być współpraca pomiędzy kluczowymi podmiotami otoczenia ekonomii społecznej.

Wnioski z diagnozy

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej na potrzeby Podkarpackiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej została przygotowana w oparciu o następujące obszary problemowe:

1. sytuacja społeczno-gospodarcza i potrzeby mieszkańców województwa podkarpackiego, która stanowi tło dla pozostałych obszarów,
2. ekonomia solidarna w ujęciu podmiotów o charakterze reintegracyjnym,
3. przedsiębiorczość społeczna,
4. współpraca samorządów terytorialnych z sektorem ekonomii społecznej,

²⁴https://wuprzeszow.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analizy/sytuacja-na-rynkuprac/?p_p_id=101_INSTANCE_VK3mXAcZNwl3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column1&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3&p_r_p_564233524_resetCur=true&_101_INSTANCE_VK3mXAcZNwl3_navCategoryId=10404062, 19.05.2021 r.,

5. otoczenie ekonomii społecznej,
6. wpływ pandemii choroby COVID-19 na sytuację podmiotów ekonomii społecznej.

Opracowana diagnoza przede wszystkim opierała się na danych pozyskanych bezpośrednio od samych Podmiotów Ekonomii Społecznej (PES) oraz Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES). W zakresie poszczególnych typów PES o charakterze reintegracyjnym w ramach funkcjonujących sieci kooperacji w województwie zostały przygotowane materiały dotyczące problemów, potrzeb oraz wyzwań, łącznie z rekomendacjami w zakresie ich rozwoju oraz wsparcia. W zakresie analizy kondycji finansowej przedsiębiorstw społecznych podstawę stanowiły dane pozyskane przez OWES od podkarpackich Przedsiębiorstw Społecznych (PS). Dodatkowo, do analiz w ramach diagnozy zostały wykorzystane między innymi dane zastane z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego (PUW) w Rzeszowie, Wojewódzkiego Urzędu Pracy (WUP) w Rzeszowie, oraz dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej (ROPS) w Rzeszowie.

Sytuacja społeczno-gospodarcza i potrzeby mieszkańców województwa podkarpackiego

- Przeprowadzona analiza związana z sytuacją społeczno-gospodarczą województwa podkarpackiego wskazuje na konieczność zwrócenia uwagi na zmiany jakie dokonują się w strukturze ludności. Dane dotyczące relacji osób w wieku nieprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym wskazują na wzrost odsetka osób w wieku nieprodukcyjnym, co w długim okresie może negatywnie wpływać na strukturę demograficzną województwa, prowadzi to do tzw. depopulacji. Pod względem rozmieszczenia, zjawisko to widoczne jest szczególnie w pobliżu aglomeracji miejskich. Wyjątek na tle Podkarpacia w tym względzie stanowi powiat m. Rzeszów.
- Starzenie się społeczeństwa generuje ciągłą potrzebę intensyfikowania działań w obszarze pomocy dla osób starszych. Bardzo istotne jest tworzenie sieci wsparcia dla seniorów, aby jak najdłużej mogli pozostawać w swoim środowisku zamieszkania. Ponadto, zmiany demograficzne powodują, że w każdym roku obserwuje się systematyczny wzrost liczby mieszkańców domów pomocy społecznej – są to zarówno osoby samotne, jak i osoby posiadające dzieci (najczęściej dzieci te mieszkają poza granicami kraju).
- W związku z zachodzącymi zmianami pojawiają się wyzwania związane z rozwojem sektora usług społecznych, których celem będzie pomoc w szczególności w zachowaniu sprawności fizycznej oraz psychicznej i intelektualnej osób starszych, jak również w zakresie usług opiekuńczych i wspomagających osoby o ograniczonej samodzielności. Planowanie rozwoju usług społecznych i wykorzystywanie potencjału PES w tym zakresie jest ważne w kontekście działań podejmowanych w kierunku deinstytucjonalizacji usług społecznych oraz wymogów w zakresie interwencji w ramach środków Unii Europejskiej (UE) w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
- **Ważnym elementem tych usług powinny stać się podmioty ekonomii społecznej; w związku z tym należy skierować działania w zakresie wzmacniania lub możliwości przebranżowienia się istniejących, lub tworzenia nowych PES świadczących usługi społeczne.** Należy zwrócić uwagę, że przebranżowienie jest procesem długotrwałym i kosztownym co nie jest możliwe bez dodatkowych środków, których jak wynika z analizy PS nie posiadają. Ponadto w wielu przypadkach PS nie posiadają odpowiedniej kadry, której kwalifikacje byłyby zgodne z nową formą działalności. W związku z powyższym przebranżowienie bez dodatkowych środków dla PS nie będzie w wielu przypadkach możliwe.
- Wskaźniki dotyczące osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (m.in. długotrwale bezrobotni, bezrobotni do 30 i po 50 rokiem życia, nieaktywni zawodowo, osoby niepełnosprawne, bezdomne) wskazują na potrzebę dalszego rozwoju PES o charakterze reintegracyjnym oraz zwiększenia ich udziału w aktywizacji społecznej i zawodowej tychże osób.
- Pomimo stosunkowo niewielkiego bezrobocia rejestrowego w regionie, to współczynnik aktywności zawodowej wynosi niewiele ponad połowę. Na każde 100 osób, które ukończyły 15 lat, 54 osoby były aktywne zawodowo, czyli miały pracę lub jej poszukiwały, co plasuje Podkarpacie na przedostatnim miejscu wśród województw w kraju. Ponadto wysokie wskaźniki zanotowano również przy osobach biernych zawodowo, które są powyżej średnich krajowych.

Podkarpacie notuje przy tym wysokie wskaźniki w zakresie gospodarstw domowych o wydatkach poniżej minimum egzystencji - 5,3% (4,2% dla Polski), osób znajdujących się na relatywnej granicy ubóstwa - 18,6% (13,0% dla Polski), a także osób znajdujących się na tzw. „ustawowej” granicy ubóstwa, których udział w gospodarstwach domowych wyniósł w roku 2019 około 12,9% (9,0% dla Polski)²⁵. PES mające w swoich celach działania reintegracyjne realizują ważną funkcję aktywizacyjną, katalog osób mogących przechodzić proces reintegracyjny jest bardzo szeroki i różny ze względu na formę danego PES. W związku z tym, zarówno PES jak również OWES, jako podmiot wspierający rozwój ekonomii społecznej w regionie, powinny być odpowiednio przygotowane merytorycznie oraz organizacyjnie do wypełniania swojej roli w procesie aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (lub wykluczonych).

- Należy zwrócić uwagę na rozmieszczenie przestrzenne poszczególnych problemów społecznych w województwie oraz dostosować wsparcie w ramach wojewódzkich programów do obszarów o największym zapotrzebowaniu, np. skierować działania na miasta tracące swoje funkcje społeczno-gospodarcze czy na regiony najbardziej zagrożone depopulacją.

Ekonomia solidarna w ujęciu podmiotów o charakterze reintegracyjnym

Zakłady aktywności zawodowej

Liczba osób niepełnosprawnych zatrudnionych w Zakładach Aktywności Zawodowej (ZAZ) stale rośnie, w latach 2018-2020 nastąpił wzrost o 106 osób z niepełnosprawnościami, natomiast zestawiając stan zatrudnienia OzN na koniec 2020 i 2015 r., to zatrudnienie w ZAZ OzN wzrosło o 628 osób (koniec 2015 r. – 461, koniec 2020 r. – 1089). Środki zewnętrzne na działalność ZAZ w 2020 roku (środki PFRON, środki Samorządu Województwa Podkarpackiego) stanowiły 41,01% ogółu kosztów działalności ZAZ, znaczna część pozostałej kwoty została wypracowana w ramach działalności gospodarczej. Kwota dofinansowania działalności ZAZ w przeliczeniu na 1 ON wyniosła w 2020 r. 18 102,26 zł (w 2015 kwota wyniosła 17 056,23 zł).

Liczba ZAZ w województwie jest stała (w latach 2017-2020 powstał tylko 1 ZAZ w Budach Głogowskich) – w 14 powiatach nie funkcjonuje żaden z ZAZ.

Zwiększenie zatrudnienia pracowników z niepełnosprawnością – tworzenie nowych ZAZ-ów

Większość przedstawicieli ZAZ-ów, jako główną barierę w rozwoju ZAZ-ów określiło brak możliwości zwiększenia zatrudnienia, którego przyczyną są m.in. ograniczenia w zakresie możliwości rozbudowy/przebudowy infrastruktury ZAZ. Powoduje to znaczne utrudnienia w funkcjonowaniu nie tylko ZAZ, ale także innych podmiotów zajmujących się osobami z niepełnosprawnością.

Tworzenie nowych ZAZ-ów powinno być skupione na rejonach, gdzie brak jest tego typu placówek. W szczególności:

- rejon Bieszczad (powiaty: sanocki, leski, bieszczadzki),
- rejon obejmujący powiaty stalowowolski, tarnobrzeski oraz miasto Tarnobrzeg,
- rejon powiatu przemyskiego oraz miasta Przemyśl.

W pozostałych rejonach, gdzie już funkcjonują ZAZ-y, należy skupiać się na wzmacnianiu potencjału już istniejących placówek.

Wsparcie finansowe na utrzymanie nowoutworzonych miejsc pracy w ZAZ

Samorząd Województwa przeznaczając środki finansowe (np. projektów współfinansowanych z RPO czy z projektów z innych źródeł) na wzmocnienie podmiotów ekonomii społecznej dofinansowuje utworzenie nowych miejsc pracy w ZAZ. Bez możliwości późniejszego objęcia finansowaniem ze środków Samorządu Województwa znaczna część nowoutworzonych miejsc pracy nie będzie utrzymana po zakończonych projektach. Strata tylu miejsc pracy odbije się w negatywny sposób na dalszym funkcjonowaniu nie tylko ZAZ-ów, ale także negatywnie wpłynie na rozwój całej ekonomii społecznej w naszym województwie.

²⁵ Dane za 2019

Wsparcie finansowe na inwestycje dla istniejących PES w celu wzmacniania ich potencjału organizacyjnego

W ramach dostępnych środków finansowych będących w dyspozycji Samorządu Województwa, brakuje możliwości skorzystania przez Organizatorów ZAZ ze środków na konieczne inwestycje w poprawę warunków lokalowych ZAZ. Większość z ZAZ-ów mieści się w małych, ciasnych pomieszczeniach, w których z trudem są zapewnione odpowiednie warunki pracy i rehabilitacji dla pracowników z niepełnosprawnością. Umożliwienie aplikowania o środki finansowe pozwoliłoby Organizatorom na przeprowadzenie koniecznych inwestycji na poprawę warunków lokalowych dla ZAZ. Poprawa infrastruktury połączona z możliwością tworzenia nowych miejsc pracy ułatwi dalszy rozwój i funkcjonowanie Zakładów Aktywności Zawodowej w województwie podkarpackim.

Wzmocnienie pozycji ZAZ jako wykonawcy zleceń dla Jednostek Samorządu Terytorialnego – szersze stosowanie klauzul społecznych na usługi świadczone przez ZAZ-y

Obecnie Jednostki Samorządu Terytorialnego niechętnie stosują klauzule społeczne w udzielaniu zamówień na usługi i produkty podmiotów ekonomii społecznej, obawiając się zarzutów jednostek kontrolujących o próbę ominięcia PZP. Dodatkową przeszkodą jest często brak wiedzy i dostępu do informacji o usługach świadczonych przez ZAZ-y, z których mogą korzystać JST. Szersze rozpropagowanie klauzul społecznych wśród JST umożliwiłoby łatwiejsze pozyskiwanie zleceń przez ZAZ, a co za tym idzie, lepsze funkcjonowanie ZAZ-ów na lokalnych rynkach.

Większe zacieśnienie współpracy Warsztatów Terapii Zajęciowej, Zakładów Aktywności Zawodowej i Środowiskowych Domów Samopomocy

ZAZ-y jako podmioty zatrudniające pracowników z niepełnosprawnością powinny stać się dla uczestników WTZ oraz ŚDS miejscem zarówno praktyk zawodowych, jak również przyszłym miejscem pracy. Ścisłejsze nawiązanie współpracy pomiędzy ZAZ a WTZ i ŚDS na lokalnym rynku umożliwi dostosowanie programów rehabilitacji uczestników ŚDS i WTZ do wymogów miejsc pracy w ZAZ, co znacznie przyspieszy rehabilitację zawodową i społeczną uczestników WTZ i ŚDS, a z drugiej strony ułatwi pozyskiwanie przez ZAZ-y pracowników posiadających już umiejętności wymagane przez nich w miejscu pracy.

Warsztaty terapii zajęciowej

Liczba podkarpackich WTZ jest stała - od 2016 r. funkcjonuje ich 37 (w latach 2016-2021 nie powstał żaden WTZ). Również liczba uczestników jest porównywalna – 1780 osób w 2016 roku, 1802 osoby w 2020 r., (w 2014 roku zgodnie z danymi PPRES 2016-2020 liczba uczestników wyniosła 1660). Podkarpackie WTZ są zróżnicowane względem ich jednostki prowadzącej: 85 WTZ prowadzonych jest przez parafie oraz organizacje kościelne, 7 WTZ jest prowadzonych przez JST, pozostałe 22 są prowadzone przez organizacje pozarządowe.

Zmiany w zakresie prowadzonej rehabilitacji zawodowej

W działalności podkarpackich WTZ ważne jest wypracowanie jednolitej strategii działań wszystkich WTZ (bez względu na typ jednostki prowadzącej), w zakresie prowadzonej rehabilitacji społecznej i zawodowej, jako nierozłącznych ogniw stwarzających osobie niepełnosprawnej szansę na zatrudnienie. Jednym z elementów tej strategii powinno być nawiązywanie bliższej współpracy z innymi PES oraz podmiotami świadczącymi usługi reintegracji lub rehabilitacji społecznej i zawodowej, np. ŚDS, szkoły specjalne, spółdzielnie socjalne. Efektem prowadzonych działań powinno być przygotowanie uczestnika WTZ do podjęcia pracy, najczęściej w ZAZ, które powinny stanowić kolejny etap w ścieżce reintegracji osoby z niepełnosprawnością.

Liczba wolnych i nowo powstałych miejsc w Zakładach Aktywności Zawodowej jest zbyt mała i wysoce niewystarczająca w stosunku do potrzeb Warsztatów Terapii Zajęciowej. Do Warsztatów Terapii Zajęciowej uczęszczają przede wszystkim osoby, których dysfunkcje organizmu ograniczają, a wręcz uniemożliwiają zatrudnienie i utrzymanie się na otwartym rynku pracy. Praca w Zakładach Aktywności Zawodowej jest szansą na ich zatrudnienie, w związku z czym należy podejmować działania ukierunkowane na stworzenie możliwości rozwoju ZAZ oraz tworzenia w nich nowych miejsc pracy dla OzN.

Wizerunek Warsztatów Terapii Zajęciowej

Niezbędna jest zmiana wizerunku Warsztatów Terapii Zajęciowej w świadomości społecznej. Społeczeństwo nie wie, kto uczestniczy w zajęciach terapeutycznych, jakiego rodzaju jest to placówka, czym się zajmuje i jakie są jej cele statutowe. Działalność Warsztatów Terapii Zajęciowej utożsamiana bywa ze Środowiskowymi Domami Samopomocy, tymczasem jest to zupełnie inna placówka, działająca w sferze rehabilitacji społecznej i zawodowej pozwalająca osobie z niepełnosprawnością na samodzielność w tym pracę zawodową.

Doskonalenie zawodowe kadry Warsztatów Terapii Zajęciowej

Należy zwrócić uwagę na fakt, że nie wszystkie placówki znajdują się w jednakowo rozwiniętych regionach co sprawia, że dostęp do nowych form technologii i zasięg ich oddziaływania nie będzie jednakowy. Może to być przeszkodą w jednakowym tempie rozwoju i dostosowywaniu się do nowych wymagań w związku z czym należy ujednolicić możliwość korzystania i wdrażania tych form działania.

Ujednolicenie dokumentacji

Ujednolicenie dokumentacji zmniejszyłoby liczbę dokumentów i być może niepotrzebnie opracowywanych zbędnych arkuszy. Rozwiązaniem byłoby opracowanie darmowego programu (generatora) z ogólnie dostępną bazą danych dla upoważnionych podmiotów. Umożliwiłoby to transfer baz danych, wykonywanie kwerend i opracowanie bieżącej statystyki.

Centra/Kluby Integracji Społecznej

Zróżnicowana forma organizacyjna CIS - 8 CIS powołanych jest przez samorząd (3 samorządy powiatowe oraz 5 samorządów gminnych/miejskich), natomiast ich forma organizacyjna to 4 samorządowe zakłady budżetowe oraz 4 samorządowe jednostki budżetowe, ponad połowa podkarpackich CIS, tj. 9 prowadzona jest przez organizacje kościelne lub organizacje pozarządowe. CIS funkcjonujące w formie zakładów budżetowych muszą wypracować część założonego budżetu w ramach swojej działalności usługowej, natomiast CIS funkcjonujące jako samorządowe jednostki budżetowe zwracają uwagę, że ich budżety w związku ze zmniejszającymi się budżetami JST są mocno ograniczane. W latach 2017-2020 nastąpił wzrost liczby CIS o 7 CIS oraz o 4 KIS, z których jeden zakończył działalność w 2020 r. W latach 2018-2019 liczba osób uczestników CIS była taka sama - po 930 osób (dla porównania w 2014 r. w 11 CIS łączna liczba uczestników wyniosła 551 osób) natomiast liczba osób, które pozytywnie zakończyły uczestnictwo w CIS usamodzielnionych ekonomicznie wyniosła 43,7% w 2018 r. oraz 43,6% w 2019 r. (odpowiednio 166 oraz 181 osób).

W 2020 roku nastąpił spadek zarówno liczby osób uczestniczących w zajęciach CIS, jak również liczby osób usamodzielnionych ekonomicznie – możliwe, że na taki stan rzeczy wpłynęła pandemia Covid-19. Liczba osób uczestniczących w zajęciach w 2020 r. stanowiła 81,5% osób z 2019 (758 w 2020, 930 w 2019 r.) natomiast liczba osób, które pozytywnie zakończyły uczestnictwo w CIS usamodzielnionych ekonomicznie w 2020 r. wyniosła 38,1% osób z 2019 r. (2020 - 69, 2019 -181).

W latach 2018-2020 liczba uczestników, którzy ukończyli zajęcia w KIS zmalała z 254 osób w 2018 do 144 w 2020 r. (dla porównania w 2014 r. 257 osób), podobnie jak osób, które uzyskały status Absolwenta KIS z 155 w 2018 r. do 93 w 2020 r. (2014-86 osób). Liczba osób, które po zakończeniu zajęć w KIS podjęły zatrudnienie, rozpoczęły działalność gospodarczą lub zostały skierowane na staż lub do prac społecznie użytecznych/robót publicznych wynosiła kolejno: 2018 – 88 (34,6%), 2019 – 134 (70,9%), 2020 – 93 (64,6 %).

Zmiana finansowania podmiotów zatrudnienia socjalnego

Funkcjonowanie podmiotów zatrudnienia socjalnego jest bardzo zróżnicowane. Zasadniczą determinantą różnych poziomów funkcjonowania tych podmiotów, wachlarza oferowanych przez nie usług, jakości tychże usług, dostępności różnych specjalistów jako kadry – jest sytuacja finansowa. W obecnym stanie prawnym podmioty zatrudnienia socjalnego, pomimo prowadzenia procesu reintegracyjnego, nie są traktowane ani przez system, ani przez podmioty tworzące, jako jednostki szkolące czy edukacyjne dla swoich uczestników i nie otrzymują wsparcia finansowego w tym obszarze. Budżety podmiotów niejednokrotnie uzależnione są od możliwości samorządów (jednostki budżetowe), od ich własnych możliwości generowania przychodu (samorządowe zakłady budżetowe), czy od sytuacji finansowej organizacji pozarządowej, która jest twórcą danego podmiotu. Bez względu

na formę podmiotu – są to budżety minimalne, zapewniające tylko podstawowe możliwości funkcjonowania. Wiele podmiotów, nie posiada środków zewnętrznych, projektowych czy dotacyjnych, a swoją działalność opiera na wypracowanych przychodach, które niejednokrotnie są niewystarczające do prowadzenia podmiotu.

Doskonalenie zawodowe kadr CIS i KIS

W PZS można zaobserwować słabość kadr (personelu) – braki w przygotowaniu merytorycznym, brak znajomości i wykorzystania innowacyjnych metod wsparcia, niski poziom motywacji do pracy i brak bodźców w tym zakresie oraz dużą rotacyjność.

Rozwój współpracy pomiędzy JST a CIS/KIS

W funkcjonowaniu PZS uwidacznia się niedostateczna współpraca z władzami lokalnymi, brak stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych (brak wiedzy o wykorzystaniu tej możliwości świadczy o faktycznym ograniczonym zainteresowaniu samorządów współpracą i wsparciem PES), a także brak ogólnego poparcia samorządowców dla PZS, ponieważ nie jest to zadanie obligatoryjne samorządu, a więc w sytuacji kryzysu gospodarczego jednostki te są najbardziej zagrożone likwidacją z powodu oszczędności budżetowych (zostało to uwidocznione w trakcie pandemii Covid-19).

Promocja podmiotów zatrudnienia socjalnego

Należy zadbać by promocja ekonomii społecznej docierała do decydentów (prezydentów, burmistrzów, wójtów oraz radnych) gdyż w chwili obecnej nie dociera ona w sposób wystarczający. Jest to dla większości z nich nadal niezrozumiany obszar, kojarzący się głównie z pomocą społeczną. Ponadto, należy prowadzić aktywną promocję podmiotów reintegracyjnych w kierunku reintegracji społecznej, a nie tylko zawodowej, podkreślając kluczowy element jakim jest długotrwałe wsparcie i animacja oraz integracja, przeciwdziałające faktycznemu wykluczeniu społecznemu.

Wnioski ogólne

- W województwie podkarpackim występuje duże zróżnicowanie w rozmieszczeniu PES o charakterze reintegracyjnym:
 - 14 powiatów nie posiada na swoim terenie ZAZ posiadając jednocześnie WTZ i/lub ŚDS, co ogranicza możliwości przepływu osób z niepełnosprawnościami pomiędzy tymi jednostkami (powiaty: stalowowolski, tarnobrzeczki, m. Tarnobrzeg, niżański, kolbuszowski, ropczycko-sędziszowski, strzyżowski, przeworski, jasielski, brzozowski, przemyski, m. Przemyśl, sanocki, leski, bieszczadzki).
 - Należy skierować działania zmierzające do powstania zakładów aktywności społecznej lub przedsiębiorstw społecznych zatrudniających osoby z niepełnosprawnościami w:
 - rejonie bieszczadzkim obejmującym powiaty: bieszczadzki, leski, sanocki oraz brzozowski – łącznie na tym terenie funkcjonuje 6 WTZ, które w 2020 r. objęły wsparciem 278 osób oraz 9 ŚDS mających pod opieką w 2020 r. 326 osób; liczba zarejestrowanych bezrobotnych i poszukujących pracy osób niepełnosprawnych wynosi: 322 (stan na koniec 2018 r.),
 - rejonie przemyskim z miastem Przemyśl - łącznie na tym terenie funkcjonują 3 WTZ obejmujące wsparciem w 2020 r. 177 osób oraz 3 ŚDS mające pod opieką w 2020 r. 92 osoby; liczba zarejestrowanych bezrobotnych i poszukujących pracy osób niepełnosprawnych wynosi: 494 (stan na koniec 2018 r.),
 - rejonie powiatu stalowowolskiego oraz tarnobrzecznego z miastem Tarnobrzeg - łącznie na tym terenie funkcjonuje 7 WTZ, które w 2020 r. objęły wsparciem 320 osób oraz 8 ŚDS mających pod opieką w 2020 r. 322 osoby; liczba zarejestrowanych bezrobotnych i poszukujących pracy osób niepełnosprawnych wynosi: 495 (stan na koniec 2018 r.).
- W przypadku CIS/KIS – 5 powiatów nie posiada na swoim terenie żadnego podmiotu (powiaty: brzozowski, lubaczowski, przemyski ziemski, łańcucki, mielecki, tarnobrzeczki ziemski) natomiast

tylko 2 powiaty posiadają oby dwie formy PZS (powiat dębicki 1 CIS i 1 KIS, powiat leżajski po 2 CIS i KIS).

- Należy uruchomić wsparcie JST w zakresie analizy zapotrzebowania na podmioty reintegracyjne na danym terenie – warsztaty, szkolenia, wizyty studyjne, wsparcie merytoryczne w zakresie analizy JST pod kątem osób zagrożonych wykluczeniem społ.,
- łącznie w procesie reintegracji społeczno-zawodowej w podkarpackich PES o charakterze reintegracyjnym w 2020 r. brały udział 3793 osoby, w tym: 2987 osób z niepełnosprawnościami, 503 osoby długotrwale bezrobotne, 122 osoby uzależnione od alkoholu lub innych środków odurzających, 32 osoby realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności lub osoby bezdomne, pozostałą część stanowiły inne osoby mogące brać udział w zajęciach CIS lub KIS.
- Podkarpackie podmioty reintegracyjne rekomendują potrzebę stworzenia regionalnego systemu transportu osób mogących brać udział w procesach reintegracji społeczno-zawodowej, w tym głównie osób z niepełnosprawnościami – brak możliwości dotarcia do PES stanowi bardzo dużą przeszkodę w udziale tych osób w procesach reintegracyjnych i/lub pracy w PS, system nie opierałby się tylko na dowozie do jednego rodzaju PES (np. do WTZ) ale do różnych PES na danym terenie.
- Podmioty ekonomii społecznej potrzebują wsparcia w postaci wzmacniania ich potencjału organizacyjnego i/lub technicznego – biorąc pod uwagę cel funkcjonowania PES, w tym przypadku integracja i reintegracja społeczno-zawodowa, niezbędnym jest wzmocnienie ich działalności poprzez stworzenie możliwości finansowania i rozliczania wydatków inwestycyjnych w szczególności na:
 - remonty obiektów eksploatowanych przez podmioty ekonomii społecznej z uwzględnieniem termomodernizacji,
 - doposażenie podmiotów ekonomii społecznej w maszyny i urządzenia z uwzględnieniem ich innowacyjności i energooszczędności.
- Oprócz wsparcia w zakresie potencjału organizacyjnego i/lub technicznego należy skierować działania mające na celu podniesienie kompetencji kadr PES (np. szkolenia, warsztaty, seminaria, superwizja, itp.), wskazywana jest również potrzeba zatrudniania specjalistów w PES, tj. trenerzy pracy, psycholodzy, logopedzi, specjaliści od uzależnień, itp.
- W procesach reintegracji społeczno-zawodowej należy wypracować zasady ścisłej współpracy pomiędzy poszczególnymi rodzajami PES (np. system staży i praktyk dla OzN z WTZ w ZAZ, PS lub na otwartym rynku pracy), tworzyć mechanizmy przejścia osób w procesie reintegracji (np. ŚDS-WTZ-ZAZ-otwarty rynek pracy, WTZ-ZAZ-PS), traktować CIS jako podmioty kształcące kadry dla PS.
- Rekomendowane jest zwiększenie poziomu wiedzy na temat możliwości i sposobów współpracy pomiędzy sektorem ekonomii społecznej a biznesem komercyjnym. Działania powinny być skierowane nie tylko do sektora ES, ale również do przedsiębiorców tradycyjnych.
- Potrzeba szerszej i efektywniejszej współpracy pomiędzy PES oraz innymi podmiotami działającymi na rzecz reintegracji zawodowej osób długotrwale wykluczonych zawodowo oraz zmagających się z różnego rodzaju nałogami.
- Należy podjąć działania mające na celu nawiązywanie szerszej współpracy z JST oraz zwiększenia skali zlecania zadań publicznych PES, w tym stosowania klauzul i aspektów społecznych w zamówieniach publicznych. W opinii wszystkich rodzajów PES współpraca z JST jest na niedostatecznym poziomie, jak również liczba zleceń ze strony JST z zastosowaniem klauzul i aspektów społecznych zbyt mała.
- Rekomendowane jest podejmowanie działań promujących podmioty reintegracyjne na kilku poziomach:
 - promocja podmiotów świadczących usługi i produkujących produkty o wysokiej jakości,
 - promocja ich reintegracyjnego charakteru,
 - zmiana wizerunku PES w środowisku lokalnym,
 - promocja prowadzonej reintegracji społecznej, a nie tylko zawodowej - podkreślającej kluczowy element jakim jest długotrwale wsparcie i animacja oraz integracja, przeciwdziałające faktycznemu wykluczeniu społecznemu.

- Należy zadbać o wykształcenie nowych liderów w sektorze ekonomii społecznej - menedżerów, animatorów, itp. Obecnie w sektorze działania realizowane są z inicjatywy wąskiej grupy osób pracujących w PES od lat.

Przedsiębiorczość społeczna

- Podkarpacie nie jest homogeniczne pod względem przestrzennego rozmieszczania przedsiębiorstw społecznych (PS). Są takie obszary, gdzie PS jest relatywnie dużo – są to głównie większe ośrodki miejskie, ale są też takie rejony, gdzie ta forma aktywności społeczno-gospodarczej występuje sporadycznie. To oznacza, że promocja przedsiębiorczości społecznej jest aktualnie niewystarczająca i należałoby ją intensyfikować przy użyciu np. mediów społecznościowych lub przy okazji innych działań promocyjnych prowadzonych na poziomie województwa.
- Sytuacja ekonomiczna podkarpackich PS w czasie epidemii choroby Covid-19 uległa istotnemu pogorszeniu. W świetle uzyskanych danych **kondycja finansowa większości PS mierzona za pomocą uzyskanych przez nie przychodów nie była dobra. Co więcej w 2020 r. kondycja około 40 z nich była wyjątkowo zła – były to zarówno przedsiębiorstwa, które nie uzyskały przychodu jak i te, które uzyskały przychody, ale znajdowały się poniżej mediany (25% PS).** Średni realny wzrost przychodów z uwzględnieniem inflacji, w okresie epidemii dla części PS był znacząco niższy niż przeciętny wzrost kosztów związanych z zatrudnieniem. To oznacza, że część z nich bez należytego wsparcia nie będzie w stanie prowadzić dalszej działalności, utrzymać miejsc pracy oraz pełnić ważnych funkcji społecznych w miejscowościach, w których działały do tej pory. W jak najszybszym trybie należy podjąć działania zmierzające do rozpoznania jakiego typu pomocy wymagają te przedsiębiorstwa. ROPS posiada informacje dzięki którym dokonać można identyfikacji zagrożonych PS natomiast OWES mogą przeprowadzić dalszą diagnozę lokalnie. Należy podkreślić, iż działania te powinny być przeprowadzone w trybie pilnym.
- Kondycja finansowa podkarpackich PS skorelowana jest z długością funkcjonowania i wielkością²⁶ tych przedsiębiorstw. Z drugiej strony nie było wyraźnego związku pomiędzy kondycją finansową a korzystaniem z instrumentów pożyczkowych przez te przedsiębiorstwa. Być może jest tak dlatego, że wspomniane instrumenty pożyczkowe są dla tych przedsiębiorstw zbyt drogie i poszukują one innych form finansowania lub kadra zarządzająca PS nie posiada odpowiedniej wiedzy managerskiej umożliwiającej efektywne wykorzystanie wspomnianych środków. Przychody zwiększały głównie podmioty z większym zatrudnieniem, które już dłużej funkcjonują na rynku. Starsze, większe, i silniejsze PS radzą sobie lepiej na rynku nawet w okresie pandemii, warto więc w nie inwestować w zakresie wzmocnienia ich udziału w np. zamówieniach publicznych, wspierać ich w zarządzaniu, wzmacniać wewnętrznie (nawet nie poprzez bezpośrednie dotacje, ale właśnie w miękki sposób, pośredni, poprzez marketing, szkolenia). Niezbędnym działaniem jest szkolenie kadry managerskiej – program szkoleniowy powinien uwzględnić m.in. współpracę w ramach sieci, zarządzanie finansami przedsiębiorstwa, nawiązywanie kontaktów biznesowych, usprawnianie zarządzania podmiotem, budowanie lepszych kontaktów z instytucjami otoczenia ES oraz dobre praktyki w zakresie innowacji społecznych.
- OWES posiadają relatywnie dobre rozeznanie w sferze działalności PS, które znajdują się w podlegających im subregionach. Pod względem rozkładu branż dane pozyskane przez OWES (w bardzo krótkim czasie) pokrywają się w dużej mierze z informacjami pozyskanymi z Bazy Przedsiębiorstw Społecznych²⁷. Podkarpackie PS działały głównie w takich branżach jak gastronomia, edukacja i kultura, oraz usługi dla firm, organizacji i administracji publicznej. Pod względem zatrudnienia (ilości osób) mieściło się ono średnio w przedziale od 6 do 8 osób (około połowa z nich finansowana jest ze wsparciem OWES – innymi słowy relatywnie dużo miejsc pracy, bo aż 42,6% powstaje poza systemem dotacji). Podkarpackie PS zatrudniają niewiele ponad 1 tys. osób, czyli porównywalnie do ZAZ. Zebrane dane wskazują na zmiany struktury branżowej,

²⁶ Liczoną poprzez liczbę zatrudnionych pracowników.

²⁷ Jest to baza Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej przy Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej.

zwłaszcza w zderzeniu z przychodami PS. Na podstawie dodatkowego wywiadu okazało się, że zmiany te związane są bezpośrednio z epidemią choroby Covid-19. PS próbowały się przekwalifikować tak by utrzymać przychody i prowadzić dalszą działalność. W przypadku dużej części z nich działania te zakończyły się powodzeniem. Świadczy to o relatywnie dużym potencjale (pomysłowości) kadr zarządzających PS oraz o szczególnym zaangażowaniu i determinacji pracowników.

- Wiedza na temat przedsiębiorczości społecznej w województwie podkarpackim nie jest wystarczająca. Odczuwalny jest brak systemu ustawicznego monitorowania potrzeb PS. Niewiele wiemy też o jakości prowadzonych przez nie usług reintegracyjnych. Wprawdzie OWES mają względnie dobrą wiedzę na temat sytuacji finansowej tych przedsiębiorstw, ale wciąż nie posiadamy wystarczających danych na temat większości funkcji społecznych jakie przedsiębiorstwa te pełnią w lokalnych społecznościach. Pomimo to, zebrane dane w świetle szczególnych okoliczności związanych z sytuacją epidemiologiczną pozwalają nam na wyciągnięcie pewnych wniosków dotyczących długiego okresu. Jeden z nich związany jest z tzw. uczeniem się przez całe życie (ang. *life-long learning*). Podkarpackie PS wykazały się determinacją i pomysłowością, niektórym PS brakuje specyficznej wiedzy i kompetencji managerskich. Możliwe również, że demonstracja dobrych praktyk (np. z innych krajów) oraz intensyfikacja współpracy – być może nawet w wymiarze międzynarodowym w ramach licznych programów Wspólnotowych – pozwoliłoby uwolnić drzemiący w nich potencjał.

Współpraca samorządów terytorialnych z sektorem ekonomii społecznej

- Analiza obszarów zaleconych zadań przez samorządy w porównaniu do dominujących branż działalności PS w województwie wskazuje na rozbieżność w tym zakresie co w znaczny sposób może ograniczać ubieganie się PES o zamówienie publiczne. W celu zwiększenia udziału PS w ubieganiu się o zamówienia publiczne należy podjąć działania, których celem będzie lepsze dopasowanie branż działalności PS/PES do obszarów zleczanych zadań przez JST (ochrona środowiska i gospodarki wodnej, rewitalizacja, pomoc społeczna, kultura oraz ochrona zabytków).
- Skala zastosowanych przez podkarpackie JST klauzul oraz aspektów społecznych w zamówieniach publicznych pozostaje w dalszym ciągu na niskim poziomie (tzw. klauzula zatrudnieniowa, określona w art. 29 ust. 4 PZP – 6,8% JST (12 JST w województwie), tzw. klauzula zastrzeżona, określona w art. 22 ust. 2 i 2a PZP – 4% JST (7 JST w województwie), tzw. klauzula usługowa, określona w art. 138p PZP (brak zleceń); zastosowanie aspektów społecznych w zamówieniach publicznych w 2018 r. zadeklarowało 15% przebadanych podkarpackich JST. Należy podjąć działania promujące wykorzystanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych w JST w regionie.
- W zakresie zleczanych zadań publicznych w ramach ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie podkarpackie JST zwracały uwagę na trudności w zakresie zaangażowania sektora non profit, tj. braku zainteresowania ze strony organizacji pozarządowych – nie brały one udziału w ogłaszanych konkursach/postępowaniach (28,3%), kolejne trudności wskazywane przez JST wiązały się z realizacją zadań publicznych wyłącznie przez podległe podmioty publiczne (8,9%), brak wiedzy o trybach/procedurach współpracy z organizacjami pozarządowymi (7,8%) oraz brak wiedzy o organizacjach pozarządowych działających w obszarach zadań publicznych na danym terenie – 7,2% - rekomenduje się podjęcie działań mających na celu szkolenie PES w zakresie ubiegania się o zadania publiczne zarówno w trybie UoDPiW.
- Mała liczba zastosowanych klauzul społecznych może być również spowodowana małą aktywnością PES/PS ubiegających się o zlecenia – zgodnie z badaniami wśród PES 60% badanych przyznało, że ich organizacje nigdy nie biorą udziału w postępowaniach, 19% deklaruje, że uczestnictwo w postępowaniach ich organizacji występuje na poziomie incydentalnym. Za taki stan rzeczy odpowiedzialne są wg respondentów brak wiedzy i kompetencji związanych z uczestnictwem w postępowaniach (42%), ponad 21% uważa, że ich instytucje nie mają dostępu do źródeł wiedzy na temat ogłaszanych postępowań. Kolejne 21% nie korzysta z możliwości uzyskania zleceń na podstawie postępowań z uwagi na obawę niesprostania wymogów

związanych z ich realizacją – rekomenduje się szkolenie kadr PES/PS w zakresie ubiegania się o zamówienia publiczne realizowane w ramach PZP.

- Podkarpackie JST są organizatorami podmiotów o charakterze reintegracyjnym oraz członkami spółdzielni socjalnych w łącznej liczbie 40 podmiotów:
 - ZAZ – 1 (7,7% całości),
 - WTZ – 7 (18,9%),
 - CIS – 8 (47,1%),
 - KIS – 9 (75,0%)
 - spółdzielnie socjalne 15 (14,4%, 10 samorządów było członkiem spółdzielni socjalnej).

Rekomenduje się podjęcie działań skierowanych do JST z zakresu analizy społeczno-gospodarczej swojego rejonu oraz określenia potrzeb tworzenia spółdzielni socjalnych lub PES o charakterze reintegracyjnym.

Otoczenie ekonomii społecznej

- Główne role w zakresie wsparcia sektora ekonomii społecznej spełniają:
 - w zakresie koordynacji sektora ekonomii społecznej Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie,
 - w zakresie wsparcia ekonomii społecznej – akredytowane w procesie akredytacji AKSES ośrodki wsparcia ekonomii społecznej,
 - w zakresie wyznaczania celów i kierunków rozwoju sektora – Podkarpacki Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej,
 - w zakresie wydatkowania środków UE w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego 2014-2020 – Instytucja Zarządzająca – Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego oraz Instytucja Pośrednicząca – Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie (IP dla osi priorytetowych RPO WP na lata 2014-2020: VII – Regionalny rynek pracy, VIII – Integracja społeczna, IX – Jakość edukacji i kompetencji w regionie.).
- Akredytację nabytą w *Systemie akredytacji i standardów działania instytucji wsparcia ekonomii społecznej AKSES* w województwie podkarpackim posiadają:
 - Rzeszowski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Rzeszowską Agencję Rozwoju Regionalnego S.A. w Rzeszowie,
 - Podkarpacki Regionalny Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Caritas Archidiecezji Przemyskiej (Lider) w partnerstwie z Podkarpacką Akademią Przedsiębiorczości Katarzyna Podraza,
 - Podkarpacki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej prowadzony przez Podkarpacką Agencję Konsultingowo Doradczą Sp. z o. o. (Lider) w partnerstwie z Tarnobrzeską Agencją Rozwoju Regionalnego S.A. oraz Fundacją im. Hetmana Jana Tarnowskiego.
- Funkcjonowanie OWES, w tym możliwość odpowiadania na potrzeby przedsiębiorstw społecznych i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz reagowanie na zmieniające się wyzwania, jest mocno powiązane z zapisami projektów współfinansowanych ze środków UE, jak również z procedurami i wymogami obowiązującymi dla Europejskiego Funduszu Społecznego na poziomie regionalnym i krajowym. Przez to z przyczyn formalnych OWES nie zawsze mogą odpowiadać na bieżąco na potrzeby swoich grup docelowych. Jednocześnie OWES w kolejnych edycjach projektów dostosowują swoje projekty do zidentyfikowanych wyzwań. OWES w swojej działalności w latach 2016-2020 wypełniły założone w PPRES 2016-2020 w *Celu szczegółowym II. Wspieranie istniejących i tworzenie nowych miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej* wskaźniki w min. 100%, odbiorcy usług OWES wysoko oceniają otrzymywane od nich wsparcie, przy czym ocena ta jest najwyższa wśród przedsiębiorstw społecznych. Poziom zaspokojenia potrzeb przedsiębiorstw społecznych przez OWES na etapie tworzenia PS jest wyższy niż na etapie dalszej działalności PS, OWES zaspokajają głównie potrzeby bezpośrednio związane z przyznaniem dotacji na miejsce pracy i wsparcia pomostowego. Generalnie słabiej (w przypadku tak nowo tworzonych, jak i istniejących PS) zaspokajane są potrzeby związane poprawą

kompetencji w zakresie zarządzania oraz nawiązywania kontaktów z potencjalnymi klientami i kontrahentami.

- Wsparcie OWES w województwie podkarpackim udzielane jest w podziale na 4 subregiony:
 - centralny: miasto Rzeszów, powiaty: rzeszowski ziemski, kolbuszowski, niżański, stalowowolski,
 - wschodni: miasto Przemyśl, powiaty: przemyski ziemski, jarosławski, lubaczowski, przeworski, leżajski, łańcucki,
 - zachodni: miasto Tarnobrzeg, powiaty: tarnobrzezski ziemski, mielecki, dębicki, ropczycko – sędziszowski, strzyżowski,
 - południowy: miasto Krosno, powiaty: krośnieński ziemski, jasielski, brzozowski, sanocki, leski, bieszczadzki.

Rekomenduje się utrzymanie ww. podziału w kolejnych latach, co zapewni kontynuację i stabilność wsparcia PES przez działające w tych subregionach OWES.

- Wsparcie rozwoju sektora ekonomii społecznej w zdecydowanej większości opiera się na realizacji projektów w ramach środków pochodzących z RPO WP 2014-2020:
 - Oś Priorytetowa VIII – Integracja społeczna, Działanie 8.1 – Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – projekty skierowane m.in. do PES o charakterze reintegracyjnym (KIS, CIS, ZAZ, WTZ) – rozwój działań w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej,
 - Oś Priorytetowa VIII – Integracja społeczna, Działanie 8.5 - Wspieranie rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie – projekty realizowane przez akredytowane OWES,
 - Oś Priorytetowa VIII – Integracja Społeczna, Działanie 8.6 – Koordynacja sektora ekonomii społecznej w regionie – projekt pozakonkursowy ROPS w Rzeszowie.
- Wsparcie rozwoju sektora ekonomii społecznej z innych źródeł:
 - nowotworzony CIS może uzyskać dotację Marszałka Województwa na pierwsze wyposażenie oraz na działalność przez okres pierwszych 3 miesięcy z dochodów własnych samorządu województwa przeznaczonych na realizację wojewódzkiego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych – w latach 2016-2020 dotacje otrzymało 6 CIS, wykorzystano na ten cel 468 251,66 zł (średnio na CIS: 117 062,92 zł, w 2020 roku nie przyznana została żadna dotacja)²⁸,
 - wsparcie PUP – łącznie w 2019 r. podkarpackie urzędy pracy przekazały łącznie 63 700,00 zł w podziale na:
 - dofinansowanie podejmowania działalności gospodarczej w tym w ramach spółdzielni socjalnej: 0,00 zł,
 - refundacja kosztów wyposażenia i doposażenia stanowiska pracy w tym w ramach spółdzielni socjalnej: 0,00 zł,
 - wynagrodzenia i koszty osobowe członków spółdzielni socjalnych: 37 800,00 zł (liczba osób: 10),
 - koszty wynagrodzeń osób skierowanych do spółdzielni socjalnej: 25 900,00 zł (liczba osób: 2),
 - koszty utworzenia miejsca pracy dla osób skierowanych do spółdzielni socjalnej: 0,00 zł.
- Rekomenduje się wprowadzenie działań mających na celu wzmocnienie współpracy PES oraz PUP, których efektem będzie większe wykorzystanie instrumentów pozostających w dyspozycji PUP.
- W celu zapewnienia wysokiej jakości wsparcia sektora ekonomii społecznej na odpowiednio wysokim poziomie musi być współpraca pomiędzy kluczowymi podmiotami otoczenia ekonomii społecznej – wypracowanie systemu sprawnej i efektywnej współpracy oraz wymiany informacji zapewni szybsze wypracowanie rozwiązań w zakresie ekonomii społecznej.

²⁸ Dane własne ROPS

Spis rysunków

Rysunek 1. Rozmieszczenie ludności w roku 2020	4
Rysunek 2. Ludność wg. płci i wieku (2019 r.)	5
Rysunek 3. Stopa bezrobocia rejestrowanego VIII 2020 r. (w %).	6
Rysunek 4. Osoby niepełnosprawne w woj. podkarpackim w roku 2011	7
Rysunek 5. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.....	8
Rysunek 6. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym; na mapie rok 2019.	9
Rysunek 7. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym; na mapie rok 2019.	10
Rysunek 8. Pomoc udzielana w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej (osoby); na mapie rok 2020.	14
Rysunek 9. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej (kobiety i mężczyźni, rok 2020).	15
Rysunek 10. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej przewlekłe psychicznie chorzy; mapa dla roku 2020.....	16
Rysunek 11. Mieszkańcy w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej - niepełnosprawni intelektualnie dorośli, dzieci i młodzież, mapa dla roku 2020.	16
Rysunek 12. Mieszkańcy placówek stacjonarnej pomocy społecznej - osoby bezdomne; na mapie rok 2020.	17
Rysunek 13. Domy Pomocy Społecznej w woj. podkarpackim (mapa dla 2020 r.) oraz pensjonariusze przypadający na osoby pracujące w DPS	18
Rysunek 14. Fundacje w woj. podkarpackim, mapa dla roku 2020.	20
Rysunek 15. Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, mapa dla roku 2020.....	21
Rysunek 16. Spółdzielnie socjalne w woj. podkarpackim w 2020 r.	22
Rysunek 17. Przedsiębiorstwa Społeczne w woj. podkarpackim (mapa dla roku 2020)	23
Rysunek 18. Zakłady aktywności zawodowej w woj. podkarpackim (mapa dla roku 2020)	30
Rysunek 19. Warsztaty Terapii Zajęciowej w województwie podkarpackim (ilość, 2020)	33
Rysunek 20. Centra integracji społecznej w województwie podkarpackim (ilość, 2020).....	35
Rysunek 21. Kluby Integracji Społecznej w woj. podkarpackim (ilość, 2020 r.).....	38

Spis tabel

Tabela 1. Podstawowe informacje na temat przychodów przedsiębiorstw społecznych, deflator 2018=100	24
Tabela 2. Wybrane wyniki badania korelacji oraz wartość p z testu zgodności chi-kwadrat.	24
Tabela 3. Przedsiębiorstwa społeczne – branże (po lewej stronie dane OWES, po prawej dane z Bazy Przedsiębiorstw Społecznych).....	25
Tabela 4. Przedsiębiorstwa społeczne - branże - podsumowanie	25
Tabela 5. Nominalna wielkość przychodów w latach 2018-2020 (subregiony OWES)	28
Tabela 6. Liczba zatrudnionych w ZAZ w latach 2018-2020.	30
Tabela 7. Koszty działalności ZAZ w latach 2018-2020.	30
Tabela 8. Liczba uczestników w WTZ w latach 2018-2020.	33
Tabela 9. Koszty działalności WTZ w latach 2018-2020.....	33
Tabela 10. Centra Integracji Społecznej w latach 2018-2020.	36
Tabela 11. Przychody CIS w latach 2018-2020.....	36
Tabela 12. Źródła finansowania KIS w latach 2018-2020.	37

Tabela 13. Kluby Integracji Społecznej w latach 2018-2020.....	38
Tabela 14. Tryby zlecania zadań przez JST.....	42
Tabela 15. Wsparcie PES na podstawie innych aktów prawnych w 2019 r.	46
Tabela 16. Wykaz środków przekazanych przez JST podmiotom o charakterze reintegracyjnym w 2019 r.	48

Spis wykresów

Wykres 1. Zamówienia zlecane w ramach Ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie w 2019 r.	43
Wykres 2. Zamówienia publiczne w województwie podkarpackim w 2019 r.	44
Wykres 3. Aspekty społeczne stosowane przez JST w 2018 r.....	46